

D 1 - F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

78. ÉVFOLYAM 2—3. SZÁM • ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1972

100
100
100
100
100

KERESZTÉNY MAGVETŐ

2—3. szám

1972

78. évfolyam

TARTALOM

Augusztus 23. Hazánk felszabadulásának napja	
Dr. Kovács Lajos	
Az állam és egyház szolgálatában	76
Dr. Kovács Lajos püspök beiktatása	78
Dr. Borbély István	
Egyházszertartásunk célja és lényege	101
Dr. Lőrinczy Géza	
A lelkesz szószéki szolgálata	107
Bartók Béla	
Apámról	117
Dr Bodor András	
I. alaeológus Jakab tanítása a türelmességről	122
Sebesi Pa	
Adatok Dávid Ferenc életrajzához	133
Sz	
sói unitáriusok	148
Lőrinczi László	
Ürmösi egyházközségünk történetéből	155

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Robert N. West	
Mit jelent unitáriusnak lenni	161
Lőrinczi László	
Születés — élet — halál	164

Gellérd Imre	
Bartimeus	166
Szabó Dezső	
Az élet szeretete a békesség szeretete	169
Sírás	170
EGYHÁZI ÉLET	172
HÍREK	177

KERESZTENY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin 9.

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin út 9. Telefon: 146—09.

Szerkesztő bizottság: Dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő),
 dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők)
 és Sebe Ferenc (tag)

AUGUSZTUS 23. HAZÁNK FELSZABADULÁSÁNAK NAPJA

Lelkesedéssel és hazafias szeretettel ünnepli országunk népe felszabadulásunk 28. évfordulóját, azt a sorsdöntő jelentőségű eseményt, amely megnyitotta előtte szabadságának és felvirágzásának útját.

Augusztus 23-a új korszakot jelent a román nép történetében: azoknak a forradalmi átalakulásoknak a korszakát, amelyeknek során kivívta függetlenségét, létrehozta a szocialista rendszert, megteremtette szabad életét és méltó helyet biztosított magának a világ népei között.

Újabb és újabb eredményeink évről évre meghatározzák augusztus 23-nak ünnepi tartalmát; állandó marad azonban benne az a mélységes hála és elismerés, amellyel népünk minden alkalommal adózik azoknak, akik életüket áldozták a fasizmus legyőzéséért, hazánk szabadságának kivívásáért. Ez a hála irányul mindenekfelett az RKP felé, az antifasiszta nemzeti fegyveres felkelés kezdeményezője, megszervezője és vezetője felé.

Az 1944-i augusztusi felkelés határkő a román nép történelmében: kezdetét jelzi azoknak a forradalmi változásoknak, amelyeket a dolgozó nép nemzeti szabadságának és társadalmi igazságosságra irányuló eszméinek kiteljesítésében vívott ki.

Az RKP vezetésével a demokratikus antifasiszta harc olyan társadalmi mozgalommá alakult, amely megváltoztatta a román társadalom fejlődésének egész menetét. A reakciós erőket szétzúzták, meghonosított és megszilárdult a nép demokratikus hatalma, élén a munkásosztállyal, és megvalósult a szocializmus végleges győzelme városon és falun. Szocialista rendszerünk a tömegek harcának gyümölcse, teljes mértékben azonosul a dolgozók életével és törekvéseivel s szüntelenül erősödik népünk lelkes harca révén.

Ebben az évben augusztus 23-át az RKP Országos Konferenciáján kidolgozott program megvalósítására irányuló törekvések jegyében ünnepeljük. Ez a program arra hivatott, hogy valóra váltsa a X. Pártkongresszusnak a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésére vonatkozó határozatait. Nicolae Ceaușescunak, az Államtanács elnökének lelkes felhívása az országos konferencián tömören foglalja össze ezt a programot: „Tegyünk meg mindent, hogy 10—15 éven belül országunkat a gazdasági, tudományos és kulturális fejlődés magas szintjére

emeljük, kiváló életszínvonalat biztosítsunk a dolgozóknak, számoljuk fel végérvényesen a múltból örökölt lemaradást, hagyjuk magunk mögött a fejlődő ország stádiumát és Romániát mindenben a modern civilizáció színvonalára, a világ fejlett nemzetei közé emeljük.“

Ennek az alapvető célkitűzésnek jegyében bontakozik ki ma országszerte a hazafias tömegmozgalom a jelenlegi ötéves tervnek határidő előtti teljesítéséért az egész országot átfogó szocialista verseny légkörében. A nemzetgazdaság fejlesztése az ország sokoldalú haladásának alapvető tényezője, mert az ezen a téren elért eredmények biztosítják a nemzeti jövedelem növelését és teszik lehetővé a nagyobb beruházási programot, és ezáltal mind nagyobb összegek fordíthatók a nép életszínvonalának emelésére.

Az ezen a téren elért eddigi eredményeket egy pár adattal is szemléltetjük. Az alkalmazottak száma jelenleg 2,6-szor nagyobb, mint 1950-ben volt, a reálbér 2,7-szer haladja meg az 1938 évit. Az utóbbi években megjavult a munka javadalmazási rendszere, nőtt a dolgozók összes kategóriájának fizetése, elsősorban pedig a kis fizetések emelkedtek, továbbá a nyugdíjak és a családi pótlékok. Növekedett jelentős mértékben a parasztság jövedelme is. Jelentősen hozzájárult az életszínvonal emelkedéséhez a lakásépítkezések fejlődése, az ellátás javítása, az oktatásra, művelődésre, egészségvédelemre szánt alapok lényeges növelése. Nagyszámú társadalmi-kulturális létesítmény épült. Jelenleg az ország lakosainak több mint egyötöde részesül különböző fokú oktatásban. Az általános kötelező 10 éves oktatás egyre bővül, a szakmai, líceumi és egyetemi fokú oktatás állandóan fejlődik. A tudománnyal szerves kapcsolatban fejlődik az új ember kialakítását szolgáló művészet és kultúra.

Mindaz, amit a hazai szocialista építés során hazánk népe megvalósított, nemcsak az ország, de a szocializmus és a béke világügyét is szolgálja. Az új rendszer felépítésében, valamint nemzetközi tevékenységében elért sikereivel Románia hozzájárult a szocialista világrendszer megszilárdításához, a szocializmus eszméi által világszerte gyakorolt befolyás növeléséhez.

Románia Szocialista Köztársaság szervesen egybekapcsolja nemzeti feladatait a nemzetköziekkel. Miközben megvalósítja a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének átfogó programját, az együttműködésért, békéért és a társadalmi haladásért határozottan küzdő államként jelentkezik a mai világban. Következtesen helyezi nemzetközi munkásságának középpontjába az összes szocialista országokkal való barátság, szolidaritás és sokoldalú együttműködés erősítését, annál is inkább, mivel a társadalmi rendszer és ideológiai közösség fűzi ezekhez az országokhoz. Ugyanakkor azonban a békés egymás mellett élés elvének szellemében és figyelembe véve azt, hogy a jelenkori tudományos-műszaki forradalom feltételei között szükséges aktívan bekapcsolódnunk a nemzetközi munkamegosztásba, harcol a világ összes országaival való gazdasági és más természetű együttműködés és kooperáció fejlesztéséért, tekintet nélkül az országok társadalmi berendezkedésére, a szuverenitás és függetlenség, a jogegyenlőség és a kölcsönös előnyök tiszteletben tartása alapján. Ezt az állásfoglalást fejtette ki Nicolae

Ceaușescu, az Államtanács elnöke a Párt Országos Konferenciáján, rámutatva arra, hogy maradéktalanul tiszteletben kell tartani a világ összes államai közti kapcsolatok demokratikus elveit és szabályait.

Így Románia Szocialista Köztársaság egész bel- és külpolitikája méltó helyet biztosított hazánknak a világ nemzetei sorában, kiemelkedő helyet a béke és haladás erőinek világfrontján.

A 28 év alatt elért eredmények, a dolgozó népünk erejébe vetett hit és az ország összes dolgozóinak a szocialista rendszerhez való szoros hozzákapcsolódása olyan tények, amelyek arra jogosítják hazánk népét, hogy teljes bizalommal tekintsen jövője felé.

Az unitárius egyház, hívei és lelkészei, örömmel köszöntik augusztus 23-án szocialista társadalmunk 28 évre terjedő megvalósításait. Teljes odaadással csatlakozunk azokhoz az átalakító és nevelő jellegű törekvésekhez, amelyeket szocialista rendszerünk célul tűzött ki és még nagyobb erővel munkálkodunk szeretett hazánk felvirágoztatásán és a béke védelmében.

AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

A Vallásügyi Hivatalban tartott beszéd a püspökké való választást elismerő törvényerejű rendelet átvételekor.
(Bukarest, május 25)

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Mély hálámat fejezem ki Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsa Elnökének, Nicolae Ceaușescu úrnak a bizalmáért, hogy engem az unitárius egyház püspöki tisztségében elismert, melyre a Székelyudvarhelyen f. év március 19-én tartott Zsinati Főtanács megválasztott.

Meg vagyok győződve, hogy ennek az elismerésnek kétszeres jelentősége van; egyfelől kifejezésre juttatja Államunk vezetőségének megbecsülését és értékelését azért a tevékenységért, amit egyházunk eddig kifejtett, másfelől pedig bizonyosága a szerény személyembe helyezett bizalomnak, amellyel Államunk Vezetősége méltónak talált a legmagasabb egyházi tisztség elfoglalására.

Egyházunknak minden időben szilárd meggyőződése volt, hogy alapítónknak és első püspökünknek, Dávid Ferencnek szellemi hagyatéka hazánkban élő híveinket vallásos hivatásuk betöltésére hívja el. Híveink lelkében mindig égett és ég ma is a vágy az igazság szüntelen kutatására és megismerésére, valamint a lelkiismereti szabadság megvalósítására. Egyházunk célkitűzése minden időben a hitre alapított felfogás, az anyagi és szellemi haladás szüntelen munkálása, mások hitének és meggyőződésének tiszteletbentartása volt.

Jóleső érzéssel állapítjuk meg, hogy országunkban a vallási és lelkiismereti szabadság valóság. Örömmel látjuk, hogy Románia Szocialista Köztársaságban a különböző vallásfelekezetek közti egyenetlenség már a múlté, a vallásfelekezetek betöltik sajátos szerepüket, egymással a legjobb kapcsolatban vannak és vállvetve keresik az utat a román nép építő erőfeszítéseinek támogatására.

Egyházunk a jézusi tanítások alapján, Dávid Ferencnek és hithű elődeinek szellemében hangsúlyozottabban, mint bármikor a múltban, minden erejével és a tiszta lelkiismeretből fakadó felelősségérzettel kíván harcolni a népek és a nemzetek közötti megértésért, békés együttélésért, a békéért és szeretetért, a másokkal szembeni türelmességért, jóakaratért és az összetartásért.

Boldog vagyok, hogy ezen az ünnepélyen országunk többi egyházainak képviselői is jelen vannak. Ez beszédes bizonyítéka jó kapcsolatainknak és annak a megbecsülésnek, amelyet Államunk részéről él-

vezünk. Ez ösztönzést ad nekem arra, hogy ennek a szép gyümölcsöket termő egészséges légkörnek fenntartásáért tovább munkálkodjam.

Elnök Úr!

Köztudomású, hogy egyházam hívei Románia Szocialista Köztársaság magyar nemzetiségű állampolgárai. E helyen ünnepélyesen kijelentem, hogy ők egyenjogú állampolgároknak érzik magukat és mindnyájan lelkesedéssel kívánnak hozzájárulni hazánk felvirágoztatásához.

Önök jól tudják, hogy az unitárius egyháznak — különösen az unitárius és szabadelvű keresztény egyházak világszövetsége révén külföldi kapcsolatai vannak. Mindig boldog voltam, hogy ha külföldön a találkozások és összejövetelek keretében tanúságot tehettem a romániai vallásos élet valóságairól, a többi egyházakkal fenntartott jó kapcsolatainkról, a megbecsülésről, melyet mi Államunk részéről élvezünk, lehetőségünkről, mellyel — emberi méltóságunk teljes megőrzésével — bekapcsolódhatunk mai társadalmunk életébe. Teljes meglepéssel állíthatom, hogy azok a személyiségek, akik meglátogattak minket, barátaink maradtak, megbecsülik a román nép eredményeit, valamint hazánknak a békén, a kölcsönös megbecsülésen, a függetlenségen és társadalmi haladáson alapuló politikáját.

Egyházunk vezetősége és híveink közössége őszinte örömmel és csodálattal szemléli azt a hatalmas alkotó munkát, ami Románia Szocialista Köztársaságban Nicolae Ceaușescu Úr, az Államtanács elnöke és a Román Kommunista Párt Főtitkára bölcs vezetése alatt folyik a román nép és az együttélő nemzetiségek öntudatos és lelkes közreműködésével, ami napról napra közelebb visz ahhoz, hogy életünk szebb, jobb és boldogabb legyen. Ebben a hősi és hatalmas munkában hívei útján egyházunk is részt vett a múltban és még hangsúlyozottabban részt kíván venni a jövőben is.

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Méltóztassék megengedni, hogy e helyen kifejezésre juttassam legmelegebb hálámat és köszönetemet Önnek személy szerint, valamint kiváló munkatársainak a jóakaratóért és a számunkra közel három évtizede szakadatlanul nyújtott támogatásért és segítségért, amit ma is élvezünk.

Jól ismert az a megbecsülés, amit elődöm, dr. Kiss Elek püspök táplált a Vallásügyi Hivatal vezetősége iránt azért a nagy megértésért, melyet egyházunk problémái iránt mindig tanúsítottak. Tudatában vagyok annak a nagy felelősségnek, ami az egyház által rám ruházott tisztesség elfogadásával jár és ezt a felelősségtudatot még jobban megerősíti bennem a magas állami törvényerejű rendelet átvétele. Törekedni fogok bizonyosságot tenni a Románia Szocialista Köztársaság iránti tökéletes hűségemről és állandóan támogatója lenni egyházam híveinek, hazánk felvirágoztatására irányuló törekvéseikben. Minden erőnkől törekedni fogunk arra, hogy becsületes, hazafias munkánkkal, imádságainkkal és egyházunk keretében vállalt kötelezettségeink teljesítésével szolgáljuk szeretett hazánk javát, előmenetelét és haladását.

Dr. KOVÁCS LAJOS

DR. KOVÁCS LAJOS PÜSPÖK BEIKTATÁSA

Unitárius Egyházunk 1972. június 11—12-én, Kolozsvárt tartott Egyházi Főtanács alkalmával ünnepélyes keretek között rendezte meg dr. Kovács Lajos püspök beiktatását.

A püspökbeiktató nemcsak egyházunk életének volt kiemelkedő eseménye, hanem méreteiben és felemelő ünnepélyességében a keresztény ökumenia, a jézusi szeretetben egymásra talált testvérek nagyszerű találkozója és bizonyágtétele is volt. A különböző hazai és külföldi egyházak képviselői mellett részt vettek a beiktatón a Vallásügyi Hivatal és a helyi államhatalmi szervek magasrangú képviselői is, élükön Gheorghe Nenciu, a Vallásügyi Hivatal alelnökével. Jelenlétük értékelése annak az eredményes munkának, amellyel az Unitárius Egyházunk hozzájárult a szocialista haza boldogabb holnapjának, népeink testvériségének kiteljesítéséhez.

Egyházi Főtanács június 11-én délelőtt 9 órakor kezdődött Ūrmös Gyula közügyigazgató imájával. Az ülést dr. Barabássy László főgondnok nyitotta meg. A Főtanács a püspökbeiktató idejére felfüggesztette munkáját.

A püspökbeiktató istentisztelet „Élő Isten egybegyűltünk“ egyházi énekünkkel kezdődött, majd az örökszép zsoltár dallama csendült fel a gyülekezet ajkán, „Szívemet hozzád emelem és benned bízom Uram“.

Dr. Szász Dénes esperes előfohásza után, dr. Barabássy László főgondnok felolvassa a Székelyudvarhelyen 1972. március 19-én tartott püspökválasztó Zsinati Főtanács határozatát, mellyel dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző, teológiai tanár afiát az unitárius egyház püspökévé választotta. Ugyancsak felolvassa az Állam részéről történt elismerés és megerősítés okmányát, és felkéri esperes afiait, hogy a beiktatási szertartást végezzék el. Nagy Béla, Kolcsár Sándor, dr. Szász Dénes és Ūrmös Gyula esperes afiai egy-egy bibliai idézet elmondásával, jobb kezüknek a Püspök fejére tételével végzik a beiktatást, melyet Máthé Zsigmond tb. esperes-ny. lelkesz afia fejez be áldásmondásával.

Ezek után dr. Barabássy László főgondnok a beiktatott Főpáztort felhívja, hogy mint az Egyház 28. püspöke, foglalja el Dávid Ferenc szószékét.

A gyülekezet „Vigyázz értem Ūristen és légy gyámol ügyemben.“ kezdetű éneket énekl, miközben Püspök afia felmegy a szószékre és megtartja szószéki szolgálatát.

Lélekből fakadó, hálaadó és bensőséges imája után Mk 12, 29, 31 alapján mondott székfoglaló beszédet.

A KERESZTÉNY VALLÁS LÉNYEGE

Mk 12, 28—31

Nem véletlen, hogy a felolvasott bibliai verseket választottam a mai napra alapigéül, mert azok a názáreti Jézus tanításainak lényegét és az evangélium hit- és erkölcsstanán felépülő unitárius vallás felfogását a legvilágosabban és leghatározottabban juttatják kifejezésre.

A tudományos bibliakutatás legutóbbi eredményei alapján tisztán áll előttünk az, hogy Jézus életéről és működéséről evangéliumainkban nem áll elegendő anyag rendelkezésünkre ahhoz, hogy annak alapján egy Jézus-életrajzot, Jézus-történetet megírhassunk. Ugyanakkor azonban mind nagyobb mértékben nyilvánvalóvá válik, hogy a keresztény vallás megszületése és fokozatos kialakulása a názáreti Jézus élete és tanításai nélkül semmiképpen meg nem történhetett, végbe nem mehetett volna. Annak szükségszerű előfeltétele egyfelől Jézus istenhite, az Atyában való rendíthetetlen bizalma volt. Ez a hit sugárzott lényéből ellenállhatatlan módon a tanítványokra. Másfelől ennek a győzelmes hitnek közvetlen folytatása és megkoronázása volt az a magasztos erkölcsstan, amelyet Jézus egyes kijelentéseiben és példázataiban az evangéliumok megőriztek. A Jézus istenhitéből és magasrendű erkölcsi tanításából, valamint utolérhetetlenül nagyszerű példaadásából, egyedülálló, fenséges személyiségéből kiáradó varázs teremtette meg az apostolokká magasztosult tanítványokban az első húsvétot és indította el diadalmas útján a kereszténységet.

Köztudomású, hogy az unitárius egyház több mint négy évszázados történelme folyamán a kettős jézusi szeretetparancsnak a második felét, az erkölcsi parancsolatokat, tehát a parancsnak az emberre vonatkozó részét hangsúlyozta ki. Más szóval minden időben humanista beállítottságú volt.

Egy dolgot azonban ebben az ünnepélyes órában, a szószék fenségéből és méltóságából szeretnék erőteljesen kihangsúlyozni. Mi unitáriusok semmiképpen sem vagyunk csupán erkölcsi szervezet, vagy bölcséleti, értelmi alaptételeken felépülő társulat, hanem a jézusi tanítás alapelvein kialakult, nemes történelmi múlttal rendelkező egyház, feltétlen diadalmas istenhitből táplálkozó, hívő, imádkozó emberek szeretet-és lélekközössége. A mi vallásunkban is, a kettős jézusi szeretetparancs

első részének követelménye alapján az Istenben, az édes jó Atyában való hit a kiindulópont, a természetes, magától értetődő alap.

Ebből az istenhitből táplálkozott Jézus erkölcsi tanítása, amelynek lényege az ember, a testvér, a felebarát iránti szeretet feltétlen parancsa. Az unitárius vallásban is, Jézus tanításai, példaadása és erkölcsi követelése alapján, ennek az istenhitnek volt természetes folytatása, áldott kiteljesülése az embertárs, a felebarát iránti magasztos magatartás és nemes cselekvés erkölcsi törvénye, úgy, ahogyan az a kettős szeretetparancs második felében világosan, félreérthetetlenül meg van határozva.

A kettős parancs: Szeresd az Istent és szeresd felebarátodat, mint önmagadat, tehát az unitárius hitfelfogás és életszemlélet szerint egymástól elválaszthatatlan, egymással szervesen, elszakíthatatlanul összefügg.

Az unitárius hívő ember tiszta meggyőződése szerint a keresztyén vallásban nem az a döntő, lényeges jelentő sajátosság, hogy Jézus vagy Krisztus személyével kapcsolatban mit hiszünk, hanem az, hogy az Isten és a felebarát iránti kettős szeretetparancsot miképpen tudjuk életünk irányító tényezőjévé formálni; miképpen tudunk Istenben, az Atyában gyermeki alázattal és bizakodással hinni, és miképpen tudjuk a jézusi és evangéliumi erkölcsi törvényt mindennapi életünkben, általános, emberi magatartásunkban, családi életünkben, munkahelyünkön, közösségi lelkületünkben, egyházunk és hazánk iránti hűségünkben, ragaszkodásunkban áldott, élő valósággá magasztosítani.

Meggyőződésünk szerint Jézus igazi jelentősége nem a kettős szeretetparancs megfogalmazásában áll, hiszen ebben a tekintetben újat alig hozott. Az Isten és embertárs iránti szeretet követelményét már az Ótestamentumban is megtaláljuk, bár a parancs második része az izraelita vallásban elsősorban a saját népen belül élőkre, a honfitársra vonatkozott.

Jézus igazi nagysága, soha el nem múló, örök időszerűsége főképpen abban áll, hogy az Istenben, az Atyában való hit megingathatatlan alapján állva, egy eddig ismeretlen, új magatartást, teljesen új lelkületet árasztott tanítványai és hallgatói felé. Hangzott ajkain a kijelentés: „Megmondatott a régieknek... én pedig ezt mondom néktek!” Hangzott tanításaiban a gyökerében új tartalmú kijelentés: „Nem az fertőzi meg az embert, ami a szájon bemeleg, hanem az, ami onnan kijön.” Zengett ajkairól a simogató, áldott biztatás: „Nem azok a boldogok, az Isten országába belépésre méltók, akik magukat farizeusi lelkülettel igazaknak vallják és tudják, de akik ugyanakkor abból az egyszerű, tanulatlan, semmibe vett, de hívő, istenfélő embereket eleve kizárják!”

Jézus érdeklődése, szívének minden meleg érzése, részvéte, szeretete elsősorban, mindenekelőtt az ún. mintakegyesek szerint az Istenországába belépésre méltatlanoknak minősített, bűnösöknek, elveszetteknek nyilvánított, szerencsétlen, jog nélküli, segítség és szeretet után hiába áhító emberek felé fordult, akiket magához emelt és boldogoknak nyilvánított. A lényéből ellenállhatatlan melegséggel és közvetlenséggel kiáradó új magatartás és új lelkület a lényeges dolgokra

való összpontosításban, a kultikus előírások külsőségein és abban a meggyőződésben jutott kifejezésre, hogy eleve elveszett bűnös ember nincs, hogy a szeretet és a megbocsátás parancsolatainak teljesítése által van lehetőség a legsötétebb és legkilátástalanabb mélységből való fel-emelkedésre, lelki újjászületésre.

Tudjuk, hogy Jézus tanításai elsősorban az akkori kor, a közel kétezzer évvel ezelőtti világ embereinek szóltak, és azoknak jelentős része mai életünkre nézve szó szerint nem alkalmazható. Áll azonban az a megállapítás is, hogy azok a maguk egészében, főképp pedig az azokból kisugárzó magasztos, gyökerében új lelkület ma is időszerű és kötelező érvényű minden magát Jézus-tanítványnak valló unitárius ember számára.

Dávid Ferenc, Jézus felvilágosult, de hívő, hűséges tanítványa felállította az akkori idők vallásos szemlélete által elfogadhatatlannak minősített tételt, hogy Jézust nem imádni, hanem követni kell. Ez pedig akkor valósulhat meg, ha a gondolkozás és az áhítat, Mária és Márta, az Istenben való bizalom és a felebarát szeretete megbonthatatlan, áldott egységet alkotnak.

Ennek a jézusi és Dávid Ferenc-i szemléletnek a jegyében igyekezett egyházunk az évszázadok viharaiiban, élethalálküzdelmében sajátos, de meggyőződésünk szerint nemes, magasztos hivatását teljesíteni. A hit fényéhez minden időben hozzákapcsolta a józan ész, a tiszta értelem világosságát. Az élet tényleges valóságai figyelembevételével, az adottságok és lehetőségek bölcs felmérésével, okosan is szelíd szemlélettel, a segítség, támogatás, simogatás, szeretet után vágyódó hívő emberek felé forduló őszinte érdeklődéssel irányította hívei vallásos életét és általános magatartását. Egész történelme folyamán szoros kapcsolatot tartott a mindennapi élet lüktetésével; minden tiszta, nemes eszmének, minden haladó gondolatnak, minden általános fejlődést, szellemi, lelki és anyagi gyarapodást szolgáló társadalmi mozgalomnak őszinte, mellék-gondolat nélküli szószólója, harcosa és terjesztője volt és az kíván lenni a jövőben is. A kettős jézusi szeretetparancs második felét kihangsúlyozva, igyekezett a múltban és igyekszik ezután is imádni Istent és szolgálni az embert.

Ünneplő Gyülekezet! Atyámfiain! Ezt a szent evangéliumi és egyházi örökséget vettem át ezelőtt közel három hónappal a székesyudvarhelyi zsinati főtanácson, amely engem egyházunk 28. püspökévé választott. Ezt a választást pecsételte meg néhány perccel ezelőtt az egyházunk espereseinek ajkairól elhangzott bibliai áldás. Ígérem és fogadom, hogy minden haladó, szent egyházi hagyományt teljes tiszteletben tartva és azoknak áldott, kiapadhatatlan, élő vizet árasztó forrásaiból újra meg újra áhítatos lélekkel merítve, de ugyanakkor tekintetemet a hitem szerint állandóan szépülő jelen és boldogabb jövő felé fordítva, a belém helyezett bizalomra minden testi és lelki erőmmel, képességeimmel, buzgósággal, feltétlen istenhitemmel és az örök ember javát, előmenetelét szolgálni óhajtó testvéri, felebaráti lelkülettel, önfeláldozó hűséggel utolsó lehettemig igyekezni fogok méltónak bizonyulni.

A kettős jézusi szeretetparancsban meg van határozva számomra és mindannyiunk számára a jövőben követendő út, az evangélium útja.

Hangzik a Szentírás figyelmeztetése: „Légy hív mindhalálig és neked adom az életnek koronáját.“ Legyünk azért mindnyájan, egyen-egyen és összesen szent vallásunk igazságainak lángoló lelki szószólói és hordozói; hirdessük és cselekedjük az egyistenhiten felépülő evangéliumi erkölcsi törvényt, a szeretet feltétlen parancsát. Szeressük embertársainkat fajra, felekezetre való tekintet nélkül úgy, mint önmagunkat. Legyünk a békesség szellemének öntudatos hordozói, önmagunkból a békesség szellemét árasztó magasrendű, Istennek tetsző emberek. Imádkozunk és dolgozzunk azért, hogy e földön szebb, áldottabb legyen az emberi élet.

Előttünk áll a példakép: a názareti Jézus és nagy tanítványa, Dávid Ferenc. Elvonulnak lelki szemeink előtt az evangélium kettős parancsát szent odaadással hirdető és nemes következetességgel gyakorló nagy püspökeink, lelki és szellemi útmutatóink, hitben és szeretetben példaadóink. Reájuk és a szent ügy, az evangélium ügye minden hordozójára kegyelettel emlékezve, és ugyanakkor egy békésebb, áldottabb világ felé szent bizakodással tekintve, szeretettel köszöntöm a gyülekezet minden tagját és egyházunk híveit szerte a hazában; köszöntöm vendégeinket és barátainkat, kérve a gondviselő Istent, áldja és szentelje meg ezt a boldog találkozást, áldjon és szenteljen meg minden tiszta fohászt, buzgó imádságot, amely lelkünkben a mai napon áhítatos érzések között megfogán.

Legyenek áldottak mindazok, akik ez ősi hajlékban a múltban imádkoztak és a jövőben imádkozni fognak. Legyenek áldottak az eszme hordozói határokon innen és túl. Legyenek áldottak templomaink; hadd hangozzék bennük töretlenül vasárnapról vasárnapra az Istent dicsőítő zoltár és szent hivatásunkra emlékeztető evangélium. Legyenek áldottak lelkészeink, hogy tudják alkalmas és alkalmatlan időben szólni, hirdetni a tiszta jézusi evangéliumot. Isten áldása legyen világi vezetőinken és gyülekezeteink buzgó, hívó, maradéktalan kötelességtudással dolgozó és áhítatos lélekkel imádkozó tagjain. Isten áldása legyen szeretett egyházunk hitet ébresztő, szeretetet és békességet árasztó, tiszta evangéliumot hirdető szolgálatán, hogy tudjon könnyeket törölni, tudjon vigasztalást nyújtani koporsók mellett bánkódó, szenvedésekben vergődő, simogatás és gondoskodás után lelkük minden idegszálával sóvárgó testvéreinknek. Tudjon tiszta örömöket fakasztani és azokat megáldani. Tudjon életünk mélységeiből újra meg újra felemelni, újjáteremteni, boldoggá tenni.

Imádadó szent nevének legyen hálaadás, dicséret és dicsőítés, most és minden időben. Ámen.

*

A szószéki szolgálat befejeztével először dr. Barabássy László főgondnok mondotta el üdvözlő beszédét.

*

Főtisztelendő Püspök Úr! Megilletődve köszöntöm egyházunk egyeteme nevében itt és ebben az órában. Amint elnézem ebben a vállaira hulló palástban, magam előtt látom az unitárius egyház első szolgáját-

nak, az unitárius püspöknek nehéz, de gyönyörűséges életpályáját. Látom azokat az egyházközségeket, melyek figyelő tekintettel kísérik az egyházfő minden lépését és élénken reagálnak minden fentről érkező megnyilvánulásra. A mi szabad szellemű egyházunkban a püspök nem élvez előjogokat és nem gyakorol teljhatalmú befolyást; egyenlő az egyenlők között. És mégis első! Ezt az elsőséget azonban nem a hivatali cím, hanem a hivatal betöltéséhez elengedhetetlenül fontos szellem és magatartás biztosítja. Az egyház tagjai figyelemmel kísérik Főtisztelendőségéd minden intézkedését, minden szavát és annak alapján adják bizalmukat és támogatásukat. Főtisztelendő Úr közvetlen feladata az egyetemes egyház életében alkotó korszakot beindítani, valóraváltani azt a szellemet, mely az egyház legfőbb ismérve kell legyen mindenkor: az alázatosság, a hiten épülő szolgálat szellemét. Az egyház tagjai kivétel nélkül mindannyian támogatni akarják ebben a tevékenységben, Isten adjon Főtisztelendőségédnek gyors felgyógyulást, megingathatatlan akaratot, következetes tisztánlátást és sok-sok eréllyel párosult, az egyház érdekét szolgáló jóakaratot.

Mélyen tisztelt Gheorghe Nenciu alelnök úr, a Vallásügyi Hivatal képviselője! Engedje meg, hogy üdvözlő szavaimmal legőszintébb köszönetünket juttassam kifejezésre. Egyházunk az Ön mai ünnepünkön való jelenlétét a legmagasabb állami vezetés, közelebbről a Vallásügyi Hivatal irántunk való bizalmának tekinti. Nem felejtettük, és soha nem fogjuk elfelejteni azt a magas színvonalú fogadtatást, amelyben szeretett püspökünk elismerési ünnepségén részesültünk. Nagyra méltatjuk az értékelést, amellyel Államunk vezetősége tevékenységünket Szocialista Köztársaságunk alkotmánya szellemében hasznosnak minősíti.

Újból kifejezve hűségünket és ragaszkodásunkat, biztosítjuk Önt, hogy egyházunk vezetősége összes híveivel együtt, akik különböző munkaterületeken: gyárakban, mezőgazdasági szövetkezetekben, bányákban, vállalatokban és intézményekben dolgozunk, részt vesz egy boldogabb élet építésének magasztos feladatában. Magunkénak valljuk államunk vezetőségének mind belső, mind külső programját, nem azért, mert lelkészeink, teológiai tanáraink és tisztviselőink állami fizetésben részesülnek, nem — hanem azért a tényért, mert nehézségeinkben mindig értékes támogatásban részesültünk. Őszinte ragaszkodásunk oka az a tény, hogy élvezhettük és élvezzük a jóakaratot és a lelkiismeret szabadságának tiszteletben tartását, amelyért egyházunk létezése óta harcolt.

Kérem alelnök urat, tolmácsolja a Vallásügyi Hivatal elnökének, Dumitru Dogaru úrnak és munkatársainak legőszintébb köszöntésünket.

Köszöntöm egyházunk nevében a helyi állami szervek képviselőit, élükön Aurel Vasilescu úrral, a megyei Néptanács elnökével, megköszönve a jóakaratot, amelyet részükről különböző kérdéseink megoldásában tapasztaltunk. Köszöntöm az országos Békebizottság képviselőit, elsősorban Virgil Cîmpeanu professzor urat. Egyházunk megalapítója, Dávid Ferenc tanításain állva, minden időben harcolt a népek közti igazságért és békéért. Országunk bel- és külpolitikai programját teljes egészében elfogadva, küzdünk az általános leszerelésért, az általános béke és teljes megvalósítása érdekében, azoknak az elveknek alapján,

melyeket országunk magas vezetősége a Nemzetek Szövetségében és más nemzetközi hatóságok előtt kifejezésre juttatott.

Ökuménikus szellemben köszöntöm Teofil Herineanu, Kolozsvár, Vad és Felek püspökét, Teoctist aradi és Vasile nagyváradai püspök urakat, Visarion-Răşinăreanu urat, az erdélyi metropolia püspöki vikáriusát, Petreuşa előadó-tanácsos urat, a temesvári metropolia képviselőjét, a román ortodox egyház Szent Szinódusának képviselőit, bízva abban, hogy baráti és testvéri kapcsolataink a jövőben még erősödni fognak.

Köszöntöm a kolozsvári és nagyváradai református egyházkerület küldöttségét, élén dr. Nagy Gyula püspök úrral. Egyházaink az evangélium hirdetésében és hazánk szolgálatában minden időben együtt munkálkodtak. Reméljük, hogy a kölcsönös jóakarát és szeretet a közös szolgálat gyümölcseit a jövőben is megtermi népünk javára.

Mély szeretettel ölelem szívemre a római katolikus egyház képviselőit jelenlevőket, Főtisztelendő Márton Áron püspök úrral az élen. Vigyék magukkal megbecsülésünk kinyilvánítását azért a felismerésért, melyet a II. Vatikáni Zsinat fogalmazott meg.

Szeretettel köszöntöm a német és magyar ajkú lutheránusok: Főtisztelendő Klein Albert és Főtisztelendő D. Argay György püspök urakat és a kíséretükben levő vezetőket és összes híveiket. Az unitárius egyház mindig nagyra értékelte Luther Márton bátorságát, szellemét, programját és ma is sokra becsüli az evangélikus egyházak magatartását és tevékenységét.

Szeretettel üdvözlöm a szerb ortodox egyház képviselőjét, Gheorghe Hranisavilievici temesvári esperes urat.

Szeretettel üdvözlöm az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológia nagytisztelendő rektora, dr. Dávid Gyula vezetése mellett megjelent tanári karát és képviselőit, kik hosszú éveken keresztül voltak szeretett püspökünk munkatársai.

Ugyanezen érzésekkel köszöntöm Izidor Tudoran urat, a Sibiu-i Román Ortodox Teológiai Intézet rektorát.

Hazánkban ezekben az időkben a felekezetek között nagyszerű kapcsolatok alakultak ki. Mindannyiunk felelősségérzetére vezet vissza ez a tény. Az egyházak megértették azt, amit a közös, nagy tanítómester, Jézus vallott: „Arról ismerik meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.” Ma már továtűnt az a sok sérelem, mely a múltban történt. A megbocsátó szeretet szelleme lendíti a jövő felé a felekezetek vezetőit és híveit. Az ökumenia szellemében köszöntjük testvérfelekezeteink képviselőit. Reméljük, hogy a kiépült baráti, testvéri kapcsolatok továbbfejlődnek, a kölcsönös jóakarát és szeretet, a közös szolgálat gyümölcseit termik meg, népünk, hazánk és az egész emberiség javára.

Mélyen Tisztelt Peter Dalbert Professor Úr!

Négy évvel ezelőtt mint az IARF fungens elnöke vett részt a mi örömnepünkön. Ma már ezt a címet nem viseli, de ugyancsak ennek a szervezetnek nevében áll itt Berthe von Gennep Asszonnyal, az IARF hágai titkárságának igazgatónőjével, hogy kifejezze azt az elismerést,

melyet a világ unitáriusai éreznek a legrégebbi unitárius egyház iránt. Az a tény, hogy a világ unitáriusai és a szabadelvű egyházak így éreznek irányunkban, súlyos felelősséget helyez vállainkra, a helyes példaadás felelősségét. Büszkeséggel tölt el minket az a tény, hogy egy olyan egyházi világszervezetnek lehetünk tagjai, mely a humanitás győzelméért fáradozik. Kérem, fogadják elismerésünket és legmelegebb szeretetünk kifejezését ezen a helyen is.

Főtisztelendő dr. Ferencz József Püspök Úr és mélyen tisztelt Bartók Béla főgondnok úr, a magyarországi Unitárius Egyház képviselői! Amikor kimondottam e két nevet, két történelmi név ragyogott fel előttünk. Néhai nagy püspökünk neve, aki 52 éven át vezette örömök és viharok idején egyházunkat, valamint az a másik név, a nagy zeneszerző, Bartók Béláé, ki „idege húrjaival“ zengette el a jót, a rosszat, az erényt, a bűnt. Ez a két név kötelez titeket, hogy azzal a hittel és felelősséggel dolgozzatok, mint egykor ők tették. Tolmácsoljátok híveiteknek ragaszkodó szeretetünket és megbecsülésünket.

Mélyen tisztelt Kenneth Twinn Úr, az angol unitárius egyház képviselője! Önben annak az egyháznak a küldöttjét köszöntjük, akivel először sikerült az 1821-es évek első felében kapcsolatot teremtenünk. Azóta ez a szellemi kapcsolat a kölcsönös látogatások által, valamint Angliában tanult unitárius lelkészeken keresztül elmélyült. Mi erre a kapcsolatra büszkék vagyunk és kegyelettel emlékezünk mindazokra, akik az egyházaink közti testvéri közeledésért fáradoztak. Előttünk ismert az Önök, Önök előtt ismert a mi egyházunk viharos története. Szenvedésben írt történelem mindkét egyház útja, de ma már megbecsült, elismert a cél, amelyet egyházaink vallottak mindenkor: küzdelem az igazságért, az embertestvériségért folyó békés, szép jövőndő építése. Kérem tolmácsolja hittestvéreinknek szeretetteljes köszöntésünket és hálás köszönetünket azért a segítségért, mellyel a közelmúltban hathatós segítséget nyújtottak egyházunknak újonnan berendezett internátusunk felállításánál.

Tisztelendő Kaffka Dusán úr, a csehszlovákiai unitáriusok képviselője! Önben azt az embert látjuk, aki a Husz János földjén szólja az unitárius gondolatot. Egy történelmi dráma, melyet Huszról írtak (írója Németh László), Huszt így beszélteti: „Mi lehet szebb a földön, mint nagy dolgokban barátként összeforjni? A halál is merő édesség, ha hátnak vetett háttal ketten vívtok az igazságért.“ Ez a magatartás íme más talajon is hatott, mintegy kifejezve azt a gondolatot, hogy aki egyetemes emberi értékekért él, annak élete az egész emberiségé. Kívánjuk, hogy szomszéd unitárius testvéreink tevékenységükkel értékesen járuljanak hozzá az egyetemes civilizáció értékeinek gazdagításához. Kérem tolmácsolja híveink szeretetteljes köszöntését.

Íme, ilyen gondolatokat váltott ki belőlem ez a nagyszerű ünnep, mely hiszem, mindannyiunk számára értékes szellemi és lelki gazdagodást jelent.

Isten, aki mindannyiunknak atyja, áldja meg közös céljainkat, vegesse diadalra a jóságot, a megértést és a békességet az egész világon!

*

Teofil Herineanu, a kolozsvári ortodox püspök üdvözlő beszédében többek közt ezeket mondotta:

A mai nap mindnyájunk számára az öröm napja, mert alkalmat ad nekünk Isten iránti hálánk és köszönetünk kifejezésére.

Dr. Kovács Lajos professzor beiktatási ünnepségén újból beteljesedik az isteni gondviselés végtelen volta és nekünk Jeremiás próféta által tett ígérete: „Adok néktek szívem szerint való pásztorokat és legeltetnek tudománnyal és értelemmel“ (3, 15).

Az Istennek tetsző lelki vezetők és a reájuk bízott buzgó hívek sorában ebben az ünnepi órában felsorakozik az eddigi lelkész, tanár és egyházi főjegyző: Dr. Kovács Lajos.

Mi, akik őt eddigi kapcsolataink révén ismertük, meg vagyunk győződve, hogy az Ég kívánsága szerint evangéliumi lelkülettel fog „tudománnyal és értelemmel“ szolgálni.

Meggyőződésünk szerint az őt eddig jellemző jósággal és bölcseséggel fogja őrállói feladatát Ezekiel próféta szavai értelmében betölteni: „És te, embernek fia, őrállól adatik téged Izrael házának, hogy ha szót hallasz számból, megintsed őket az én nevemben. Ha azt mondom a bűnösnek: te bűnös, halálnak halálával halsz meg; hogy visszatérítsd és ha te meg fogod inteni a bűnöst az ő útja felől, hogy térjen meg róla, de nem tért meg útjáról, ő vétke miatt meghal, de te megmentetted a te lelkedet“ (Ez. 33—7—9).

Minden lelki vezetőnek, de fokozottabb mértékben a püspöknek, valláserkölcsi irányítása szerepének teljesítése mellett, újra meg újra imádkoznia kell a reábízott hívek szüntelen lelki gyarapodásáért, üdvösségéért. „Kőfalaidra, Jeruzsálem, őrizőket állítottam, egész nap és egész éjjel nem hallgatnak; ti, kik az Urat emlékeztetitek, ne nyugodjatok“ (Ézs. 62,6).

Mint a köteleességteljesítés embere Kovács Lajos püspök soha nem hanyagolta el az apostolságoknak ezeket az elsőrendű jelentőségű kívánalmait:

„Meglássátok annakokáért, hogy mi módon okkal járjatok, nem mint oktalanok, hanem mint bölcsek“ (Ef. 5,15).

Pál apostolnak egy hasznos tanácsát megragadva és szem előtt tartva, Kovács Lajos püspök az idők haladását teljes komolysággal fel fogta, beleilleszkedett a megújulás hatalmas lendületébe, amely az egész világ sok más országával együtt a mi országunkat is megragadta.

Lelkesedéssel csatlakozva a béke ügyéért harcolók soraihoz, számos gyűlésen, kongresszuson, konferencián, megbeszélésen, amelyeken Románia Szocialista Köztársaság egyházi küldöttségeinek tagjaként részt vett, bátor tanúbizonyságot tett a Barátság, Testvériség és Együttműködés magasztos eszméi mellett, amelyek hazánk minden vallásos szervezetét áthatják.

Szerényen és buzgó odaadással szolgálta az evangélium, a világon a haladás, a szorgalmas munkán, egyenlő emberi jogokon, igaz emberiségen felépülő, új, békés, magasabbrendű életet.

Joggal hisszük, hogy a jövőben az eddiginél még teljesebben fogja minden nemes törekvésével hirdetni és gyakorolni a velünk és a többi egyházfelekezetekkel való őszinte együttműködést és testvéri szeretetet.

Justinian pátriárka őszentsége a Román Ortodox Egyház Szent Szinódusának elnöke részéről megbízást kaptam, hogy szeretett hittestvéremmel: Teoctist aradi püspök, Vasile nagyváradi püspök, Visarion Sibiu-i mitropoliai vikárius, Petreuşă temesvári mitropoliai tanácsossal és az itt jelenlevő többi ortodox lelkész urakkal együtt képviseljem a Román Ortodox Egyházat és a Szent Szinódus és személy szerint Justinian pátriárka őszentsége meleg köszöntését és őszinte baráti jókívánatait tolmácsoljam.

Ami pedig a kolozsvári román ortodox püspökség lelkészi karát és híveit, valamint az én személyemet illeti, tanúbizonyságot teszek arról, hogy tiszta szívvel, örvendező lélekkel veszünk részt az unitárius lelkészi kar és hívek áhítatában és a mai napon beiktatott testvérünket szeretetünkről, teljes értékelésünkről és őszinte együttműködésünkről biztosítjuk.

*

Márton Áron római katolikus püspök az alábbi üdvözlő beszédet mondotta:

A püspökválasztó gyűlés eredményét és a megválasztott püspök lelkészavató beszédének a tartalmát lelkendezve jelentette az én régi barátom és egykori kurzustársam, a székelyudvarhelyi prelátnak. Az ő elbeszéléséből tudom, hogy Főtisztelendő Püspök úr már akkor jelezte szolgálatának a lényegét és megmutatta az utat, amin haladnia kell. Azt kötötte az új lelkészek lelkére, hogy hitükről életükkel tegyenek tanúságot, és vigyenek szeretetet az emberekhez. Aki legközelebbi munkatársainak ilyen útravalót ad, az tudja, mit akar. A püspök annak a nevében és elvei szerint dolgozik, aki azért jött a világra, hogy bizonyosságot tegyen az igazságról. Az élet azonban gyakran nagyon bonyolult kérdéseket vet fel, és nagyon bonyolult kapcsolatokat tud teremteni. Csak a hitből és szeretetből merítheti a bölcsességet és erőt, és találhatja meg a bonyolult kérdések nyitjának a helyes kulcsát, a bonyolult helyzetekből kivezető helyes utat.

A hitnek nincs is más hitelt érdemlő tanúságtétele, csak a tettere váltott hit, vagy ahogy mondani szoktuk: a hit szerinti élet. A szó elveszítette hitelét a teológiákon is. A hagyomány megtartó ereje szintén eltűnőben van a népviselettel együtt. A hitet ma elsősorban nem hirdetni, hanem élni kell, hogy észrevegyék és elfogadják.

A szeretetre a világ talán sohasem szorult rá annyira, mint éppen most. Világviszonylatban is annyi ellentmondásos jelenségnek vagyunk a tanúi és szenvedő alanyai. A világ egyes részein a technikai haladás szinte napról napra közelebb szorítja egymáshoz az embereket, ennek következtében sokszorozódik az érintkezés az emberek között, de csak külső érintkezés, lelki kapcsolódás nélkül. Az egyén egyre jobban elszigetelődik, úgy érzi, nem is testvérek és embertársak, hanem versenytársak között vívja az élet harcát kietlen magányossággal, egyedül. A kereszténység, annak minden árnyalata és mi mindnyájan, akik keresz-

tényeknek mondjuk magunkat, felelősek vagyunk, ha a világban csakugyan elfogy a szeretet.

A püspök hivatásánál fogva a hit és a szeretet embere, mégis a Főtisztelendőség fogalmazásának rendkívüli aktualitása van. Ezért szabadjon itt az egyistenhívők templomában és ünnepén az én hitem szerint mondanom, hogy ezt a szolgálatot a szentlélek Isten sugallta a Főtisztelendő Püspök Úrnak. A gyulafehérvári római katolikus egyházmegye képviselőjében testvéri szeretettel köszöntöm. Kérjük Istent, segítse Főtisztelendőségét, hogy nemes célkitűzéseit lelkésztársai lelkes támogatásával megvalósíthassa s a gondjaira bízottakat szíve vágya szerint megerősítse és megtartsa az Isten iránti hűségben és az embertárs iránti szeretetben.

Áldja meg az Isten hosszú élettel, hosszú és eredményes püspöki szolgálattal és hozzá jó idegekkel és sok-sok lelkipásztori örömmel.

*

Dr. PETER DALBERT, az IARF és a svájci szabadelvű protestáns gyülekezetek képviselőjének üdvözlő beszéde így hangzott:

Gennepné asszony Amszterdamból — Hollandiából —, én magam Svájcban, mintegy 1800 kilométert utaztunk azért, hogy ma itt megjelenhessünk és ezt az üdvözlőt átadhassuk.

Ezzel azt is ki óhajtjuk fejezni, hogy milyen nagyra becsüljük az itteni unitárius egyház munkáját, mely az elsők között volt az igazság, testvériség és szeretet eszméinek hirdetésében.

Az alatt a 6 év alatt, amíg együtt dolgoztunk az Unitárius Világszövetség Végrehajtó Bizottságában, a Püspök Urat úgy ismertük meg mint értékes, derék embert. Ő nemcsak alapos készűtségű teológus, aki a teológiai dolgokat jól ismeri, hanem ugyanakkor mint ember is kiváló munkatárs. De nemcsak elméletileg kiváló készűtségű, hanem gyakorlatilag is. Humanista felfogásából kifolyólag szíve van, amely magához tud ölelni mindenkit az emberek közül. És van egy tulajdonsága, amely különösképpen erre a posztra minősíti; az, hogy lelki gondozó, aki a hívek lelkével törődik. Ugyanakkor kiváló idegenvezető is. Volt alkalmam az elhunyt Kiss Elek és Kovács Lajos püspök társaságában autóval bejárni szép hazájukat, Erdélytől le Bukarestig. Örömmel nézek körül itt, ahol annyi kedves és ismerős arcot találok, akikkel már találkoztunk, és egészen otthon kezdem érezni magam az önök hazájában.

Az új püspök, Kovács Lajos ugyanakkor egy boldog, barátságos ember. Pál apostol szavaival mondván, örül az örvendezőkkel és sír a sírókkal. Az olyan embernek, aki hisz, valóban boldog, vidám embernek kell lennie. Kérjük Istent, hogy sok éven keresztül áldja meg az ő neves munkáját, amelyhez most fog hozzá. Beszédemet az én retoromán anyanyelvemből vett mondással szeretném befejezni, amelyet Önök közül valószínűleg sokan megértene: „Cordial au gorit et benediction er imputom et er personala canadact viet amici Dr. Kovács Lajos.”

A lelkészi kar üdvözlését Ürmösy Gyula esperes, közügyigazgató az alábbiakban tolmácsolta:

Főtisztelendő Püspök Úr! Egyháztörténelmünk útján, az ötödik század elején ez a nap mélyen, ragyogó betűkkel íratik be a jelenkor lapjára, mert ezt a napot egész vallásközösségünk ragaszkodó szeretete, lelkészek és világiak egyakarata teszi ünnepélyessé és állítja annak középpontjába Főtisztelendőségedet, hogy békességszerző elődje nyomdokain haladva, folytassa tovább a lelkekben Istenországának építését. Főtisztelendőséged élete ott gyökerezik, onnan szívja éltető erejét egyháztörténelmi múltunk talajából. Az erdővidéki, nagyajtai Krizák szelleme lengett bölcsője körül, fölötte zöld erdő zúgott, vadgalamb turbékolt, gyermekéveiből a mai napig uralkodó vonás marad egyéniségében az édesanyja szívjósága, mosolyt virágozó kedélye, rendíthetetlen, imádságos hite, s az édesapa kiváló papi szolgálatában tükröződő egyházszeretete. Ezek jutottak kifejezésre Főtisztelendőséged lelkészi szolgálatában, a kezdeti években Sepsiszentgyörgyön, ahol a gyülekezet emlékezetében, 30 év távlatában is elevenen él magas színvonalú szolgálatának, lélekkel telt egyéniségének, kedvességet és szeretetet sugárzó barátságának drága emléke. A lelkészi kar számára az együttérző szolgálatra, a teológiai intézetben, tanítványai számára a kiváló nevelő egyéniséggel rendelkező professzor, egyházunk lelki értékeit megbecsülő és irányt mutató hittudós. Ezek a nemes tulajdonságok eredményezték azt az egyhangú megnyilvánulást a zsinati főtanácscon, amely Főtisztelendőségedet főpásztori minőségében a Dávid Ferenc örökébe emelte s életét — kedves családjával együtt — új útra terelte s olyan lelki barázdába állította, ahol bőséges alkalmá nyílik arra, hogy egyetemes egyházunk és vallásközösségünk számára magvetést végezzen Isten segítségével és sikeresen pásztorolja a rábizott nyájat és lelki értékekben gyarapítsa unitárius egyházunkat. Ebben a főpásztori székben négyszáz esztendő történetében halhatatlan emlékü elődök írták egyháztörténelmünket. Dávid Ferenc az alapkőnél azt hirdette, hogy a hit Isten ajándéka. Utóda, Hunyadi Demeter ezt a drága örökséget megvédelmezte és megtartotta. Toroczkai Máté a közélet viszontagságai között is léleképítő munkát végzett. Koncz Boldizsár püspöknek oroszlánrész jutott az egyház újjáépítésében. Almási Gergely Mihály a megfélemlített és papjaiktól megfosztott gyülekezeteket felkereste és a „disciplina ecclesiastica” segítségével, a főgondnokokra és kurátorokra támaszkodva, helyreállította a gyülekezetek belső rendjét. Szentábrahámi Mihály egyénisége az egyház legsötétebb korszakában világító fáklya volt a gyülekezetek számára és sokoldalú munkásságával és sokirányú tevékenységével kiérdemelte azt a kitüntető megállapítást, hogy ő volt az unitáriusok „szeme, szíve és szája”. Lázár István püspök 38 templom építésével és a méreteiben hatalmas és kiképzésében művészi alkotású kolozsvári templom alkotásával írta be nevét egyházunk történetébe. Kriza János, a szív- és lélekember a gyülekezetek buzgó pásztorolása mellett a népi értékek gyűjtésével s a „vadrózsák” csokorba kötésével tette halhatatlanná nevét történelmünkben. Ferencz József a szellemi fejlődés korszakát nyitotta meg egyházunkban s azt lelki síkon is eredményesen szolgálta, a

felekezetek közötti békét és egyetértést, a kölcsönös megbecsülés ügyét sikeresen előmozdította. Dr. Boros György a Dávid Ferenc-egyletet és az Unitárius Közlönyt alapította és azokat egyházi életünk fejlesztésének szolgálatába állította. Dr. Varga Béla, bölcs előrelátással a szolgáló egyház fundamentumát fektette le a Székelykeresztúron tartott sikeres presbiteri konferencián. Józan Miklós, a költő-püspök, a hívő lélek költészetének termékeivel hintette be egyházunk lelki ösvényeit. Dr. Kiss Elek a világháború után a lelkekben a békesség otthonát építette fel s nyáját „kies mezőkön legeltette“. Főtisztelendőséged e nemes és nagy nevű elődök nyomdokain haladva, a legszebb munkamezőn, Isten segítségével találja meg főpásztori hivatásának teljesítésében a hívő ember lelkiségéhez vezető utat, s fejnkölt lelkületével, gyülekezeteink számára táplálja szüntelenül a hit és szeretet forrását. — Esperes társaim nevében és a lelkesíri kar nevében ígérem, hogy hűséges munkatársai leszünk és bölcs irányítása mellett együtt fogunk munkálkodni annak érdekében, hogy Főtisztelendőséged főpásztori magvetése egyházunk számára teremjen egyetértést és békességet és elévülhetetlen lelki kincseket. — A jó Isten segítse és éltesse Főtisztelendőségedet kedves családjával együtt!

*

Dr. Kovács Lajos püspök betegségére való hivatkozással röviden mondott köszönetet a templomban elhangzott üdvözlő beszédekért.

Az istentisztelet után tartott közebéden Teoctist aradi ortodox püspök nyitotta meg az üdvözlő beszédek sorát.

A templomban a mai napon elhangzott beszédekből a szeretetnek a lelke áradt felénk, ami minket egyfelől hitvallásunkkal és híveinkkel, másfelől szeretett hazánkkal, Románia Szocialista Köztársasággal egybekapcsol. Mindannyian meggyőződöttünk arról a különleges buzgóságról és odaadásról, amellyel a többi egyházak vezetőivel és híveivel együtt az új püspök is hívei élén részt vesz abban a hatalmas erőfeszítésben, amely drága hazánk felvirágoztatásáért folyik. Az eddig elhangzott nemes gondolatokhoz kapcsolódva, jóleső érzéssel állapítom meg, milyen szép és felemelő dolog, ha a testvérek együtt lehetnek. Ez az érzés tölt el minket, Románia Szocialista Köztársaság összes felekezeteit, bármelyik nemzetiséghez tartozunk is. A román ortodox egyház lelkészeinek meleg szeretetét tolmácsolom, amellyel általunk az unitárius egyház örömeiben részt vesznek.

Örvendünk, hogy ezekben a napokban, amikor országunk népe, egyházaink hívei társadalmi feladataikat olyan nagy buzgósággal végzik, az előttünk levő rózsza- és liliomcsokrok illatát élvezve közös gondolatokkal és ünnepi hangulatban együtt lehetünk unitárius testvéreinkkel, hazánk többi felekezeteinek, valamint teológiai intézeteinek legfőbb képviselőivel.

Biztosítani óhajtjuk az unitárius egyház új főpásztorát szeretetünkről és teljes értékelésünkről. Megnyilatkozásainkon keresztül biztosítani óhajtjuk a Vallásügyi Hivatal alelnökét, Nenciu Gheorghe urat, hogy

mindegyik egyház, a maga sajátos módján teljesítve hivatását, egyúttal teljesíti szeretett hazánk iránti szent kötelességeit is. Az új püspök élvezni fogja szeretetünket, és ha a szükség úgy kívánja, támogatásunkat is. Köszöntjük az új püspököt, és kérjük Főgondnok urat, hogy adja át neki és a Főtisztelendő asszonynak legjobb kívánatainkat. Őszintén kívánunk neki mielőbbi teljes gyógyulást, hogy főpásztori hivatásában hosszú időn át áldásosan tevékenykedhessen.

*

Dr. Ferencz József magyarországi unitárius püspök az alábbi köszöntőt mondotta:

A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa, a lelkészek, a gyülekezetek híveinek a nevében őszinte tisztelettel és atyafiságos szeretettel köszöntjük Főtisztelendő Püspök Urat, amikor Dávid Ferenc örökében, mint a 28. püspök, munkáját megkezdi.

Köszöntjük Főtisztelendőségében egyik nagynevű elődjének, Kriza Jánosnak a dédunokáját. Köszönti velem együtt főgondnok társam, Bartók Béla, a világhírű magyar unitárius zeneszerző fia és jómagam is mint egy püspök elődjének, néhai Ferencz Józsefnek az unokája.

Köszöntjük a tudós professzort, aki külföldi tudományegyetemen szerzett teológiai doktorátust, aki 1942 óta a romániai unitárius lelkészek fiatalabb nemzedékét ismertette meg a Szentírás igazságaival.

Engedje meg, hogy az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyv egyik gondolatát véssem a szívébe: „Viseljen gondot az egész nyájra, amelyben egyházának egységes akarata vigyázóvá tette.”

Főtisztelendő Úr nemcsak egyházának őrállója odahaza, hanem képviselője a nagyvilágban is. Annak, aki egyházát külföldön és képviseli, nagyok a feladatai, mert hiszen ez irányú munkájával egyháza, országa és a nagyvilág dolgairól szól. Nem egy alkalommal voltam tanúja annak, amikor tengereken innen és tengereken túl Főtisztelendő Uram az Egyház képviselőjeként a Dávid Ferenc-i türelem és a szocialista igazság hangján a minden embert egyaránt érdeklő béke ügyében szólalt fel.

Engedtesse meg, hogy egy Vietnamban korán elhunyt magyar költő, Váczi Mihály verséből idézzem ebben az összefüggésben az alábbi gondolatokat:

„Nem elég a célt látni, járható útja kell / Nem elég útra lelni, az úton menni kell / Egyedül / Elsőnek / Elöl indulni el. // Nem elég elindulni / De mást is hívni kell / és csak az hívjon magával, aki vezetni mer!”

Főtisztelendő Úr ismeri az unitarizmus útját, látja a célt, most megindul a cél felé, elsőnek és nem egyedül, mert hisszük, hogy gyülekezetei és hívei a Dávid Ferenc-i türelmességnek, az igazságnak és a szeretetnek az útján követni fogják. Kérem a Főtisztelendő Asszonyt, hogy tolmácsolja jókívánásainkat. Isten áldását kérjük eljövendő püspöki munkájára.

*

Vasile Coman nagyváradai ortodox püspök ezeket mondotta:

Országunk különböző felekezeteinek az unitárius egyház mai ünnepén való részvétele nem csupán a Dr. Kovács Lajos püspök úr iránti nagyrabecsülésünk, hanem az unitárius egyház és hívei iránti tiszteletünk kifejezése, akik a mi összes híveinkkel együtt mint hűséges állampolgárok, drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság virágzásáért és jólétéért dolgoznak.

Hasonló összejöveteleken nem először vagyunk ma együtt. Csupán a múlt hónapban gyűltünk egybe Bukarestben, hogy Dr. Kovács Lajos püspök úr állami elismertetése alkalmával kimutassuk híveinknek hazánk iránti teljes hűségét. Ez alkalommal figyelhettünk Dumitru Dogaru professzor úrnak, a Vallásügyi Hivatal elnökének beszédére, amelyben ő tanúbizonyságot tett arról, hogy országunk legfőbb vezetősége értékeli hazánk különböző felekezeteinek a tevékenységét, amellyel azok hozzájárulnak a hazánk fejlődéséért és javáért kifejtett munkához.

A Bukarestben kifejezésre jutott egység mellett teológiai vonalon, is Jézus Krisztus tanításainak szellemében bizonyoságot teszünk egységünkről minden alkalommal, valahányszor együtt lehetünk.

Az unitárius egyház új püspökével először ezeltől 10 esztendővel volt alkalmam találkozni, amikor ő az ökumenikus mozgalom kiemelkedő személyiségeinek, Frey Clark-nak, Visser't Hooft-nak és Jacobov püspöknek kíséretében Brassóba is ellátogatott. Ez alkalommal is meggyőződtem tiszta, világos teológiai felfogásáról, őszinte hazafiúi érzelmeiről és magasrendű emberi tulajdonságairól.

Ez ünnepi alkalommal, amikor egyházunk két mitropoliája van itt püspöki szinten képviselve és ezáltal méltó módon nyilvánul meg a román ortodox egyháznak az unitárius egyház új vezetője és hívei iránti szeretete és ragaszkodása, boldog örömmel köszöntöm a Püspök Urat ünnepélyes beiktatása alkalmából.

Köszönjük Gheorghe Nenciu úrnak, a Vallásügyi Hivatal alelnökének, hogy hasonló ünnepi alkalmakkor, valamint teológiai és felekezeti összejöveteleinken újra meg újra megtisztel megjelenésével. Ebben mi nem csupán egy hivatali ténykedést látunk, hanem annak értékelését is, hogy országunk felekezetei testvéri érzéssel munkálkodnak együtt hazánk minél boldogabb jelenéért és jövőjéért.

Őszinte, tiszta érzésekkel kívánunk Kovács Lajos püspök úrnak Isten és hívei szolgálatában hosszú évekre terjedő áldásos működést egyháza és mindnyájunk javára és előmenetelére.

•

Dr. Dusan Kaffka a csehszlovákiai unitárius egyház nevében az alábbiakban köszöntötte az új püspököt:

„Melyik az első minden parancsolatok között? Jézus pedig felele: Minden parancsolatok között az első: Halljad, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, egy Úr“ (Mk 12—29).

Ez a parancsolat a felebarát iránti parancsolattal együtt volt azoknak a hívő embereknek kiindulópontja, akik a XVI. és XVII. századok-

ban az „unitárius“ névvel nevezték magukat. E hívő emberek egy része egyházzá alakulhatott; nagy részük azonban az irgalmatlan elnyomás áldozata lett. Ez volt a helyzet az én hazámban is. Csupán az első világháború után küldött Isten egy férfit, dr. Capek Norbertet, aki 50 esztendővel ezelőtt Prágában egy unitárius szeretetközösséget létesített. Ennek az unitárius közösségnek a képviselőjében jöttem ebbe a városba, hogy az Önök egyházi ünnepén a többi meghívott vendégekkel együtt részt vegyek. Nagy örömmel köszöntöm a cseh unitáriusok nevében az új unitárius püspököt, akit évek óta ismerek. A Vallásos Szabadság nemzetközi kongresszusain több országban találkoztunk. 1961-ben és 1964-ben pedig a mi prágai unitárius közösségünket is a keresztény békekonferencia küldöttségének tagjaként meglátogatta. Remélem, hogy úgy ő, mint a romániai unitárius egyház többi tagjai a közeljövőben újból látogatást fognak tenni közösségünkben, hogy egyházaink és ugyanakkor szocialista országaink kapcsolatai ezáltal erősödjenek. Meg vagyok győződve, hogy az országaink között mind nagyobb mértékben kialakuló őszinte barátság és együttműködés időszakában a békesség és egymás iránti megbecsülés szellemének terjesztésével mi is áldott szolgálatot tehetünk. Új püspöküknek kívánok bátor szívvel erőt, jó egészséget és az unitarizmus érdekében működő sok lelkes munkatársat. Isten áldása legyen püspökükön és egyházukon!

*

Dr. Nagy Gyula kolozsvári református püspök üdvözlő beszéde:

Kedves Testvéreim! Az Unitárius Testvéregyháznak ezen a nagy ünnepén egyetlen szót, egyetlen eseményt szeretnék idézni a mi szentkönyvünkben. Amikor: „Aron mandulafa vesszeje kivirágzott, úgy rendelkezett az Úr, hogy vedd azt, és helyezd a bizonyság ládája elé“. Az unitárius testvéregyház mandulafa vesszeje Isten kegyelméből, választásából és akaratából 28-adszor kivirágzott méltó módon, az Úr választása szerint s mi örvendünk, hogy így választott az Úr, s ez a mandulafa vessző kivirágzott. Azt mondotta az Úr: „Jegyül helyezd a bizonyság ládája elé“. Én most csak erre az egyetlen szóra reflektálok: Jegyül, jegyül a Te zsidó néped elé. Jegyül, közvetítőül és kapcsolatul a Te Úrad és a Te néped felé; jegyül, hogy járj elől úgy, ahogy hallottuk abból a szépen idézett versből. Nemcsak jegyül, hanem úgy, amint az efodra helyezett két onixkő mutatja, melyre felmetszette az Úr az Ő népének nevét, hogy hordozza, akit jegyül választott vállán és szíven. Az Ő népének minden örömén, minden gondján. Így választotta s így járt eddig s jár ezután dr. Kovács Lajos püspök atyánkfia, testvérünk. Hitünknek rendelése szerint, az Isten és emberszeretet útján, a fejlődés és a haladás útján, hitünknek rendelése szerint, külső kényszertől mentesen, a lelkiismeret belső, de belső kötelező szavára hallgatva, azt mindig megértve és mindig követve. Így jár elől jegyül a láthatatlan, de érzett és hordott onixkövekkel, rajta az Ő népének nevével, szeretett hazánk iránti hűségben, példaadással, nagy célok eléréseért küzdve és dolgozva a világ békességéért.

Engedje meg püspök testvérem, kedves barátom, hogy az idézett verset fejezzem be az utolsó sorával. Nem kétséges, ahogy dr. Kovács Lajos testvérünket és barátunkat mi ismerjük: „Nem elég, nem elég az úton menni, nem elég elsőnek is indulni el, s induljon el, aki mer“. Hiszen tudjuk, Ő járt, s hisszük s híven tudjuk, hogy van bátorsága elől indulni el, s van kegyelmi ajándék hozzá Istenhez. Nem elég — nem neki mondom: hívő népének mondom; ő akar — de nem elég akarni, tenni, tenni kell, vele, együtt, mindig!

Kérjük Isten kegyelmét, áldását életére, munkájára és szeretett híveire. Biztosítom arról, hogy ezen az úton testvérszívvvel vele járunk, ott, ahol tenni, tenni kell!

*

Kenneth Twinn, az angliai Unitárius Egyház kiküldöttének üdvözlő beszéde:

Nagy örömmel, hivatalos, de meleg üdvözlést hozok magammal a Romániai Unitárius Egyházhoz, az új püspökéhez is, a Brit Unitárius Egyház nevében e beiktatás alkalmával.

Eredeti szándék az, hogy az Egyház elnöke ma ide jöjjön, az angol unitáriusokat maga képviselje, de az utolsó pillanatban nem lehetett, és szerencsém volt, hogy szabad voltam.

Kettős öröm és tisztelet nekem is, hogy ebben a fontos alkalomban vehetek részt. Először is, mert a mi Egyházunk az önökével van szoros kapcsolatban már 1825 év óta; másodsorban is, mert az Önök püspöke jó barátom, sok évvel ezelőtt teológiai tanulótársam volt Angliában az oxfordi Manchester College-ban és Strassbourgban is. Bizonyosnak felőle voltam akkor, hogy magas tisztségre az Unitárius Egyházban rendeltetve volt, mert éppúgy, mint jó tudós, ő bölcs, jószívú, mélyen vallásos ember is. Én meg vagyok győződve arról, hogy dr. Kovács Lajos az önök kitűnő püspökének hosszú sorában, nagyon méltó tagja.

Becsületet kérek, hogy nem tökéletesen beszélek magyarul, csak valamiféle „könyvmagyar“ nyelven, de látszik nekem jobban, hogy az önök anyanyelvén megszólítani próbálkozzam.

Isten áldja meg az Egyházukat és az új püspöküket, barátomat!

*

Gheorghe Hranisavilievici esperes a temesvári szerb anyanyelvű ortodox egyház képviselőjében ezeket mondotta:

Részt vettem Bukarestben dr. Kovács Lajos püspök úr elismerési ünnepségén, ahol vele kapcsolatban csak dicséretet hallottam. Ez alkalommal mélyen megragadott a Vallásügyi Hivatal elnökének beszéde, aki az új püspök tevékenységét olyan elismerő módon méltatta. Előttünk, a szerb ortodox egyházhoz tartozók előtt és személy szerint előttem, nem volt ismeretes a püspök úr személye, markáns egyénisége és teológiai munkássága.

A jövőben igyekezni fogunk ezt a hiányosságot pótolni és minél több teológiai írásával megismerkedni.

Nagy örömmre szolgál, hogy a püspök úr ünnepi szolgálatát végighallgathattam és részt vehettem az unitárius közösség örömeiben.

Tiszta szívből kívánom, hogy Isten a püspök urat egyházfői tevékenységében áldja meg szent áldással.

*

Dr. Binder Hermann ág. hitv. püspökhelyettes — teol. tanár üdvözlő beszéde:

A múlt héten Medgyesen egy ünnepélyen vettünk részt. 400. éves évfordulóját ünnepeltük annak, hogy az erdélyi szászok az augsburgi hitvalláshoz csatlakoztak. 1572-ben, ebben a hónapban zajlott le az a zsinat, melyen ezt a határozatot hozták. Báthori István akkori fejedelemtől indult el a kezdeményezés, hogy a szász közösség az augsburgi hitvalláshoz csatlakozzék. 1571-ben jött Erdélybe, és itt megállapította, hogy a reformáción belül sokféle irányzat bontakozott ki. Rendet akart teremteni a különböző irányzatok között. Ezért tanácsolta a szászoknak azt, hogy fogadják el az augsburgi hitvallást. A fejedelmet aggodalommal töltötte el az a tény, hogy különböző irányzatok jelentkeznek a kereszténység keretei között. Valószínűleg az is nyugtalanította őt, hogy abban az időben az unitarizmus nagy lépéseket tett előre, és amikor az említett ajánlást tette a szászoknak, ugyanakkor javasolta nekik, hogy az unitárius egyházat és mozgalmát ítéljék el határozatukban.

Elődeink azonban ennek ellenszegültek, és azt mondták, hogy teljes békében akarnak élni az unitáriusokkal. Ennek az állásfoglalásnak a jegyében üdvözlöm az unitárius egyházat és annak most újonnan választott püspökét, dr. Kovács Lajost.

Mi, Erdélyben, akik együtt éltünk, nemcsak egymás mellett, hanem valóban együtt is éltünk. Ezt a jövőben is folytatni akarjuk.

A legjobb emlékekkel gondolok arra, hogy 1948—49-ben egy közös teológiai intézetet alapítottunk, 1950 óta én is mint tanár a tantestület rendes tagja vagyok. Ezalatt alakult ki ez a szoros barátság unitárius kollégáimmal. Mennyi örömmel gondolok vissza az együtt töltött napokra, amikor biztosítottuk egymást kölcsönös barátságunkról. Igyekeztünk az unitárius testvéreinkkel olyan testvériséget megvalósítani, amelyen testvériségben saját lutheránus hitrokonainkkal éltünk. Sőt ezen túl, igyekeztünk nemcsak az unitáriusokkal, hanem az összes kollégáinkkal ezt a barátságot megvalósítani. Az Unitárius Egyház most a mi kollégáink közül, a tanárok közül emelt ki egyet, s mi kívánjuk az Unitárius Egyháznak, hogy ez a választása áldássá legyen az egyház javára. Mély szeretettel köszöntöm a Szász Evangélikus Egyház nevében az Unitárius Egyházat, és kívánok neki minden jót a jövőben.

*

A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet nevében dr. Dávid Gyula rektor köszöntötte a püspököt:

A Protestáns Teológiai Intézet őszinte örömmel vesz részt Püspök Úr beiktatási ünnepén. A fészek, amelyben mindjárt 30 évet — eddigi életének felét — eltöltötte, amelyben testvérek, barátok, kollégák közös-

ségében gazdagította magát és gazdagított másokat, a Protestáns Teológiai Intézet volt. Örvendünk, hogy a protestáns egyházak egyike egy teológiai professzort ültetett egyhangúlag a püspöki székbe. Személyét ért tisztesség az Intézet tisztessége is.

Az Intézet és magam nevében szeretnék jó bizonyosságot tenni Főtisztelendő Püspök Úr, kedves testvérünk mellett. Kicsoda Ő?

Papi családból származott. A családi milió, a tudatos apai felkészítés az életre, rányomta bélyegét a magasabbrendű dolgok iránt fogékony ifjúra. Nem kényszerből, nem számításból, belső elhívásnak engedve választotta a lelkipásztori hivatást.

Az elhívás tudatosságával tanult itthon és külföldön. A külföldi teológiákon eltöltött évek alatt az alapot rakta le és az anyagot hordta össze, amin és amiből neki később építenie kell egyházát. Angol, francia, német főiskolákon, más népek és egyházak fiainak közösségében szerezte egyik diplomáját a másik mellé, sajátította el egyik nyelvet a másik után, gyűjtött ismereteket és barátokat magának és egyházának.

Útja itthon a parókián folytatódott. A magasabb szolgálatra kiválasztott embernek meg kellett ismernie a munkamezőt, a gyülekezetet, a híveket, a valóságos embert a valóságos helyzetben ahhoz, hogy később mint professzor a valóság igénye szerint nevelhessen lelkipásztorokat, mostantól mint püspök tudománynak, ismeretnek és tapasztalatnak birtokában lehessen első kormányosa egyházának.

Az Intézet közösségében kiváló kharizmáival szerényen, alázatosan, mindig bölcs megfontoltsággal vett részt a tanítás, nevelés és igazgatás munkájában. Életének alaptextusa — gondolom nem tévedek a megfogalmazásban — ez volt: „Aki közületek első akar lenni, legyen másoknak szolgája“. Az Intézet hálásan köszöni három évtizedes tanári szolgálatát.

És a mi kedves Barátunk most püspök lett. Hisszük, hogy mint alapos ismerője az Intézet életének, rendeltetésének, mindenkori és jelen problémáinak, nagyobbra nőtt szárnyait kiterjeszti az Intézet fölé és mint egyik fenntartó egyház püspöke, ugyanazzal a szeretettel és hűséggel félti és gondozza az Intézetet, mint tette, amíg annak professzora volt. Hisszük, hogy mint püspök is testvérünk, barátunk és kollégánk marad az Intézet szolgálati közösségében.

Intézetünket több nyelvűsége és több felekezetűsége folytán ökumenikusnak szoktuk nevezni. Ökumenikus nem a címében, hanem tevékenységében. Az egységet munkáljuk a többségben. Az unitást a pluralitásban. Eszménk, amelynek realizálásán fáradozunk, a christianizmus, a humanizmus és patriotizmus. E három eszmében találunk önmagunkra, találjuk meg minden embertársunkat és minden honfitársunkat. A püspöknek egyik legszebb feladata, hogy nagy szeretettel az Intézet iránt, támogassa a minél több eredményt felmutató szolgálatában.

Isten áldja meg Főtisztelendő Püspök Urat gyönyörű hivatása betöltésében. Adjon Intézetünknek ezutáni szolgálata által is jó előhaladást minden jóra való törekvésében. Adjon testi-lelki erőt egyháza és hazája hűséges szolgálatához.

Dr. Tudoran Izidor, a Sibiu-i Ortodox Teológiai Intézet rektora püspököt köszöntő beszédében többek között ezeket mondotta:

Kovács Lajos professzort évtizedek óta ismerem. Mindig a barátság embereként mutatkozott, ezért nagyon sok barátot szerzett magának; ezek közé tartozunk mi is, akik bizonyos tekintetben az övétől eltérő hitnek vagyunk a képviselői. Az, ami őt hozzánk és minket hozzá közel hozta, az ő nyílt, baráti lelkületében áll. Nem az a fontos, hogy Kovács professzor miképpen követi Krisztust, aki ezt mondotta: „Arról ismernek meg titeket, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok“.

Kovács Lajos professzor kereszténysége nem felszínes, hanem olyan, amit meg is él. Mindig arra gondolok, hogy nem az a lényeg, hogy én ortodox vagyok, ő pedig unitárius, hanem az, hogy hívő emberek vagyunk, olyan egyházaknak a tagjai, amelyek óhajtják az egymáshoz való közeledést. A társadalmi életben és minden találkozásunk alkalmával úgy nyilatkozott meg, mint akinek lelkéből a megértés egyensúlya árad, mint aki őszintén óhajtja, hogy szocialista hazánkban egymás mellett, együtt haladjunk előre.

Ez alkalommal szeretném kihangsúlyozni, hogy életünk új, az eddiginél magasabbrendű, boldogabb körülményei között arra neveljük teológus ifjainkat, hogy a hazánkban működő vallásfelekezetek, sajátosságaik megtartása mellett együtt, egy családot alkotnak.

Egy lényeges dolgot még szeretnék megemlíteni. Beszéltem arról, hogy Kovács Lajos professzort mindig szerető, őszinte, kiegyensúlyozott, nyugodt, melegszívű barátként ismertük. Ez abból is következik, hogy boldog családi életet él. Ezért hódolatunkat és teljes elismerésünket nyújtjuk át a Főtisztelendő Asszonynak, a hitvesnek és kedves, mosolygó gyermekeik édesanyjának. Belőle és családja tagjaiból meleg baráti összhangzó lelkület árad, ami lehetővé teszi, hogy Kovács Lajos püspök a meghitt családi hangulatot szavaiban, magatartásában és cselekedeteiben élő valósággá magasztosítsa.

GHEORGHE NENCIU, A VALLÁSÜGYI HIVATAL ALELNÖKÉNEK ZÁRÓBESZÉDE

Mélyen Tisztelt Főgondnok Urak, Főtisztelendő Püspök Urak, a Szabadelvű Kereszténység és unitárius egyházak határon kívüli képviselői, kedves vendégeink és kedves asztaltársaság!

Kétségtelenül az én feladatom a legnehezebb. Utolsónak beszélek, miután Önöknek délelőtt 10 órától mostanáig olyan sok beszédet kellett végighallgatniok. Részemről nagy öröm, hogy Dumitru Dogaru úr, a Vallásügyi Hivatal elnöke nevében és saját nevemben is, valamint az állam helyi szervei részéről az unitárius egyháznak legelső szolgája, Dr. Kovács Lajos püspök beiktatása alkalmából legmelegebb köszöntősemet kifejezésre juttathatom.

A Püspök Úr személyisége előttünk jól ismert. A megbecsülés, amely őt az unitárius lelkészi kar és a hívek részéről körülveszi, méltóvá tették, hogy a mai napon ünneplésünk középpontja legyen. Még élénken élnek emlékezetemben azok a szavak, amelyeket a Vallásügyi Hivatalban az állami elismerési dekrétum ünnepélyes átvétele napján mondott. E beszédnek csupán néhány gondolatára szeretnék röviden kitérni.

Mindenekelőtt tény az, hogy a négy évszázadal ezelőtt létesült unitárius egyház minden időben az ember szellemi és anyagi fejlődéséért való szolgálat eszméjét helyezte előtérbe, és mások hitfelfogásának megbecsülését, valamint a lelkiismeret szabadságának hirdetése által haladó szellemű állásfoglalásról tett tanúbizonyságot. Érdemes ezeket az eszméket kihangsúlyozni ma, amikor az egyházakat túlnyomó többségükben az a törekvés irányítja, hogy úgy szolgáljanak a világon, hogy ugyanakkor magasztos eszméit is szolgálni tudják. Kétségtelen, hogy az emberek az a törekvése, hogy közös felelősségtudattal oldják meg a társadalmi élet nagy problémáit, nem lenne lehetséges az egymás iránti tisztelet, az egymás iránti nemes lelkület nélkül. Az a prédikáció, amit ma a templomban a Püspök Úr tartott, tanúbizonyságot tett arról, hogy egyházának fő törekvése az ember szolgálata és a tényleges valóságok figyelembevétele azok között az adottságok között, amelyekben tevékenységét folytatja. És ha figyelemmel hallgatták végig az összes egyházak képviselőinek köszöntését, azoknak mindegyikében ezeknek a gondolatoknak a jelenlétét állapíthatták meg.

Említésre méltónak tartom Márton Áron püspök úrnak azt a kitételét, hogy az emberiség soha úgy nem sóvárgott szeretet után, mint

napjainkban. Ehhez a kijelentéshez kiegészítésképpen hozzá szeretném fűzni azt, hogy soha nagyobb mértékben, mint ma, nem értették meg az emberek, hogy milyen nagy jótéteményt jelenthet számukra az egymás megértése, a kölcsönös tisztelet és szeretet. Olyan nagy mértékben, mint ma, soha nem tűntek el az embereket egymástól elkülönítő válaszfalak, az elkülönülés, a különbségtétel, a türelmetlenség, fokozatosan helyet adva az együttműködésnek.

A mi országunkban az egyházak az Állam konstruktív törekvéseinek vonalán, a humanista eszmék megbecsülésének a szellemében végzik tevékenységüket.

Egy lényeges dolgot szeretnék ez alkalommal különösképpen kihangsúlyozni. Ezen a mai ünnepen országunk egyházainak nagy része képviselve van, köztük négy ortodox püspök, az Alba Iulia-i katolikus püspök, a református és az evangélikus püspökök, lelkészek, teológiai tanárok. Szerintem ez nem jelent csupán protokolláris jelenlétet, hanem figyelmességet, tiszteletet és szeretetet, országunk különböző egyházai részéről megnyilvánuló baráti érzéseket juttat kifejezésre. Mi, az állam, a helyi hatósági szervek képviselői is jelen vagyunk, mert meg vagyunk győződve, hogy az egymás iránti figyelmesség léghőre, egymás kölcsönös megismerése és értékelése alkalmat ad nekünk arra, hogy egyetérthessünk azokban a kérdésekben, amelyekben mint a haza állampolgárai egymáshoz közel kerülünk.

A másik gondolat, amelyet dr. Kovács Lajos püspök úr hangoztatott, arra utalt, hogy az ő egyházának hívei magyar nemzetiségűek, akik mint ennek az országnak egyenlő jogokat élvező állampolgárai át vannak hatva attól a törekvéstől, hogy országunk előhaladását és felvirágzását szolgálják. Önök nagyon jól tudják, hogy államunk vezetősége és személy szerint az Államtanács elnöke, Nicolae Ceaușescu elvtárs milyen nagy figyelmet szentel arra, hogy minden dolgozó ember nemzetiségre való tekintet nélkül a testvériség légkörében éljen, és valóban érezze, hogy Románia minden állampolgárának közös hazája. Minden alapunk megvan annak kihangsúlyozására, hogy egyházaink vezetésében bölcsességet találtunk, párosulva magas színvonalú felelősségtudattal annak a szükségességnek a felismerésében, hogy országunk minden fiának, hazánk állandó fejlődésének biztosításáért szoros egységben együtt kell munkálkodnia. Tudatában vagyunk annak, hogy országunk ma történelmének egészen rendkívüli időszakában és helyzetében él, és minden erejét arra összpontosítja, hogy a fejlődés lehetőségeit felmérve, a civilizáció és kultúra minél magasabb fokára emelkedjék fel. Ugyanakkor annak is tudatában vagyunk, hogy párhuzamosan azokkal, akik betonból, acélból, az ipar és mezőgazdaság területein építik országunkat az élet-színvonal és a kultúra emelésére, az ország az emberek közötti új kapcsolatok létesítése útján is épül, a nemes humanizmus és az ember tisztelete által, minden dolgozó ember javára, nemzetiségére és vallására való tekintet nélkül.

Ezekben próbáltam utalni néhány gondolatra, amelyeket Kovács Lajos püspök úr kifejezésre juttatott.

Mai ünnepnapunkat jelenlétükkel néhány külföldi unitárius egyház és a Szabadelvű Kereszténység Társulata képviselői is megtisztelték.

Mint az állam képviselője, örömmel köszöntöm őket ezen az ünnepen. Közülük néhányat régebb idő óta személyesen ismerek, és értékelem érzéseiket és gondolataikat. Közülük egyesek köszöntötték itt az unitárius egyház négyszáz éves ünnepét. Örömmel hallgattam Ferencz József püspök urat, akivel román nyelven elbeszélgethettem, hasonlóképpen nagy örömmre szolgált meghallgatnom Kenneth Twinn úrnak, az angliai unitárius egyház képviselőjének magyar nyelvű köszöntését. Amit ő itt elmondott, az nem szótárnyelven — amint azt megjegyezte —, hanem a baráti érzés nyelvén hangzott el. Köszöntöm az összes határainkon túlról jött unitárius képviselőket azzal az érzéssel, hogy nekik mindannyiuknak nagy lehetőségük van a népek kölcsönös megismeréséhez hozzájárulni. Bizonyosak vagyunk abban, hogy ők mindannyian magas szinten részt vesznek az egységért folyó küzdelemben és a kölcsönös tiszteletben, amely felé a ma emberisége törekszik. Kívánjuk, hogy lelkük mélyén azzal a bizonyossággal távozzanak országunkból, hogy a román népben a barátság és jóakarat szelleme él az Önök népei iránt, és hogy országunk nagyra értékeli minden törekvést, amely az Önök ténykedésében az emberek és népek megértése és egymáshoz való őszinte közeledése szellemét sugározza.

Mélyen Tisztelt Főgondnok Úr! Tiszta szívből köszönöm azokat a meleg szavakat, amelyekkel Államunk Vezetőségét, a Vallásügyi Hivatalt és a helyi hatósági szerveket köszöntötte. Örvendünk, hogy Önök az új püspök személyében egyházuk hűséges szolgáját, lojális állampolgárt és bölcsességgel rendelkező férfiút látnak.

Örömmel hallgattam Dalbert úr templomban elhangzott beszédét, ahogyan a püspök úr erkölcsi személyiségének portréját elénk vetítette. Dalbert úr! Ön nagyon jól ismeri és szépen értékelte a püspök úr személyiségét; adottságainak ismeretében valóban úgy érezzük, hogy meg is érdemli azt. Ezt az elismerést nem csupán a mai napon hallottuk; kifejezésre juttatták azt az ortodox egyház pátriárkája és metropolitái és a különböző egyházak püspökei, és ami még ennél is fontosabb, saját lelkészai és hívei is. Biztosak vagyunk benne, hogy emberi és egyházvezetői képessége révén tevékenysége gazdag eredményeket fog felmutatni. Kovács Lajos püspök úrnak jó egészséget kívánunk, és kívánjuk neki továbbra is azt az emberi melegséget, optimizmust, hitet, nemes lelkületet és lelki gazdagságot, amely őt eddig is jellemezte. Kérem a Főtisztelendő Asszonyt, fogadja őszinte tiszteletünket és legmelegebb jókívánatainkat az egész püspöki család boldogságára.

Kovács Lajos püspök úrnak hosszú életet és eredményes tevékenységet kívánunk.

TANULMÁNYOK

EGYHÁZSZERTARTÁSUNK CÉLJA ÉS LÉNYEGE

Egyházzsertartáson azokat a liturgikus cselekedeteket értjük, amelyek által az egyház saját létcélját igyekszik megvalósítani. Az egyház létcélja viszont azon életeszménynek megvalósítása, amelyet Jézus istenfiúságnak nevezett. Az egyházi szertartás ezt az életeszményt kell hogy öntudatosá s aztán saját egyéni életcélunkká tegye. Az egyházi szertartás az istenfiúság felmutatása által oktat, liturgiájának érzelmi hatásai által pedig nevel. Channing mondotta: „Az istentisztelet alapja saját természetünkben van letéve, mivel természetünk kimívelése által közelebb jutunk Istenhez“. Az elmondottakból következik, hogy az egyházi szertartásnak lényege a jézusi istenfiúság életeszményének megvalósítására való indítás és ösztönzés.

Felfogásunk szerint szertartásainkkal mi nem hatunk Istenre, hanem Isten van hatással ránk. Szertartásainkban és szertartásaink által lelkileg átéljük a legfelségesebb életeszményeinket. Az így megélt vallásos élménynek az a sajátos tulajdonsága van, hogy lelkünket benső lendülettel tölti el, amely lendület Isten felé indít. Ez az az állapot, melyben a jézusi életeszmény ellenállhatatlan erővel vonz magához.

Szertartásaink négy tényezőt kapcsolnak egybe:

1. Istent, aki felé törekszünk; 2. Jézust, akit saját életünkben meg akarunk valósítani; 3. önmagunkat, akik istenfiakká akarunk lenni; 4. s a liturgiát, amely ezt a „metanoia“-nak nevezett folyamatot megindítja és végbeviszi.

Nézzük e tényezőket egyenként.

1. Isten felé törekedni, istenfiúságra törekedni azt jelenti, hogy mi Istent Atyánknak tartjuk, s mint gyermekei, igyekszünk részesei lenni az ő tökéletességének. Mondhatjuk ezt így is: szertartásaink által mi gyermeki viszonyba akarunk kerülni Istennel, az Atyával.

E gondolatokat Channing így fogalmazta meg: „Az az isteni befolyás, mely a vallásos lelket az Isten lelkéhez hasonlóvá és az ő isteni eredetéhez méltóvá teszi, adja nekünk igazán értésünkre, hogy mit kell értenünk az alatt: Isten a mi Atyánk. Az ő atyai viszonyát irányunkban csak annyiban érthetjük meg, amennyiben megértjük az ő szeretetének illetően nagy célját és működését. Szükség, hogy hitünk legyen a lélek azon tehetségében, mely szerint ez képesítve van naggyá, magához Isten-

hez hasonlónak lenni, különben Istennek mint Atyának jelleme előttünk megfoghatatlan titok marad. Ha mi is azt hisszük, mit sok mások hinni látszanak, hogy természetünk nem képes az isteni erényeket elsajátítani; hogy hiába könyörgünk isteni lélekért; hogy Isten nem adja a maga lelkét nekünk avégre, hogy minket gyarlóságainkban felemeljen, tökéletesebb lényekké formáljon s magamagával szorosabban egyesítsen: akkor mi nagyon hiányos fogalommal bírunk az Atyáról; akkor egy új és nagyobb kijelentésre van szükségünk az istenség atyai természetét illetőleg“. „Nekünk — írta idevonatkozólag befejezésül — Istent mint lelki Atyánkat kell imádnunk, akinek magasztos célja, hogy minket szellemi tökéletességre segítsen és az isteni természetnek részeseivé tegyen. Ez az istenismeret a keresztény istentisztelet igazi alapja“.

Amidőn mi keresztény életeszmenyünknek, az isteniúságnak megvalósítására törekszünk, hisszük, hogy e törekvést Isten teremtette belénk, s hogy e törekvésünkkel mi célt is tudhatunk érni, mivel — Channingei szólva — mi hisszük, hogy „Isten, mint Atya, bennünk olyan léleknek, olyan szellemnek adott életet, amely hozzá hasonló tulajdonságokkal bír“. Ilyen értelemben mondotta Jézus is: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok“.

2. Szerartásainknak másik tényezője Jézus, akit saját életünkben meg akarunk valósitani.

Jézusnak egyházi szerartásainkhoz való viszonya a legszorosabban összefügg a róla való hitelveinkkel. Hitelveink közé tartozik, hogy mi Jézust valósiságos embernek tartjuk, aki nem Isten, s következőleg mi hozzája nem is imádkozunk, őt liturgiánk középpontjává nem tesszük.

Az a kérdés, hogy tehát mi köze van az ember Jézusnak a mi élő hitünkhöz?

Kétségtelen dolog, hogy azt a kereszténységet, amelyhez mi is tartozunk, Jézus tanította először s így annak a vallásnak, amelyből a mai unitárius kereszténység kifejlődött, Jézus volt a megalapítója. Történetileg Jézus a mi hitünknak első s mindeddig legnagyobb tanítómestere; ezt a történeti jelentőséget minden fenntartás nélkül ismerjük. Azonban ez a történeti érdem a mi mai élő hitünknak nem a legfontosabb alkatrésze. Jó, ha valaki tudja, de ennek a tudása még nem tett senkit kereszténnyé.

Jézus jelentősége a mi mai unitárius keresztény élő hitünkkel kapcsolatban egészen más természetű. Channing ezt így határozta meg: „A többi vallásfelekezetek kisebb-nagyobb mértékben többnyire mindnyájan attól várják üdvösségüket, amit Jézus külsőleg cselekedett, nevezetesen az Istennel való közbenjárásától. Mi az üdvösséget Jézusnak azon munkásságától várjuk, amit ő saját lelkünkben hajt végre. A mi elveink szerint Jézus nagysága és dicsősége azon befolyásban áll, amelyet ő követőinek lelkére gyakorol. Mert reánk nézve a megváltásnak, a mennynek és a pokolnak helye a lélek, lévén előttünk a kereszténység tisztán szellemi intézmény“. Ennek a meghatározásnak lényege ez a mondat: „Szerintünk Jézusnak nagysága és dicsősége azon hatásban van, amelyet ő követőinek lelkére gyakorol“, vagyis Jézusnak jelentősége a mi mai élő hitünk számára az ő személyes hatásában van.

Mit jelent az, hogy „személyes hatás“?

A kereszténység e ponton két csoportra válik szét: az egyik csoport azt állítja, hogy Jézusban az isteni eszme, a logosz van hatással reánk; a másik csoport viszont azt állítja, hogy Jézusban a valóságos földi ember gyakorol ránk hatást. Ez azt jelenti, hogy a kereszténység egy részének hite szerint Jézus személyében a szentlélek, a másik részének a hite szerint Jézusban egy valóságos földi ember a maga történeti életével van ránk hatással. Az előbbieknak a hite, a logosz-hit, a trinitárius; az utóbbiaknak a hite, a történeti emberben való hit, az unitárius kereszténységnek a hite.

Jézus nem szimbólum, hanem személy-realitása a keresztény valóságosságnak. Lényege valóságos ember volta, ez személyi hatásának hordozója. Valóságos emberi élete a sok diadallal és megpróbáltatással, sok-sok gyönyörével és szenvedésével együtt az a misztérium, amelyből bűvös erő árad. Az ő nagysága az, hogy vele foglalkozván, mindenki megnő. Egyéniségének e sajátosságát még tovább elemezni már nem lehet. Hogy miért arany az arany és miért gyémánt a gyémánt, azt földi ember meg nem tudja soha. Így akarta az alkotó, ki mindeneket teremtett.

Jézus személyi hatásának lényege eszerint az ő emberi sorsában valóra vált keresztény vallásosság. Történeti alakjáról az idő régen letörölt minden helyhez és időhöz kötöttséget. Az a Jézus, aki a mi hitünk éltető ereje, nem helyi és időbeli nagyság. Nem historikum. Vele foglalkozván, élő személlyel foglalkozunk, kiben minden idők fájdalma és reménysége és az örök életben való hite szól hozzánk. Jézusnak valódi nagysága, hogy ő, a valóságos történeti személy, túlnőtt a történelem korlátjain s a minden helyen és minden időben élt és élő keresztény embernek sorsa és célja lett, akiben mindig önmagunkat láthatjuk megneemesülve, vagyis: fölfelé törekedve az isteni tökéletesség felé. Ebben az eszménnyé válásban bűvös vonzóerő van, amely minket ellenállhatatlan erővel vonz Isten felé. Jézussal foglalkozván, mind közelebb érezzük magunkat Istenhez. Az a Jézussal való foglalkozásnak csodálatos hatása, hogy ebben a foglalkozásban nemcsak mi változunk meg és tökéletesedünk, hanem velünk együtt nő Jézus is. Minél többet foglalkozunk vele, számunkra annál nagyobb, annál vonzóbb lesz.

Így válunk a Jézussal való foglalkozás által mindnyájan istenfiakká, anélkül, hogy ez Jézust kevesebbé tenné.

Az elmondottakat Channing a következőkben foglalta össze: „Ne keressük messze kifelé, hogy Jézus áldásaiban részt vehessünk. Az ő országa és legnagyobb áldása mibennünk van. Az emberi lélek az ő királysága. Ott győzedelmeskedik ő. Ott építi fel a maga templomait, mely a gonoszságtól meg van váltva, mely az Istenhez visszatér és iránta el van kötelezve, mely magát Jézus tökéletességei szerint képezvén, erőssé lesz arra, hogy az igazságért szenvedjen és kedvessé a maga szelíd és gyöngéd erényei által“.

Minden egyházi szertartásunk össze van kötve ima vagy beszéd tartásával. Az egyházi beszédnek pedig legtöbbször Jézus tanítása a tárgya. Azt, hogy ez mit jelent, legszabatosabban Channing határozta meg.

„Sokan azt képzelik — írta Channing —, hogy Jézust csak akkor lehet prédikálni, ha az ő nevét szüntelenül ismétlik és jelleme folytonosan szem előtt lebeg. Ez olyan hiba, amit kerülni kell. Jézust prédikálni nem abban áll, hogy őt minden beszéd tárgyává tegyük, hanem abban, hogy az ő tanítására támaszkodva hirdessük azt a vallást, amelyet ő tanított. Valahányszor Jézusra hivatkozva olyan tant vagy szabályt tanítunk, mely Jézus tanításainak rendszerében van, Jézust prédikáljuk. A Jézus elnevezésen inkább az ő vallását kell értenünk, mint az ő személyét. Következésképp a lelkipásztor Jézust prédikálja, valahányszor az ő tanításait adja, habár a tanítások nem az ő hivatalára és jellemére, hanem más tárgyakra vonatkoznak is“.

„Jézust prédikálni annyit tesz, mint Jézusnak egész vallását hirdetni; ez pedig roppant kiterjedésű. Ez magában foglalja az embernek teremtőjéhez, teremtménytársaihoz s a jelen és jövő élethez való különféle és szüntelen növekedő viszonyait“.

Egészen általános megfogalmazás szerint Jézust prédikálni annyit tesz, mint — amennyire csekély erőnk engedi — kifejteni mindama tanokat, köteleességeket és érveket, melyek az evangéliumokban és az ő ihletett apostolának irataiban elé vannak adva, hogy terjesszük „az Isten előtt egyedül kedves vallást, amely abban áll, hogy józanon, igazán és istenesen éljünk a világban“.

3. Mi magunk.

Egyházzsziertartásainknak harmadik tényezője mi magunk vagyunk. Azt, hogy ez mit jelent, pontosan meg kell határoznunk, mert e tekintetben lényegbe vágó elvi különbségek vannak a különböző szziertartások között.

A kérdésnek a lényege itt ez: vajon a szziertartások önmagukért vannak-e, mert céljuk önmagunkban rejlik; vagy pedig a szziertartások érettünk vannak? Világosabban szólva: lehet-e végezni szziertartást imádkozó hívek nélkül vagy pedig csak a hívekkel együtt.

Az unitárius liturgia magának az unitárius hívőnek a cselekedete. Szziertartásaink a mi szziertartásaink, azoknak aktív s passzív tényezője mi vagyunk. A mi unitárius liturgiánknak az alanya az imádkozó ember. Mert szziertartásaink lényegük szerint mind imádságok; a mi imádságaink. Mi a templomba imádkozni megyünk: megköszönni Istennek eddigi jóságát és kérni további segedelmét. Szziertartásainknak a hála, a segedelemkérés és a lelki megerősödés a lényege.

Ebből az alaptételből sok fontos dolog következik.

1. — Az egyik az, hogy a bűn fogalmának a mi liturgiánkban nincs központi jelentősége. Azt, hogy mindnyájan gyarlók s esetleg éppen bűnösök vagyunk, tudjuk s hisszük mi is. De mihelyt arra szántuk el magunkat, hogy imádságunkban Istennek irgalmát kérjük, akkor a mi lelkünkben már nem a bűntudat, hanem a bűnbánat s a megjavulás szándéka lett az erősebb. Amikor mi akár a templomban, akár otthon imádkozunk, akkor lelkünk már vágyik egy tisztább s a jó irányban erősebb és állhatatosabb élet után. A mi unitárius imádságainknak leg-sajátosabb tartalma ez: „Ne vigy minket a kísértésbe, hanem szabadíts meg a gonosztól“, mert mi ezentúl jobbak akarunk lenni, mint voltunk, azonban pusztán saját erőnkéből megváltozni nem tudunk.

Imáinknak lényege könyörgés a metanoiában való megsegítés iránt. Szertartásaink mind arra valók, hogy lelkünknek a nagy megváltozását elősegítsék s megvalósítsák, ami liturgiai vonatkozásban azt teszi, hogy egyházi szertartásaink minket segítenek meg a lelki megváltozásban és megerősödésben. Éppen ezért szertartásainkban nem a bűn és a bűntudat a központi fogalom, hanem a metanoia, vagyis a megváltozás.

2. — A másik fontos dolog az, hogy bűneinknek megbocsátását mi nem Jézusnak az érdemeiért kérjük, hanem saját megjavulási szándékunknak komolyságáért. Mi nem azért hiszünk bűneink megbocsátásában s Istennek irgalmában, mivel Jézus magát érettünk, bűnösökért egykor feláldozta. A helyettes elégtétel tanát mi nem fogadjuk el. Mi azért kérjük Istennek bocsánatát, mivel erőt érezünk magunkban arra, hogy a jövőben állhatatosabbak fogunk lenni az igazságban. Némi túlzással úgy is mondhatnók ezt, hogy lelkünk jobbra képes törekvésében bízva, saját jövő cselekedeteinknek s életünknek kezességére kérjük s reméljük bűneink bocsánatát.

Szertartásaink tehát ezen nemes önbizalmunk alapján alázatos könyörgések Istenhez, hogy ez irányú törekvésünkben segítsen, erőtlenségünket bátorítsa, gyengeségünket erősítse s változékonyságunkat tegye állhatatossá mindazokban, amelyek minket Isten előtt kedvessé, embertársaink irányában igazzá, magunkkal szemben pedig önzetlenné tesznek. Szertartásaink ennek a legnemesebb és legtisztább önbizalomnak kifejezői, lelki megszilárdulásunknak ápolói s mindezek alapján Isten megsegítő irgalmáért való alázatos esedezések. Vagyis legnemesebb és legtisztább önbizalmunk Isten előtt való megvallása egyfelől azért, hogy erre való alázatos hivatkozással Istennek minket továbbépítő segítségét kérjük; másfelől pedig azért, hogy imáinknak e lelki megtisztulás és fölemelkedés eszközlése által a jót, az igazat, a nemeset, egyszerűval mindazt, ami az embert Isten fiaihoz méltóvá teheti, magunkban öntudatosá s így erőssé tegyük.

3. — A harmadik az, hogy szertartásaink érettünk vannak; Istennek nincs szüksége arra, hogy mi őt dicsérjük; sem arra, hogy mi hozzá imádkozzunk. Erre nekünk van szükségünk. Mégpedig nem azért, mert minket az ősbűnnek terhe nyom, hanem azért, mert érezzük gyarlóságunkat és gyöngeségünket. Isten a mi teremtőnk és gondviselőnk. Ezért a mi unitárius életfelfogásunknak nem a bűn vagy a megváltás, hanem a gondviselés a központi fogalma. Mi unitáriusok tudjuk azt, hogy mi emberek a világnak nélkülözhetetlen részei vagyunk. Ha gyarlóságunknak érzete lesújt, világtényező voltunknak ez az érzete fölemel. Ez a föld régóta az elemeknek s az állatoknak martaléka lett volna, ha rajta az ember nem csinál rendet. A vizek lecsapolása, a puszták befásítása, utak építése, a vadak irtása s a kultúra terjesztése nem pusztán emberi időtöltés, hanem Isten teremő munkájának a folytatása. Enélkül gyom nőtte volna be a földet, víz árasztotta volna el, az élők egymást gyilkoló harca s az elemek pusztítása lett volna úrrá rajta. A földön mi, emberek tartjuk fenn az életet. Ez a mi rendeltetésünk. Ez az emberi életnek földi, világi célja.

Ennek adata a léleknek legtermékenyebb gondolata. Ez ad ösztönzést, irányt, tervet, célt életünknek. Az ember nemcsak önmagáért

él. Az a hívó, aki csak embertársainak kíván tetszeni s egész életének egyetlen vágya mások tetszését megnyerni, az nem ismeri hivatását.

Azonban tudni azt, hogy mi szükséges és nélkülözhetetlen részei vagyunk a világegyetemnek, még nem minden. Ez a tudatunk, illetőleg ez az érzésünk vallásosságunknak legvégső lelki gyökérszála. Minél erősebb valakiben a fenti értelemben vett létérzet, vallásossága annál elevebb. Egyszersmind azonban annál intenzívebb benne az a kölcsönösségi tudat, hogy nemcsak az ember része a világegyetemnek, hanem viszont ez az egytetemes lét is az ő emberi létezésének nélkülözhetetlen tényezője. Sem a világ nem lehet meg ember nélkül, sem az ember nem élhet meg, nem fejtheti ki életcélját, élethivatását a világ nélkül. Tehát nemcsak az ember van a világra utalva, hanem a világ is rá van utalva az emberre. Ha a világot nem csupán a földnek s a rajta élő társadalomnak meg vegetatív természetnek fogjuk fel, hanem a lét egytetemes fogalmának, tehát Istennek, akkor azt mondjuk, hogy nemcsak nekünk van szükségünk Istenre, hanem Istennek is szüksége van ránk. E kölcsönös szükségességnek tudata a vallásnak lényege.

Isten gondviselésében gondoskodik az emberről; az ember viszont a mindennapi tevékeny életének munkája mellett imádságában érzi legerősebb kapcsolatát Istenrel. A vallásos ember azért dolgozik s azért imádkozik, mert érzi helyzetének felelősségét s ugyanakkor erőinek gyöngeségét. Minél erősebb az életünkért való felelősségünknek tudata s másfelől minél elevebb saját gyöngeségünknek érzete, munkánk s imádságunk annál igazabb és bensőségesebb.

Az az életközösség, amely Isten és közöttünk van, az részünkről a munkán kívül az imádságban jut legplasztikusabban kifejezésre. Az imádság pedig egyházi szertartásainknak lényege. Következőleg az egyházi szertartásokra, mint az ima-alkalmakra, nekünk embereknek van szükségünk, nem Istennek. Mi hisszük, hogy imádkozásunk nem elhangzott szó, amelynek nincs visszhangja. Mi hisszük, hogy ha imádságunk őszinte lélekből fakad s alapja a jóra igyekvő léleknek őszinte és erős elhatározása, akkor nyomában Istennek segítő szeretete nem marad el. De az isteni szeretet reánk kiáradása nem a szó szoros értelmében vett egyházi szertartásainknak integráns része. Ez Istennek a dolga. Hogy úgy mondjuk: ez Isten liturgiájának a része.

A mi liturgiánk az isteni szeretet befogadásának előkészítése.

4. A negyedik az, hogy a mi unitárius egyházi szertartásainkban nincs semmi misztikum. A mi unitárius liturgiánkban nincsen semmiféle misztikum. Mi hivatásunk tudatában és gyöngeségünk érzetében Istennek gondviselését kérjük: íme, ennyi az, ami a mi unitárius liturgiánkban a lényege és tartalma. E lényegét a kivitelben lehet variálni: dicsérhetjük Istent, neki hálát adhatunk, beszélhetünk imánkban saját gyöngeségünkről vagy jó szándékainkról. Elmondhatjuk ezt szóval és énekkel; mondhatja helyettünk a lelkész vagy az énekvezér vagy akár az egész gyülekezet. Isten gondviselésébe vetett liturgiánkban lényegét bármilyen kifejező formával vagy kifejezőeszközzel előadhatjuk, — a lényeg marad változatlanul mindig ugyanaz: gyöngeségünk bevallása, a jó iránt való önbizalmunk megnyilatkozása s Isten gondviselésének kérése.

Szertartásainknak ez a lényege a tartalomnak bárminő alakú formájában mindig változatlanul ugyanaz. Ez annyira ésszerű, annyira természetes, hogy benne a titokzatosnak, a sejtelemszerűnek, a bizonytalanoknak még csak helye sincs.

Nagyon természetes azonban, hogy egyházszerintartásainkkal kapcsolatban azért mégis van misztikum s az: Istennek a lelkünkben megnyilatkozó segítsége. Hogy a jó iránti őszinte önbizalmunk s vele kapcsolatban Isten segedelmének alázatos kérése után minő processzusokon keresztül juttatja el szent lelkét belénk s az hogyan kapcsolódik össze a mi lelkünkkel egy egységes szent érzelemmé, amely erősít, bátorít, ösztönöz s fölemel: mindez olyan titok, aminek végbemenetét nem látta s még nem fejtette meg senki.

Am, rögtön hozzátesszük, hogy e titok, e misztikum: Istennek a dolga, nem a miénk. Mi azzal nem rendelkezünk. Éppen ezért nem is állítjuk, hogy bárminő cselekedetünk az isteni kegyelemnek cselekedete volna. Mi minden liturgikus cselekményünket a mi részünkről való cselekvésnek tartjuk és semmiféle magyarázat kedvéért nem hisszük, hogy liturgiánkban mi képesek volnánk önmagunknak Istent közvetíteni. Szerintünk a lelkész éppen úgy, mint az imádkozó hívők, mind az ember felőli oldalon állanak; minden ténykedésük az imádkozó embernek cselekedete.

Amidőn azonban ezt így hisszük, föltételezzük, hogy Isten a mi emberi közvetítő segítségünk nélkül közvetlenül meg tud és meg fog nyilatkozni. Istent nem kell hogy lelkész és liturgia tolmácsolja. Tud ő beszélni magától és mindenkinek a nyelvén. Mert Isten beszédének a nyelve az érzelem. Az érzelem nem áll hatalmunkban. Arra gondolhatunk, amire akarunk: eszünk fölött mi vagyunk az úr. De érzelmeinket kedvünk szerint nem változtathatjuk. Annak nem parancsolni, hanem engedelmeskedni tartozunk.

Ezért mondjuk azt, hogy Isten válasza a mi hozzá intézett imádságunkra nem integráns része liturgiáinknak. Tudjuk, hogy az őszinte, töredelmes imádságot Isten mindig meghallgatja s a fölemelkedni vágyó lesújtottat gondviselő szeretetével mindig segíti. De éppolyan jól tudjuk azt is, hogy e vigasztalást, e gondviselést nem a mi liturgiánk nyújtja, hanem Isten, aki nincs kötve a mi szertartásainkhoz.

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

A LELKÉSZ SZÓSZÉKI SZOLGÁLATA

1. A lelkészi szolgálat keletkezése, tartalmának kialakulása

A lelkésszel, mint a keresztény egyház fizetési tisztviselőjével, a keresztény hit munkásával kapcsolatban röviden a következőket kell leszögeznünk.

A lelkeszi szolgálat történelmileg csak annyiban vezethető vissza Jézusra, amennyiben ő — mint egy új vallásos mozgalom elindítója — e mozgalom szolgálatára, szorosabb értelemben véve, evangéliumának hirdetésére 12 férfit hívott el maga mellé, akiket tanítványainak nevezett. Ezeknek a tanítványoknak az volt a feladata, hogy — tekintettel a világ végének rövid időn belüli elkövetkezésére — (amint ezt Jézus és kortársai is sokan hitték), az embereket megtérésre hívják s ezáltal az elközelítő „Mennyeknek országa“-ban állampolgárságukat biztosítsák, vagyis üdvösségüket elnyerjék. Úgy a „12“, mint a Lukács evangélista által említett „70“ kiküldése is (10, 1) kimondottan ezt a célt szolgálta: előkészíteni az embereket a világ végével bekövetkező nagy változásra s ezzel kapcsolatban az üdvösség biztosítására. „Bizony mondom néktek — szolt Jézus sürgetőleg tanítványaihoz, kiküldetésük alkalmával —, be sem járjátok Izrael városait, míg az embernek fia eljövend“ (Mt 10, 23). „Bizony mondom néktek, hogy vannak némelyek az itt állók között, akik nem kóstolnak addig halált, amíg meg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal“ (Mk 9, 1). „Bizony mondom néktek, hogy el nem múlik ez a nemzetség, amíg meg nem lesznek mindezek“ (Mk 13:30, Lk 21:32). Sőt még Pál apostolnál is megtaláljuk azt a hitet, hogy „az idő rövidre van szabva“ (I Kor 7, 29). „Mindnyájan ugyan nem aluszunk el“, állítja Pál (I Kor. 15, 51), de az időközben elhunytak, illetve az ezen halálesetek miatt zavarban lévőket megnyugtatására írja, „hogy mi, akik élünk, akik megmaradunk az Úr eljövételéig, éppen nem előzzük meg azokat, akik elaludtak“ (I Tess 4, 15).

Szóval az egész mozgalom rövid időre volt tervezve: a világ vége közeli bekövetkezéséig, az Isten országa közeli megjelenéséig eltelt időre. Ez az idő mind Jézus, mind a tanítványok és Pál apostol szerint is nem lehetett hosszabb, mint annak a nemzedéknek az élethossza, amely közvetlenül hallgatta Jézus és az apostolok tanításait.

A Jézus halála után előbb Jeruzsálemben, majd Pál apostol munkássága eredményeként más helyeken is kialakuló gyülekezeti élet megkövetelte, hogy a felmerülő különböző teendők végzésére megfelelő személyeket alkalmazzanak. Ilyen munka volt pl. az Ap Csel 6, 2—4 szerint, mindjárt az első pünkösd alkalmával megalakult jeruzsálemi keresztény gyülekezet életében, a közös étkezések alkalmával, az asztaloknál való szolgálat. Ezt a szolgálatot eredetileg maguk az apostolok végezték, míg rá nem jöttek, hogy ezt mások is el tudják látni s nekik a „könnyörgésben“ és az „igehirdetés szolgálatában“ kell foglalatosnak maradniok.

A lassankint kialakuló gyülekezeti élet magának a lelki életnek a munkálásában is többféle szolgálatot termelt ki, amelyekről már Pál apostol feljegyzéseiből is tudunk. Pál ezekről így ír: „Némelyeket rendelt az Isten az anyaszentegyházban először apostolokul, másodsor prófétácul, harmadszor tanítócul; azután csodatevő erőket, aztán gyógyításnak ajándékait, gyámolokat, kormányokat, nyelveknek neveit“ (I Kor 12, 28); míg más helyen apostolokról, prófétákról, evangélistákról, pásztorokról és tanítókról tesz említést (Ef 4, 11—12), mint a gyülekezeti élet munkásairól, akik „a szentek tökéletesbitése céljából“ végzendő szolgálatra rendeltettek. E feljegyzések jellegzetessége az, hogy Pál ezen

munkakörök keletkezését „Isten rendelkezésére“ vezeti vissza s nem Jézustól származtatja, ami érthető, mert a mozgalom még túl közel volt és túl ismert volt ahhoz, hogy e munkakörök bármelyikét is — az apostolin kívül — az ő rendelkezésére lehetett volna visszavezetni.

De szélesebb jelentőség olvasható ki a jézusi meghagyás Lukácsnál való feljegyzéséből, ahol már nemcsak táplálékról van szó, hanem arról, hogy „méltó a munkás az ő jutalmára“ (10, 7). E tanítást megtaláljuk Pálnál is, ugyanezen formában (I Tim 5, 18), de megtaláljuk azt kimondottan az evangélium hirdetőjére alkalmazva is, amikor így ír: „Ekképpen rendelte az Úr is, hogy akik az evangéliumot hirdetik, az evangéliumból éljenek“ (I Kor 9, 14). S bár ő maga Pál sátorcsináló volt (Csel 18, 3), aki még legtöbb alkalommal mestersége után élt, munkájával szerezve meg kenyerét, hogy senkinek terhére ne legyen (I Kor 9, 12, II Kor 11, 8—9, 12, 13, 16), de az evangélium munkásának az ő munkája utáni megélhetése jogosultságát védi: „Kicsoda katonáskodik valaha a maga zsoldján? Kicsoda plántál szőlőt és nem eszik annak gyümölcséből?“ stb. (I Kor 9, 7). Mindezek az evangélium szolgálatának egész életre való elkötelezése lehetőségének alapjául szolgáltak s a foglalkozás szerinti gyülekezetvezetői tisztség és állás kialakulására vezettek.

A világ vége eljövételének hitére (nem beszélve e hit irracionális voltáról), rácafólt idővel magának az időnek a múlása. Az a nemzedék, amelyhez az ígéret szólt, hogy megéri a világ végét, Istenországának hatalommal való eljövételét és Jézus visszatérését, lassan elenyészett. S bár ez a hit egyes egyházak hitfelfogásában még ma is tartja magát, a ténylegesen kialakult egyházi keret, még a világvéget váró felekezetek szervezeteiben is, a jézusi eszmék állandó jellegű szolgálatára rendezkedett be s e szolgálat foglalkozásszerű végzője a lelkészi kar lett.

A lelkészi szolgálat idők folyamán sok változáson ment át. Befolyással volt e szolgálatok változására az egyháznak mint szervezett intézménynek e szolgálatokkal kapcsolatos időnkénti más és más állásfoglalása, az egyháztagok hit- és életfelfogásának változása, valamint a társadalmi életnek többszöri átalakulása. Ez átalakulások rendjén természetesen módosultak a lelkészi kartól igényelt munkák is. A kimondottan gyülekezeti lelkivezető jellegű őskeresztény egyházi munkától, az áldozási tevékenységen és a hívők üdvössége biztosításának monopoliálásán át a lelkész prédikátori munkájáig, az igénylések egész skáláját lehetne felsorolni és azok tartalmi lényegét fejtegetni. Ezekkel azonban nem foglalkozunk, hanem csak kimondottan a lelkésznek mint az egyház alkalmazottjának a szószéki szolgálatára óhajtunk rámutatni. Ez a szolgálat lényegében ma sem más, mint amiben az apostolok maguk is látták a már idézett Ap Csel könyve 6:2—4-ben: *könyörgés és igehirdetés, vagyis imádkozás és prédikálás.*

A lelkész foglalkozásával kapcsolatban le kell szögeznünk azt, hogy a lelkész személye és foglalkozása egymástól elválaszthatatlan. A lelkésznek nincs magánélete. Ezért van, hogy a lelkészi pályára menő ifjúval szemben követelményszerűen jelentkezik a kérdés: van-e hivatásérzete leendő pályája iránt?

A lelkész hivatali állásának napi munkaideje nincs sem 8, sem 16 órában megállapítva. Sem hivatalos órája nincs reggel 6-tól d.u. 2-ig kitűzve. S ha irodája ajtóján ilyen kiírás lenne, úgy az csak azt jelentené, hogy a jelzett órák alatt biztosan otthon található, de nem jelentheti azt, hogy hivatalos órája leteltével „nem fogadja“ híveit. Egyéni lelkiismeretétől függ, hogy önálló hatáskörű munkáját mint osztja be és mint végzi. Hetenkint kötött, időhöz szabott munkája az istentiszteletek ideje s a szombat délutánra s vasárnap reggelre beosztott katekizációs tevékenysége. Ezekre úgy készül, amint lelkiismerete készíti. Ismertem olyan lelkészt, aki csak a prédikációja elkészítésére heti 40 órát fordított, de olyant is, aki vasárnap reggel „kereste“ elé Bibliáját, hogy abból textust keressen. — A hivatalos levelek beiktatása, irodavezetés, szertartási szolgálataira való készülése mind egyéni lelkiismeretétől függ. Az esperes évente egyszer hivatalos kiszállást végez s akkor számbaveszi munkáját, de annak csak szemmel látható részét tudja ellenőrizni, a lelkiélet terén végzett munkája „terra incognita“, azt ellenőrizni nem lehet. Egyébként a lelkész egész évben önmagának felettese és beosztott tisztviselője, és ki tudja ellenőrizni, hogy e kettős voltában mint tesz eleget munkájának?

Ez az önálló hatáskörű lelkészi munka teszi szükségessé, hogy a lelkésznek munkája végzéséhez hivatásérzete legyen. Ezért nem elég, ha a lelkész csak „foglalkozás“ szerint űzi tanult mesterségét. A hivatásérzet nem jelenti, hogy különleges névre szóló „isteni elhivatása“ legyen, amilyennel hajdan a bibliai próféták dicsekedtek, de jelenti azt, hogy amennyiben a lelkészi pályára megy valaki, igyekezzék ezt a hivatásérzetet lelkiismereti alapon megszerezni. Jelenti az a lélek talajába való vetés lelki munkáját, amelynek aratását Isten veszi számba! Gyakorlatilag tudomásulvételét annak, hogy az ő magánéletének teljesen bele kell olvadnia hivatali állásával járó lelkészi életébe, amelyet teljes odaadással, lelkiismeretesen, köteleességtudással, egy magasabb eszményiség szem előtt tartásával kell végeznie, mint Istenországa szerény, de öntudatos felelősséggel dolgozó munkása.

Hogy mit jelent ez a gyakorlatban tovább, a lelkész öltözködésében, szórakozásában, nőtlen vagy nős életében, gyermekei nevelésében, társadalmi kapcsolataiban, állandó magatartásában, lelkészi élete mind egyéni, mind társadalmi vonatkozásában, nem tartozik jelen értekezés körébe. De idetartozik az, hogy önmagában kialakított hivatásérzetének miképpen kell megnyilatkoznia szószéki szolgálataiban.

2. A lelkész szószéki szolgálata

A lelkész szószéki szolgálata két részből áll, amint arra a Csel könyve 6, 2—4 versei alapján már rámutattunk: imádkozásból és prédikálásból. Mielőtt azonban ezekről szólnánk, lássuk a teljes istentisztelet és a szószéki szolgálat kapcsolatának rövid elemzését lélektani és teológiai szempontból.

Minden istentisztelet a vallásos hit megnyilatkozási formakeresésének az eredménye. A hívő emberben él a vallásos hit és ez a hit tárgyával: Istennel, kapcsolatba kíván jönni és lenni. E kapcsolatkeresés eredménye a liturgia, vagyis a vallásos szertartás. Minél primitívebb az ember, vagy az embernek Istenről alkotott felfogása, annál fontosabb szerepet tölt be életében és vallásos hitében a külső formáság, vagyis a szertartási elem.

A reformáció tulajdonképpen a szertartások és formaságok ellen való megnyilvánulás, de ugyanakkor a lelkileg lenyűgözve, elnyomva tartott hívő ember megnyilvánulása is az elnyomatásban tartott egyéni hit érvényre juttatása érdekében. Ez a kétirányú megnyilvánulás igyekezett megszabadulni mindentől, ami akár formailag, akár tartalmilag kötöttséget jelentett s emellett, hogy kiűritette a templomot mindazon tárgyaktól, amelyek a régi kötöttségekre emlékeztették, ugyanakkor a prédikációt tette az istentisztelet központjába, hogy a hitnek kifejezője, a helyes emberi életútnak keresője és útjelzője legyen. A puritánok annyira mentek a prédikáció központi lényegének kifejezésében, hogy még a templomi padokat is családonként felosztották, azokat dobozszerűen egymástól elválasztották, hogy a hívek egymást ne lássák, hanem csak a szózékét, amelyre aztán minden figyelmüket összpontosíthassák.

A helyes vallásos felfogás szerint természetesen a prédikációt kísérő, azt kiemelő istentiszteleti szertartásra szükség van. Ez a szertartás azonban nem misztikus elemek halmaza, az Istennel való misztikus kapcsolat létrehozására, hanem olyan szertartási elemek összeállítása, tudatos elrendezése, amelyek a hívő ember vallásos érzelmére, imádkozó hangulata előkészítésére hatással vannak s előkészítik a prédikáció valáserkölcsi tartalma befogadására, cselekvésre készítetése hatásosabbá tételére. Ezt a célt szolgálja a templom, mint az istentiszteleti szertartás helye, a harang, mint a templomba hívás eszköze, s a szertartás keretében az orgona és az egyházi ének, mint a művészeknek az ember érzelemvilágára ható s így az érzelmek felmagasztosításának eszköze. Ezek közül az ének maga már vallási gyakorlat, a szertartásban való tevélegyes részvétel. Minden egyházi ének ugyanis már egy-egy ima, az Istennel való lelki kapcsolat tényleges eszköze.

A liturgia tehát a hívő ember vallásos érzelmei fokozásának az eszköze, s az abba való bekapcsolódás, az egyén vallásos hitén át, lelki erővé lesz, mely megnyugvást ad a bánatban, reményt az élet nehézségei közt s így hathatósan növeli a hívő ember életakarását.

A templom és a liturgia azonban, úgy amint az ma használatban van, nem nélkülözhetetlen része az ember vallásos hite megnyilatkozásának. Az ember tud ezek nélkül is imádkozni és Istennel kapcsolatba jönni. Lehet kint a természetben is imádkozni, amint tette gyakran maga Jézus is, vagy a „belső szoba csendes magányában“ is Isten elé borulni, amint azt Jézus is tanította. (Mt 6, 6). A templom azonban a maga tartozékaival és liturgiájával, templomi gyülekezetével a tapasztalat szerint alkalmasabb e célra, mint bármely más hely.

Ebben az istentiszteleti keretben a *szószéki ima* legfőbb jellegzetessége az Istenben való hitnek feltétlen bizalom formájában való meg-

nyilvánulása. Enélkül az imádság lehet szép kifejezések hatásos irodalmi egybefoglalása, de nem lehet az imádkozó hívek lelkeségének Isten elé tárása; nem lehet az emberi gyöngeségek és gyarlóságok töviseinek fájdalmaival vívódó, Isten megbocsátó szeretetét kereső hívő ember Isten elé borulása; nem lehet az élet gondjai, bajai, testi és lelki szenvedései közt élő és küszködő vallásos ember reménykeresésének, Isten hozzá való lehajlását, atyai szeretét váró örök imaáhitatának kifejezője; enélkül nem tartalmazhatja a halál problémájával küszködő vallásos ember. önmaga és szerettei életéért aggódó. lelki vergődését és nem válhatik a halál utáni lét nagy kérdéseivel szemben tudatlanul és tehetetlenül álló vallásos ember aggodalmának levezetőjévé; nem lehet anélkül az Isten atyai szeretetében, megbocsátó jóságában való hiten át, az egyéni megtérésből fakadó lelki megtisztulásnak forrásává, az új életkezdés lehetőségében örömét találó vallásos lélek megnyugtatójává, a háborgó vallásos lélek lelki nyugalmának helyreállítójává.

Az imádságnak ilyen hatású lelki erőforrássá való felmagasztosulását csak a hívő lelkész sugározhatja hívei felé, aki meg lévén győződve arról, hogy az élet bármily nehézségei, testi és lelki szenvedései s a halál örök rejtélye folytán felvetődő nagy miértek ellenére is, egy gondviselő Jóság, egy örök szeretetlényegű Isten irányítja a hívő ember életét, akinek gondja van minden gyermekére, „aki felhossa az ő napját mind a gonoszokra, mind a jókra és erőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak“ (Mt 5, 45). Vagyis a szószéki imádság a gyermekeivel személy szerint törődő Isten, a szerető Atya iránti feltétlen bizalmat kell hogy sugározza. Az imádságnak ez a személyes jellege adja meg annak igazi mélységét és magasságát s csak ezáltal szolgálhatja a hívő ember lelki békességét, lélek lecsendesítését, megnyugtatóját.

Legyen a lelkész szószéki imája ennek az imádkozó hangulatnak és lelkeségnek olyan kifejezője, hogy hívei is tudjanak vele együtt imádkozni, lélekben Isten elé borulni és tőle elnyerni azt, amit az imádkozó ember vár, amiért imádkozik: hiterősítést, reményt, lelki békeséget, újra lendülő akaratot, egyszóval életigenlést.

A vallásos ember azonban nem csupán imádkozni jár a templomba. Sőt szükséges, hogy érzelmi megnyilatkozásait is értelmével ellenőrizze és irányítsa.

A gondolkozó vallásos ember mindig igyekezett értelme számára túlsúlyt biztosítani életkörülményei változásainak megítélésében, élet-hajója helyes irányításában. Értelme segítségével kereste mindig azt az életutat, amelyen járva megfelelően társas lény mivoltából fakadó kötelességeinek és Isten akaratának. Ezen útkeresésnek és útmutatásnak eszköze a vallásos ember számára a *prédikáció*. A liturgia érzelmi része a prédikációnak a gondolkozást is irányító értelmi részével jön egyensúlyba. Mi nemcsak az imádkozás, az Istennel való lelki kapcsolat kereséséért, vagy a kapcsolat elmélyítése érzelmi vágyával járunk templomba, hanem a helyes életút keresésének és megtalálásának értelmi vágyával is. Mivel pedig a prédikáció célja ma is ugyanaz, ami volt a Jézus tanításainak: Istenországa megvalósítása az ember életében, a lelkész mindenkori feladata a prédikálásban ezzel adva is van: keresni értelme fényénél azt a helyes életutat, amelyen Isten országához juthat,

s keresni azt az életformát, amelyet megélve Isten országa polgára lehet. Ezt az életutat és ezt az életformát kell a lelkésznek keresnie és híveinek feltárnia, hogy az örök jézusi cél: Istenországa megvalósulhasson.

Rá kell mutatnunk a *lelkész prédikátori tevékenységének egy néhány olyan követelményére*, amelyek minden lelkész számára egyaránt fontosak és amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a lelkész prédikátori munkásságának pozitív eredményei lehessenek.

A legfontosabb követelmény a lelkész prédikációival kapcsolatban az, hogy azok, éppen mint imádságai, a hitnek és az Istenben való feltétlen bizalomnak kifejezői legyenek.

A lelkész szószéki szolgálatait rendjén gyakran találkozik a „rossz”-nak, az emberre nézve „kellemetlen”-nek a problémájával, amit egyebek a „bűn” problémáinak neveznek.

Életünk naponta állít szembe testi és lelki szenvedésekkel, váratlan veszteségekkel, az ún. sorscsapásokkal és a mindannyiunk számára legnagyobb, legtöbb aggodalmat adó problémával, a halál problémája fájó valóságával.

Bennünk van az ezek miatti lázadás, amit a Jób könyvének költői lelkű írnia oly nagyszerűen vázol fel csodás szépségű drámájában, amikor az élet megpróbáló eseményei, fájdalmi, testi és lelki szenvedései, élettragédiái közt ily szavakat ad Jób ajkára: „Vesszen el az a nap, amelyen születtem, és az éjszaka, amelyen azt mondták: fiú fogantatott” (3:3). Hajlamosak vagyunk perbe szállni Istennel, s amikor bajban van, mintha csak Jób szavait idézné perlekedésében: „Azt mondom az Istennek: Ne kárhoztass engem: add tudtomra, miért perelsz velem?”

Amikor munkája jutalma vesz el az embernek, amikor kár és csapás éri, amikor a szülőnek gyermekét, a gyermeknek szülőjét, a hitvesnek hitvestársát ragadja el a kérlelhetetlen halál, ilyenkor mindig felveti a hívő ember az örök kérdést: hogy lehet ezeket összeegyeztetni Isten jóságával, atyai szeretetével?

Ha az összeegyeztetés útjára talál lépni a lelkész: célját eltesztelte! Sok lelkész hiszi azt, hogy az ő kötelessége Isten útjainak, eljárásainak magyarázata: kimagyarázni, megértetni a szenvedő szívekkel, hogy Isten miért engedte, hogy az ő életükben egy-egy fájó tragédia megtörténjék.

Az a lelkész, aki Isten számára mentséget keres: elveszíti hitelét hívei előtt! Minden magyarázkodás, hogy a nagy szenvedések, csapások, végül is jóra vezetnek, hogy minden tragédiából áldás fakad, csak erőlködés, mert ezeket bizonyítani meggyőző erővel: nem lehet. Az örök ember kérdése minden ilyen magyarázattal szemben feltör: ha a szeretet Istene áldást akar osztani gyermekeinek, miért választja arra a testi és lelki szenvedések útját?

Ne próbálja a lelkész prédikációiban elkendőzni, vagy érthetővé tenni, amit, ha őszinték vagyunk, magunk sem értünk! Ezzel a vallásos hitet irreálissá tennők. A vallásos hit alapvető megállapítása nem az, hogy „akit szeret az Úr, megdorgálja és pedig mint az atya az ő fiát, akit szeret” (Péld 3:12, Zsid 12:6, Jel 3:19), bár ez is igaz lehet, mert Isten szeretet és a szeretetteljes dorgálás is hozhat jó eredményt a ne-

velésben, mint ahogy hoz is sok tapasztalat szerint; a vallásos hit alapvető megállapítása mégsem ez, hanem az a feltétlen bizalom, amelyet Jób így fejezett ki: „Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úrnak neve“ (1, 21) vagy „Ha már a jót elvettük Istentől, a rosszat ne vonók-e el?“ (2, 10); vagy a Jézus ajkáról, a Getsemáné kertben, az ő gyötrődése, a halál poharának eltávoztatásáért való esdeklése közben felcsendülő bizalom hangja: „Mindazáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te“ (Mt 26. 39). Ez a hitnek, az Istenben való bizalomnak az igazi hangja. Szembenézni a valósággal, nyitott szemmel, önmagunk és mások félrevezetése nélkül, nem próbálva jónak feltüntetni azt, ami rossz, áldásnak azt, ami csapás, értékesnek a szenvedést, hanem azzal a lelki bizonyossággal venni ezeket, amint vették az igazi vallásos lelkek, hogy Istenben, az emberiség Atyjában ezen csapások ellenére is bízhatunk és az ő akaratának szentsége kétségbe nem vonható, akár értjük az ő akaratát megnyilatkozásait, akár nem!

A jelentkező „rosszat“, „kellemetlen“ nem tudjuk megmagyarázni. De fordítsunk egyet a problémán: meg tudjuk-e magyarázni és érteni a jónak, a szépnek, az igaznak, a boldogságnak a miéért? Olyan természetesen vesszük ezeket, ha ezek jutnak osztályrészül számunkra és sohasem panaszkodunk, nem perelünk Istennel, hogy miért éppen mi vagyunk egészségesek, nevető kedvűek és boldogok. Nem firtatjuk: mivel érdemeltük ki Istentől ezeket? Hát jobbak vagyunk, mint mások, akik többet sírnak, többet aggódnak, többet szenvednek, mint mi, akik több csapásnak vannak kitéve, mint mi? Vaion eszményibb életet élünk, több jót tettünk, mint Jézus, akinek ártatlanul a legnagyobb szenvedést, a kereszthalál kínjait kellett elszenvednie?

Jó sorsunkban nem perelünk Istennel, hogy azt mi nem érdemeltük meg. Csak ha bűnösök vagyunk, akkor jut eszünkbe Isten felelősségre vonása, perbe fogása.

Jegyezzük meg: a lelkész nem védője Istennek a szenvedések és csapások idején felhangzó, Istennel perbe szálló hívő kitörések alkalmával. Ellenben védője a lelkész a hitnek és feltétlen bizalomnak, amellyel a hívő embernek viseltetnie kell Isten iránt, az általa nem értett szenvedések és csapások idején is. Ennek a bizonyosságtételnek kell kisugározni a lelkész prédikációiból, de életéből is! Mint ahogy a templomból kiiövő és palástját letevő lelkész nem mondhatja, hogy „én most magánember vagyok és amit a templomon vagy szolgálaton kívül teszek, ahhoz semmi köze a lelkészi mivoltomnak“, ugyanúgy nem mondhatja azt sem, hogy szolgálaton kívül az ő vallásos hitének nincs semmi köze az ő egyéni élete milyenségéhez!

Ami eredményt a különböző keresztyén felekezetek lelkészei híveik életének vallásos jellegű emelkedése terén elértek, azt főleg azzal érték el, hogy a lelkészek nemcsak szolgálataik lelkiismeretes elvégzése által tűntek ki, hanem azzal is, hogy mély vallásos hittel, Istenben való feltétlen bizalommal rendelkeztek s erről nemcsak prédikációik, hanem egész életük által tettek bizonyosságot! Fontos a vallásos hit minden vallásos embernél és különösen fontos magánál a lelkésznél, de sokkal fontosabb a hitnek gyakorlati bizonyosságtétele. „Nem minden, aki azt mondja nékem: Uram! Uram! megyen be a mennyeknek országába“

gába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát“ (Mt 7, 21), tanítja Jézus. Ezt a szellemet sugározza a Jakab levele is: „Mutasd meg nékem a te hitedet a te cselekedeteidből és én meg fogom mutatni néked az én cselekedeteimből az én hitemet“ (2, 18). Ez öntudatos hitet és öntudatos bizonyágtételt jelent. Enélkül nincs emelkedett szellemű lelkeszi erkölcs, de nincs emelkedett szellemű gyülekezeti élet sem. Más szóval, csak annak a lelkesznek van joga valláserkölcsei jellegű követelményekkel állania gyülekezete elé, aki ezeknek a követelményeknek ő maga is megfelel!

A lelkesz életének is vannak vagy lehetnek nehéz szakaszai. Életerhek sokszor megnehezítik életét; betegségek, váratlan csapások megrendíthetik bensejét. A lelkesznek is szembe kell néznie a Jézust is megkönyező kísértekekkel: az Isten megtartó erejébe és szeretetébe vetett hit esetleges megtántorodásával. Ilyenkor válik el, hogy mennyire vallásos lélek, hogy van-e benne öntudatos lelkeszi hivatásérzet, bizonyágot tevő erő, vagy csak foglalkozás, kenyérkereseti pálya számára a lelkeszség.

A lelkeszi pálya „foglalkozás“ a maga technikai részében, adminisztratív munkavégzésében, a szolgálatokra való készülés tevékenységében, de hivatás a maga tartalmában, szószéki bizonyágtételében! Ezt a bizonyágtételt minden szószéki szolgálatának magán kell viselnie. Életéből kell fakadnia.

Theodor Parker, a neves amerikai unitárius teológus és hírneves prédikátor egy teológiai iskolai évet bezáró beszédében a lelkeszi hivatásnak ezt a bizonyágtévő részét így fejezte ki: Egyszer hallottam egy prédikátort, akit hallva kísértésben voltam, hogy soha többet ne menjek templomba. Kint havazott. A hóvihar valóságos volt, a prédikátor pedig csak látszat s a szem szomorúan látta ezt az ellentétet, amint ránézett és aztán a mögötte levő ablakon át látta a hóvihar tünevényes valóságát. A lelkesz beszédéből vele kapcsolatban semmit sem lehetett megtudni: hogy örvendett-e, vagy sírt, nős volt, vagy ismerte-e egyáltalán a szeretetet; hogy voltak-e csalódásai, vagy volt-e bánata valaha. Az ő életéről és cselekedeteiről semmit sem tudtunk meg. A lelkeszi foglalkozás legfőbb titkát, hogy az életet kell neki igazsággá átváltoztatnia, sohasem tanulta meg. Életének egyetlen élményét sem közölte beszédében. Ez az ember szántott és vetett, beszélt, vásárolt és eladott, könyveket olvasott, evett, ivott, a szíve dobogott, mosolygott, szenvedett, de beszédében a legkisebb utalás sem volt arra, hogy ő élt is valaha. Az igazi prédikátort arról lehet megismerni, hogy az ő életének tanulságait tárja hallgatósága elé, életével szolgálja ki híveit!

A lelkesz szószéki szolgálatának állandó kapcsolatban kell lennie az élettel. Ez a követelmény nemcsak abból származik, hogy a lelkesz maga is benne él az életben s életének köze kell hogy legyen beszédeihez, hanem következik abból a kapcsolatból is, amely a lelkesz és hívei közt fennáll. Ez adja a prédikációinak az életizét. Ismernie kell a lelkesznek azokat a problémákat, amelyek híveit foglalkoztatják s kellő tanulmányozás és megfontolás után e problémáknak a szószéken is hangot kell adnia!

Tudatában vagyunk annak, hogy a lelkész nem szakadhat el a Biblia világától, attól a vallásos lelkülettől, amely a kereszténység egyházi szervezetének alapjául szolgált és magának az egyházi keretnek a kialakulását elősegítette. Ez azonban nem jelentheti, hogy a lelkész csak szemlélődjék a Biblia képtárában, hogy — amint mondani szokás —, egy elefántcsonttoronyba bezárkózva csak a múltat lássa s annak problémáit fejtegesse, tekintet nélkül arra, hogy azok jelentenek-e valamit a mai ember számára, vagy sem!

A prédikációnak mindig időszerűnek kell lennie, mindig a mindenkori gyülekezethez kell szólania.

Természetesnek tartjuk, hogy a lelkésznek bibliai alapon a vallásos hit problémáival kell foglalkoznia prédikációiban, de a prédikáció bibliai alapja és vallásos jellege nem szakíthatja el azt a való élettől. Az élet pedig a maga mindennapi menetében elválaszthatatlan az ember állampolgári és társadalmi mivoltától. Lehetetlen, hogy a lelkész ne vegye észre, hogy hívei mezőgazdasági termelőszövetkezetekben élnek és dolgoznak, hogy traktorok hasítják a földet, hogy az élet üteme megváltozott s hogy a közösségi gondolat mily nagy haladást tett csak az utóbbi másfél évtized alatt is.

A múlt a prédikátor számára csak kiindulási pont vagy szemléltető anyag lehet. A fő a vallásos ember életének vizsgálata, a hitnek és erkölcsnek a ma vallásos embere életére gyakorolt befolyásának elemzése.

Az élet időszerűségeinek meglátása és szószerűre vitele azt jelenti, hogy a lelkész a prédikációiban a híveit és az egész emberiséget foglalkoztató problémáknak hangot adjon! Pl. hogy csak a legfontosabbakat említsem: az emberiséget létében fenyegető atomháború veszélyére és a világbéke megvalósítása lehetőségére igenis újra és újra fel kell hívnia hívei figyelmét.

A lelkész szószéki szolgálata fontos követelményei között itt meg kell említenünk a lelkész állandó békeszolgálatát. Nincs még egy olyan világprobléma, amely oly közel állana a kereszténység szelleméhez, mint a béke problémája. Jézusnak az a tanítása, hogy „akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök“ (Mt 26, 52), nemcsak az ő egyszeri meglátása, hanem az emberiség történelmének tanulsága is és ugyanakkor kiinduló pontja a keresztény lelkészi kar állandó békeszolgálatának!

Ki hitte volna az első világháború befejezése után, hogy azt követheti még egy és még borzalmasabb világháború? Történelmi tapasztalat pedig az, hogy az emberiség problémáit háborúval megoldani nem lehet: hogy minden háború több problémát termel, mint amennyit megold. Amint azonban sikerült az emberiségnek törvényen kívül helyezni a vérbosszút, holott az végeredményében a társadalom védekezése volt a gyilkosságok ellen; amint sikerült megszüntetnie a tűzpróbát, amelyet pedig, ha téves elgondolás alapján is, az isteni igazság kidepítésére eszközöként gyakoroltak; és amint sikerült kiküszöbölnie a párbajt, holott azt is Isten ítélete eszközének tartották az emberek évszázadokon át; s amint sikerült a föld nagy részén megszüntetni a rabszolgaságot s annak végleges felszámolása, a gyarmati rendszer megszüntetése éppen korunkban folyamatban van; ugyanúgy kell törvényen kívül

helyeznie, bűnnek nyilvánítania és megszüntetnie a háborút is. A világ népeinek nagy szövetségére, nagy összefogására van szükség, hogy megszüntesse a háborút, s ez a szövetség épül is és egyre szélesebb körre terjed. A békeszerető emberek békevágya és akarata egyre hatásosabban hallatja szavát.

Addig is, amíg ez az egyetemes emberi összefogás létrejöhet, mindenkinek mindent meg kell tennie a háborúk bűne megszüntetése, törvényen kívül helyezése érdekében. Az egyházaknak és a lelkeszi karnak is megvan ebben a munkában a maga feladata: hirdetni, szeretetteljes gyakorlati étellel és munkával biztosítani a békét. Minden elhangzott szó, mely híveinkben tudatosítja az alkotó béke fontosságát, amely arra készíti őket, hogy a maguk helyén öntudatos termelő munkával teljesítsék kötelességüket, a békét szolgálja. Minden tanítás, amely a családi életben belül vagy kívül a gyermekek helyes, építő szellemben való nevelését célozza, a béke ügyét mozdítja elő. Minden törekvés, amely a régi társadalmi előítéletek eloszlatására és egy osztálymentes társadalom felépítésére irányul: a békét szolgálja.

Ezek a lelkesz szószéki szolgálatának legfőbb követelményei, amelyeknek a lelkesz mindig teljes szívvel és lélekkel kell, hogy a szolgálatában álljon és akkor az ő szolgálatán át is épülni fog az emberiség békés, boldog jövője s megvalósul Jézus tanításainak központi gondolata: Istenországa a szeretet és egyetértés, az igazság, a jóság és a béke boldog világa!

Dr. LÖRINCZY GÉZA

APÁMRÓL

A Bartók család eredetileg Borsód megyéből származott, és a legrégebb nyomok Borsodszirák községig vezetnek vissza. A XVIII. században Borsodszirákon élt Bartók György és Gondos Mária házasságából három fiú származott, közülük a harmadik, Bartók János magyarcsermelyi jegyző volt. Ez utóbbi születési adata: 1784. január 12. Bartók János felesége Bosznovics Katalin volt, és házasságukból hat gyermek származott. A legidősebb, János 1817-ben született, és gazdatiszti pályára lépett. Különböző állomáshelyek után a nagyszentmiklósi földművesiskolának igazgatója lett. Felesége Ronkovits Matild volt, és házasságukból kilenc gyermek származott. Közülük a hatodik volt az 1855. november 19-én a Torontál megyei Újváron született Béla, apám édesapja.

Legidősebb Bartók Béla szintén gazdatiszti pályára ment, és édesapjának 1877. január 21-én történt halála után, 22 éves korában átvette a nagyszentmiklósi földművesiskola vezetését. Nagypám elismert gazdasági szakember volt, és többféle újítással kísérletezett, aminek során még

az akkori nehéz viszonyok között is felfigyeltek rá a budapesti minisztériumokban és gazdasági körökben.

Anyai ágon apám édesanyja Voit Paula volt, aki 1857 januárjában született Túrócszentmártonban. A Voit család pozsonyi származású volt, és nagyanyám a pozsonyi tanítóképzőt végezte el, majd oklevelének megszerzése után a nagyszentmiklósi elemi iskolához került tanítónőnek. Édesapám szülei 1880. április 5-én házasodtak össze, és házasságukból 1881. március 25-én Nagyszentmiklóson született első gyermekük, Bartók Béla.

Nagy emberek kiemelkedő munkássága nem mindig párosul emberi jótulajdonságokkal, de édesapám már gyermekkorától élete végéig olyan példamutató életet élt, hogy az méltán állítható párhuzamba korszakalkotó zenei tevékenységével.

Az emberek igazi egyénisége elsősorban családjuk körében, otthonukban látszik meg, és ezekre visszaemlékezve, szeretném őt úgy jellemezni, hogy a hozzá közel vagy távol állók előtt egyénisége jobban kibontakozzék.

Apám édesapját korán elvesztette, és ettől kezdve kis húgával együtt kenyérkereső édesanyjával és ennek háztartást vezető nővérével élt olyan példás családi együttlétben, amelyre való gyakori visszaemlékezéseik valamennyiünkre nagy hatást tettek, és útmutatást adtak saját életünk be rendezésére.

Apám ebből a polgári környezetből kinőtt, és a század eleji különböző művészi, politikai, egészségügyi, pedagógiai és egyéb eszméket teljes erővel tanulmányozni kezdte, és családjá körében is igyekezett a helyesnek tartott irányzatokat érvényesíteni.

Rám legnagyobb hatást természet-, ember-, szabadság- és hazaszeretete tette, továbbá rendkívüli szorgalma és munkabírása.

A természetet és természettudományokat nagyon szerette, a csillagászat és a „nagy mindenség“ igen érdekelte, kiválóan ismerte a csillagképeket, és ezeket szívesen magyarázta csillagos estéken. A természet tökéletességét más megnyilvánulásaiban is csodálta; gyűjtött növényeket, rovarokat és ásványokat, azokat rendszerezte; igyekezett időt szakítani az Állatkert meglátogatására és főleg a természetjárásra, ahol kisebb kirándulásokon kívül törekeny testalkatától nem várható komoly hegyi túrákon is részt vett.

Gyűjtő és kiránduló útjaira lehetőleg családtagjaival ment, és itt állandó érdekes és nem fárasztó magyarázataival annyira fel tudta kelteni érdeklődésünket, hogy a földrajz és a természetrajz ma is legkedvesebb érdeklődési körömhöz tartozik, bár más szakmát választottam.

Természetszeretetének megfelelően szerette az egyszerű embereket. Emberszeretete megnyilvánult abban is, hogy szívesen foglalkozott a természethez közelebb álló emberekkel, így az egyszerű parasztokkal, akiket főleg népdalgyűjtő útjain szeretett meg, és minden alkalmat megragadott a velük való foglalkozásra. Még az első világháború előtt nagyrészt saját költségén több Hunyad megyei román parasztot hozatott fel Budapestre népdalok bemutatása céljából, és nagy örömmel vitte el ezeket a falujukból először kimozdult embereket a nagyváros nevezetességeihez.

Népdalgyűjtési útjai általában nagy élményt jelentettek számára, lehetőség szerint családtagjait is magával vitte. Visszaemlékszem egy 1915-ös nyári gyűjtőútra, amikor a Zólyom megyei Hédel községben voltunk, ahol első éjszaka az elemi iskola padjain aludtunk hevenyészett fekvőhelyen, míg azután sikerült kedvezőbb szállási körülményeket biztosítani. Ha egyedül ment gyűjtőútra, hazatérte után szívesen mesélte el élményeit, melyeket nagy örömmel hallgattunk. Ezek közül különösen emlékezetes volt egy Bihar megyei gyűjtőútja, melyet Busiția János belényesi tanárral lóháton tett meg, és minthogy nem volt lovas ember, az ezzel kapcsolatos élményeit igen jó humorral mesélte el.

A néprajz egyéb ágai is érdekelték; Kriza Vadrózsáit csakúgy, mint egyéb népköltési gyűjteményeket gondosan tanulmányozott, de gyűjtött nepi hímzéseket, hangszereket, berendezési tárgyakat. Lakásának egész bútorzata faragott bútor volt, melyek nagy részét a kalotaszegi Körösfőn Péntek (Gyugyi) György paraszttalossal csináltatta.

A természethez hasonlóan szerette a gyerekeket, és minden törekvése ezen a téren az volt, hogy a könnyebben hajlítható gyermekekbe oltsa be a szebb életre való törekvést. Zenei téren ezt több módon igyekezett lehetővé tenni, és a Reschhofsky Sándorral közösen írt Zongoraiskola, a „Gyermekeknek“ sorozat, majd a tudományos részletességgel végigvezetett 6 kötet Mikrokozmosz mind azt célozta, hogy a jövő nemzedéknek megfelelő zenei alapot adjon. A gyermekek nevelésénél is nagy alaposságot mutatott annak a főelvnek szem előtt tartásával, hogy a gyermek önálló egyéniség, akit elsősorban jó példával és megfelelő érdeklődés felkeltésével és semmi esetre sem erőszakkal kell nevelni. Ezt az elvét következetesen keresztülvitte mindkét fiánál, és bár soha nem hallottam tőle még egy hangos szót sem, tanács formában mondott útmutatásait sohasem jutott volna eszembe megszegni, mert egyéniségében olyan varázserő volt, amely más magatartást lehetetlenné tett volna.

Már egész kiskoromban képeskönyvek között művészi reprodukciók képeit adta a kezembe, így azokat később tanulmányaim során már ismerősként üdvözöltem; ifjúsági olvasmányaimmal felhívta figyelmemet arra, hogy térképen kísérjem az eseményeket; külföldi hangversenykörútjairól mindig képekkel megrakodva jött haza, és részletesen elmondta az ott látottakat, így a világot már korán megismertem. Mindkét fiát barátjának tekintette, és ennek megfelelően elvárta tőlük a megfelelő magatartást. Abból az elvből kiindulva, hogy magunknak tanulunk, nem kérdezett ki leckét és nem járt érdeklődni a tanárokhoz, de örömmel vette tudomásul, ha jó bizonyítványunk volt, és érdeklődött az iskolai események iránt.

Hogy nem mentünk zenei pályára, azt természetesnek vette, de szívesen igénybe vette kisebb segítségünket népdalrendezési vagy egyéb ügyekben. Így még a magyar rádió őskorában — a Rákóczi úti stúdióban — néprajzi előadásánál én kezeltem a fonográfot, és bár zeneileg képzetlen voltam, hangversenyei után érdeklődött benyomásaimról vagy a környezetemben ülők magatartásáról. — A Cantata profana román szövegét saját maga fordította magyarra, és a versbe szedésakor megbeszéltük a legjobban összecsendő rímeket. 1938-ban azzal a céllal adta át saját tulajdonában lévő fonográfhenger-gyűjteményét. támlapokkal együtt a

Nemzeti Múzeum Barátai Egyesületének, hogy az érte kapott összegből saját költségén ki tudja adni a szomszéd népek körében gyűjtött népdalgyűjteményét. Jellemző apámnak ezzel kapcsolatban Zichy István főigazgatóhoz írott levelet, amelyben azt írja: „... Írásban is ki akarom jelenteni, hogy a kapott összeget csakis erre a célra akarom fordítani.“

Minden munkájánál a legnagyobb gondosságot tanúsította. A zeneszerzést meglehetősen magába zárkózva végezte, és műveinél nagyon vigyázott azok előadásának lehetőségeire. Az egyes művek tempóját és időtartamát metronómmal és stopperórával mérte; hangszerelésnél az egyes hanghatások technikai előállítását saját maga is kikísérletezte, így pl. az 1920-as években a Sternberg gyártól kölcsönkapott több ütőhangszert (üstdobot, cintányért stb.), és ezeken próbálta ki a különféle hanghatásokat.

A hangversenyezést kevésbé szerette, mert részben sok idejét rabolta el, részben fárasztotta; de ha hangversenyre készült, akkor azt rendkívül lelkiismeretesen végezte, napi 4—5 órát gyakorolt, és rendszerint kottából játszott, mert a közönségnek a legjobbat kívánta nyújtani.

A tanítás ugyancsak terhes volt számára, mert bár kevés és általában kiváló tanítványt vállalt, azokból a legtöbbet kívánta kihozni, és ez is a legkedvesebb foglalkozásaitól vonta el. Igen nagy örömmel töltötte el az 1934. augusztus 28-án történt felmentése a Zeneművészeti Főiskolán való előadások tartása alól és a Magyar Tudományos Akadémiához való becsztása, ahol kedvére dolgozhatott Kodály Zoltánnal népdalgyűjtésének sajtó alá rendezésével, melynek megjelenését már nem érthette meg. Hangversenykörútjainál szívesen utazott ismeretlen helyekre, és mindig nagy öröm volt számára és számunkra is hazatérése, amikor is négy világrészben tett különböző útjairól fagyasztott rénszarvas-hústól grappe-fruitig és fényképekig mindenféle ajándékot hozott. Érdeklődéssel vett részt külföldi kongresszusokon, mint az 1936-os kairói zenei összejevetelen (amikor is először volt Egyiptomban, ellentétben egyes életrajzi adataival, melyek helytelenül említenek ilyen adatot), vagy a Népszövetség szellemi együttműködési bizottságában, mint Magyarország kiküldötte.

A tudomány és a haladás minden szempontból érdekelte, de a hagyományokat és a természetet a mohó mechanizálástól féltette. Érdekelte a rádió és annak fejlődése, de saját magának soha nem volt rádiója, és meggyőződése volt, hogy gépi zenével nem lehet pótolni a természetes zenét. Első repülőútjára nagy érdeklődéssel készült, és itt nemcsak a repülés élménye, hanem a repülőgép szerkezete is érdekelte.

Szerette a matematikát, és a tőle talán kissé távol eső mérnöki rajzaimat műegyetemi tanulmányaim során részletesen megnézte és elmagyaráztatta magának.

Polgári szemmel nézve nem élt rendszeres életmódot, amennyiben a Zeneakadémián előírt óráinak megtartásán kívül nem kötötte időhöz napi tevékenységét, hanem igyekezett a nap 24 óráját minél jobban kihasználni.

Lakhelyének megválasztásánál igyekezett mindig olyan lakást találni, amely távol volt más lakásoktól, mert a falon átszűrődő hangok rendkívül zavarták munkájában. Ez az elv érvényesült lakásainak becsztásában is, amikor mindig igyekezett a legjobban izolált szobát dolgozószobának fel-

használni, és ezt a lehetőségekhez képest kettős ajtóval vagy más módon elszigetelni a kívülről jövő hangokkal szemben. Ő maga is nagyon vigyázott embertársai nyugalmára, ezért gyakorlása alkalmával még meleg időben is mindig bezárta ablakait, hogy ne zavarjon másokat. Öltözködése egyszerű és igénytelen volt, rendkívül nagymértékben tudott vigyázni ruháira, melyeket évtizedekig is jó állapotban tudott tartani.

Étkezésnél különösebb igényei nem voltak, azonban lényeges volt számára a gondosan és tökéletesen, higiénikusan elkészített étel. Általában elég keveset evett, szeszes italt úgyszólván egész életében nem ivott, dohányozni pedig szintén elég sokáig nem dohányzott, csak az első világháború idején szokott rá. Később több ízben le is akart szokni erről a szenvedélyéről, azonban végül mégsem sikerült, ami mindég bosszantotta.

A test edzését megfelelő mértékben igen fontosnak tartotta, és nagy híve volt a század elején megindult nap- és levegőkúra-mozgalomnak. Már kora tavasztól igyekezett minél több időt a szabadban tölteni, és lakásaink kertjében mindig kiválasztott magának egy olyan szélvédett helyet, ahol szabadon tudott dolgozni és munka közben napfürdőzni. Müller „Mein System“ című könyvsorozatát beszerezte, és ennek alapján saját maga és családtagjai tornászását rendszeressé tette.

Szórakozásai polgári értelemben nem voltak, amennyiben nem járt színházba, moziba, vendéglőbe vagy egyéb szórakozóhelyre, még hangversenyre is meglehetősen ritkán ment el. Fő szórakozása a munka volt, és a tanév tartama alatt családi látogatásokon és zeneakadémiai óráin kívül a legritkábban ment el hazulról. Bár újságelőfizető nem volt soha, mégis rendszeres újságolvasó volt, és úgyszólván naponta vett egy, sőt néha több újságot is. Az újságokból úgyszólván minden érdekelte, a vezércikképp úgy, mint a közgazdasági, politikai vagy művészeti hírek.

Modora idegenekkel, illetve ismeretlenekkel szemben mindig tartózkodó volt és részben elővigyázatos, a legtöbb ember tolakodási hajlama miatt. Családja tagjaival, továbbá azokkal szemben, akiket megszeretett vagy értékelte, teljesen közvetlen modorú volt, és ezekkel az emberekkel nagyon szívesen volt együtt. Nagyon szeretett magyarázni, tanítani, illetőleg mutatni olyan dolgokat, mint pl. új kutatások eredményei, népzenei felvételek stb.

Tisztában volt elhivatottságával, de azt nem hangoztatta, és mindig igen szerény és udvarias volt. Egyszer elkísértem Békéscsabára, ahol Basilides Máriával közös hangversenyük volt, és mikor megérkeztünk, a hirdetőményen észrevette, hogy az ő neve van elől, és utána következik Basilides Máriáé. Rögtön szóvá tette a hangversenyrendezőnél: helytelennek tartja, hogy a férfiszereplőt a nő szereplő elé tették.

A kívülállóak apámat tartózkodó modora miatt komornak, sőt kedélytelennek képzelték, holott igen fejlett humorérzéke volt, szerette a helyzetkomikumokat, találókérdéseket, rejtvényeket.

Humorára jellemző, hogy külföldi levelezéséből szép gyűjteményt állított össze a hibás címzésű borítékokból, melyekre bő lehetőség volt, mert a Zeneakadémia Liszt Ferenc téri címe mellett budapesti lakásaink mind kettőshangzókkal írott utcákban (Gyopár, Kavics, Csalán út, Szilágyi Dezső tér) voltak, és a külföldiek ezeket a legválogatottabb módon írták. Ezeket nagy élvezettel mutogatta.

Hihetetlen szorgalma és munkabírása mellett is csak kevés időt tudott szakítani, hogy önfelédten tudjon családi körben foglalatoskodni, de ha mégis sikerült, akkor nagyon jókedvűen kapcsolódott be a társasjátékokba, labdázásba vagy egyéb hasonlóba.

Családtagjait mindenkinél jobban szerette, és műveinek egy része családi kapcsolatait idézi fel emlékezetünkben. Így sokat járt Békés megyében lakó hűgához, ahol népdalokat is gyűjtött, és a Vésztő környéki népdalokban szereplő Varga Julcsát, Garzó Pétert és társait személyesen is ismertem. Ugyancsak innen ered az „Éjszaka zenéje“, amelyben a csendes alföldi tájban hallható békák hangversenyét és egyéb sejtelmes zajokat örökítette meg édesapám.

A családot mindennél fontosabbnak tartotta, a családi ünnepekről sohasem feledkezett meg; édesanyját a rendszeres látogatásokon kívül születésnapján mindig különös figyelemmel köszöntötte fel, és a legnagyobb elfoglaltsága mellett is — ha távol voltunk egymástól —, pontosan és részletesen hosszú levélben emlékezett meg születésem napjáról.

Utolsó levelét is 1941-ben ebből az alkalomból írta, a háború — melyet annyira gyűlölt, és a halál, melyet annyira szeretett volna későbbre tolni, a továbbiakban megakadályozta.

Amerikába való távozása igen sok gondot okozott neki, hiszen szándéka egyáltalán nem az emigráció volt, mert hazájától nem akart elszakadni. Éppen ezért csak a legszükségesebb holmiját vitte magával, de utolsó budapesti lakását még hosszú ideig fenntartotta, és az egyre ritkábban érkező levelei mindegyikében volt utalás a hazatérés megvalósítására, illetve annak nehézségeire. Szándékát már nem valósíthatta meg.

Apám 1945-ben hazájától távol halt meg. Sem halálát, sem temetését nem láttam, ezért ma is úgy él emlékezetemben, mintha ma is és mindig közöttünk élne. Sokfelé ágazó tevékenységének eredménye hazájában is egyre jobban kiszélesedik, és emlékeinkben egyre inkább halhatatlanná válik.*

BARTÓK BÉLA

PALAEOLÓGUS JAKAB TANÍTÁSA A TÜRELMESSÉGRŐL

A reneszánsz felfedezte az ókor, a görög—római műveltség mély humanizmusát, a reformáció pedig belülről intézett támadást a vallás körülbástyázott intézményének hagyományai ellen, s egyben a polgárság első nagy rohama volt a feudalizmus megcsontosodott, fejlődést gátló intézményei, társadalmi hierarchiája és a valóságtól elszakadt ideológiája ellen. Erdélyben a reformációval meginduló erjedés már a XVI. század első felében megkezdődött, de az erők felsorakozása, a váltkozásokat hozó nagy

* Részletek az I.A.R.F. heidelbergi kongresszusán (VIII. 21.) elhangzott előadásból.

összecsapás a század közepére s a harc teljes kibontakozása a század második felére tehető.

Az erdélyi reformációnak egyik nagy — korlátai ellenére —, elévülhetetlen eredménye a 400 évvel ezelőtt, 1568. január elején Tordán tartott országgyűlés, mely a világon először mondotta ki a vallásszabadságot: „Ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől az előbbi constitutiók szerint, és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyéből való priválással fenyegezzön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka...” A vallási harcoktól, türelmetlenségtől, az inkvizíció kegyetlenkedéseitől terhes Európában teljesen új hang volt ez, és olyan történeti cselekedet, mely a későbbi korok hírnöke lehetett, s ma is úgy tekinthetjük, mint értékes hozzájárulást az emberi társadalom fejlődéséhez.

Nem hallgathatjuk el e határozat korlátait sem, nemcsak azért, mert nincsen fény árnyék nélkül, hanem mert a történeti távlat megnövelte az árnyat, és bizonyos fokig elhomályosította a fényt. A határozat egyik hibája, hogy csak a reformációban inkább érdekelt magyar és szász lakosságot tartotta szem előtt, és figyelmen kívül hagyta az ország nagy tömegeit kitevő görögkeleti vallású románokat. A másik inkább tragédiája: alig egy évtizedig maradt érvényben, mert 11 év múlva a korszak egyik leghaladóbb alakja, Dávid Ferenc, a vallási türelmetlenségnek lett az áldozata.

Túl messze vinne azoknak a gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési okoknak az elemzése, amelyek a tordai országgyűlés történelmi jelentőségű határozatának meghozatalához és annak egyoldalúságához vezettek, de nem kétséges, kihatása szinte azonnal megmutatkozott. Közvetlen eredménye az antitrinitarizmus gyors megerősödése, a városi és falusi iskolák szaporodása mellett az volt, hogy Erdély s különösen Kolozsvár csakhamar a kor haladó, más országokban üldözött személyeinek nemcsak találkozóhelye, hanem valóságos szellemi központja lett. Így került ide annak az időnek nagy gondolkodója és humanistája, Palaeológus Jakab, Sommer János, a cotnari-i latin iskola megalapítója, a Heidelbergből menekült Matthias Glirius és Adam Neuser, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ilyen körülmények között Dávid Ferenc mellett az erdélyi reformáció szellemi vezetői, a nyolcvanas évek első felében, éppen az ide menekült idegenek, elsősorban Palaeológus Jakab és Sommer János lettek.

Palaeológus, a XVI. század második felének ez a markáns személyisége, tanításai és könyvei révén nemcsak az erdélyi antitrinitárius mozgalomra, hanem a csehországi, lengyelországi, sőt a litvániai reformációra is nagy hatással volt. Az a jelentős szerep, melyet a közép- és kelet-európai reformációban betöltött, ad magyarázatot arra, hogy az utóbbi évtizedben miért jelent meg mindazokban az országokban, ahol hosszabb ideig tevékenykedett — annyi, zeklatott életének, gazdag munkásságának eddig ismeretlen szakaszait és területeit feltáró tanulmány. Ezek közül a legjelentősebb a Pirnát Antalnak *Die Ideologie der siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren* (Budapest, 1961) címen kiadott tanulmánykötete, továbbá a prágai R. Dostálová-Jenistová, Jakob Palaeológus című tanulmánya (*Byzantinische Beiträge*. Berlin, 1964). Újabb életrajzi adatokat szolgáltat a hazai kutató, Gustav Gündisch, *Zum siebenbürgischen Aufenthalt des Jakobus Palaeologus* című munkája (*Revue des*

Études Sud-Est Européennes, IV. 1966). Nem kevésbé értékesek a rávonatkozó újabb osztrák és lengyel tanulmányok.

Palaeológus Jakab, az utolsó bizánci császári dinasztia egyenes lezármazottja, Khiosz szigetén született a XVI. század első felében, feltehetően 1528-ban. Ifjúkorában Itáliába hajózik, és a domokosrend tagja lesz. Itt alapos teológiai kiképzésben részesült, de nem kétséges, hogy a bizánci műveltség hagyományaival már a szülői házban megismerkedett. A katolikus egyházzal korán összeütközik, és haladó nézeteiért az inkvizíció 1560-ig négyszer mond ki ellene ítéletet, de mindannyiszor megmenekül. Utoljára távollétében, in effigie elégetik. Ezután Prágában tűnik föl, ahol Ferdinánd császár védelmét élvezzi, sőt a császári udvartól évi járadékot kap 1571-ig. Prágában tagja annak a humanista körnek, mely befolyását összeköttetései révén egész Kelet-Európára kiterjesztette. Erdélyi kapcsolatainak első biztos adata Dávid Ferencnek 1570. november 29-én hozzá intézett levele, amelyben az itteni vallási nehézségekről panaszkodik, és segítséget kéri. Hogy Erdélybe mikor jött először, pontosan nem tudjuk. Egyes feltevések szerint már 1571. március 11-én részt vett a gyulafehérvári hitvitán. Bizonyos azonban, hogy a következő év februárjától kezdve rövidebb-hosszabb megszakításokkal 1575 őszéig családjával együtt Erdélyben, főként Kolozsvárt tartózkodik. Sommer 1573-ban bekövetkezett halála után a kolozsvári unitárius iskola igazgatója lett.

Erdélyből többször utazik Lengyelországba és Prágába, majd 1573 tavaszán Törökországba megy. Ütközben felkeresi a havasalföldi vajdát, a konstantinápolyi pátriárkát, tárgyalásokat folytat török vezetőkkel, és szülőföldjét, Khioszt is meglátogatja. Visszatérve részletes beszámolót küld az osztrák császári udvarnak. Ezért azután egyesek úgy vélik, hogy utazása fontos diplomáciai küldetésnek, a császár részéről jött megbízatásnak tekinthető, mások szerint tulajdonképpen megbízója az unitárius erdélyi trónkövetelő, Békés Gáspár volt, aki a töröknek Erdéllyel kapcsolatos magatartását szerette volna kipuhatolni. 1575 első felében családjával a befolyásos unitárius főurakhoz, a Gerendi testvérekhez megy, a Szeben melletti Alczina községbe. Itt halt meg leánya, Despina, kinek emlékére 1575. szeptember 1. keltezéssel márvány sírkövet emelt, mely a község lutheránus templomában mindmáig fennmaradt. A kerelőszentpáli csata után Báthori határozottabban lépett fel az antitrinitáriusok ellen. Ezért itteni tartózkodása többé nem volt biztonságos, és 1575 őszén Prágába költözött. Életének utolsó évtizedét homály fedi, illetve személye körül sok ellenőrizhetetlen monda kering. 1581-ben először Baselben jelent meg Dávid Ferenc védelmében írott könyve. Talán ez keltette fel ismét az inkvizíció figyelmét, és valóban nemsokára le is tartóztatják, s 1585. május 23-án Rómában tűzhalállal végzik ki.

Palaeológus sok könyvet, tanulmányt, vitairatot, vallási drámát írt, amelyek a kor szellemének megfelelően főként teológiai tartalmúak, de ugyanakkor számos társadalmi, politikai, sőt gazdasági kérdést is felvetnek. Alkotó tevékenységének leggazdagabb szakasza éppen erdélyi tartózkodásának idejére esik. Nincs itt helyünk arra, hogy műveivel részletesen foglalkozzunk, haladó felfogásának szemléltetésére elegendő néhány példát a rövid áttekintése. A *De tribus gentibus* című művében, az üdv kérdése kapcsán, Lessinget megelőzve, s az ő Nathan der Weise-jára emlékeztetve,

a zsidók, keresztények és mohamedánok egyenlőségét hirdeti, ugyanakkor a vallási türelmességet a legfőbb erények sorába helyezi.

Alciznai tartózkodása idején írta *Theodoro Besae pro Castillione et Bellio* című védőiratát, melyben a Serveto halálát elítélő radikális francia reformátort veszi védelmébe. Ugyanott keletkezett a XVI. század egyik legérdekesebb fantasztikus regénye, melyben az ókor nagy írójának, Lukianosznak szípkázó szellemességét a reneszánsz és a hagyományos vallásos szellem elemeivel fűzi egybe. Címe: *Disputatio scholastica*. Az elbeszélés az égben kezdődik: az Úr elnöklete alatt összeülő égi tanács álmélködva hallgatja a földről érkezett hírt, mely szerint ott az emberek hármasságát imádnak. Leginkább Jézus van felháborodva. Követ megy tehát a földre, és Jósiás, azaz János Zsigmond, üzenetet kap, hogy üljön össze a földi zsinat a kérdés megvitatására. Ianopolisba, azaz Kolozsvárra hívják össze a gyűlést. Ezen részt vesz a korszak valamennyi számottevő nagysága: a német és osztrák császár, az orosz cár, a török szultán, az angol királynő, a francia király, a pápa, a tatár kán, azután főurak, köztük a Gerendiek, Hagymásiak, főpapok, kereskedők, céhmesterek. Az első felszólaló Besa, őt követi Hunyadi Demeter, Paruta téziseivel, majd szót kérnek a pápák, VII. Gergely, VIII. Bonifác, a reformátorok, Lombardus, Zwingli, Kálvin, a középkor kiemelkedő személyiségei, Aquinói Tamás, Duns Scotus és mások. A központi kérdés a hármasság és az egység kérdése. Először a pápa háborodik fel azon, hogy egyszerű emberekkel, kereskedőkkel, kézművesekkel együtt kell részt vennie a gyűlésen. A fantasztikus regénynek, bár két kéziratban is ránk maradt (a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának kolozsvári könyvtárában őrzött Thorockzai- és Lisznyai-kódexekben), sajnos, befejező része hiányzik. Mindenesetre alapos értékelése még a jövő feladata.

A végére hagytuk annak a műnek az ismertetését, amelyből az alább következő szemelvényt magyar fordításban adjuk: a *Catechesis Christiana*. Palaeológus ezt a terjedelmes művet (a Thorockzai-kódexben 1—311. lap) 1574 tavaszán írta. Tizenkét napig tartó vallásos dialógust tartalmaz, mintegy összefoglalva a szerző egész vallási és társadalmi felfogását. A dialógus résztvevői: Petrus és Paulus diákok, a pap, a kar, Sámuel, egy éppen Kolozsvárt tartózkodó zsidó kereskedő, a mexikói indián Telephus, aki Spanyolországba került, és onnan üzleti megbízatással küldték Kolozsvárra. A megbeszélés során szőnyegre kerül a hitújítás csaknem valamennyi kérdése, de nem marad ki a háború és a béke, az egyház és az állam, a kereskedelem, a vallási türelem, az ún. állami bankok szükségességének problémája sem.

A dialógus a klasszikus és reneszánsz elemek bizarr keveréke. A résztvevők kiválasztása sem véletlen: a szerző velük is egyrészt a tárgyhöz alkalmazkodik, mintegy konkrét személyeken akarja illusztrálni a zsidó, keresztény és nem keresztény népek kapcsolatát, s ezzel a türelmesség szükségét, másrészt kora problémáit igyekszik érzékeltetni. Új és eredeti a kar szerepeltetése: az ókori és reneszánsz dialógusoktól eltérően, ezzel a görög dráma hagyományait eleveníti fel, ugyanakkor azt is kifejezésre juttatja, hogy a hitújítás nemcsak a papok, a diákok, előkelők, hanem az egész nép ügye. A dialógusban szereplő pap a saját és Dávid Ferenc vonásait egyesíti: türelmes, bölcs, nagy tudású és ékesszóló. A

közölt szemelvény vallásos meze és terminológiája ellenére azért is figyelemre méltó, mert benne a korszak nagy problémái feszülnek. A mexikói Telephus szerepeltetése nemcsak érdekes, hanem Morus Tamás Utópiáját juttatja eszünkbe, és a XVI. század íróinál gyakran előforduló „nemes vadember“ típusát jeleníti meg, aki műveletlen ugyan, de az erkölcsi magatartás, bátorság és becsületesség szempontjából messze felülmúlja az európai „nemest“. Ugyanakkor figyelemre méltók Palaeológus alapos ismeretei a spanyoloknak Közép-Amerikában viselt dolgairól és az ott „fedezett“ népek életéről és vallásáról.

Nem hagyhatjuk szó nélkül a szerző történetfilozófiáját sem. A történelmet „az idők világító fényének“ nevezi, és ismeretét ezért tartja fontosnak, mert segítségével megtudhatjuk, hogy a társadalom, az egyház mikor és hol lépett tévutakra. A kereszténység kezdetben jó volt, de kiforgatták eredeti formájából, és emiatt a kezdethez, a kiindulási ponthoz kell visszatéríteni. Történetfilozófiája szakít ugyan a középkor misztikus elméleteivel, de az emberi boldogságot, mint bizonyos fokig Rousseau is, a régmúltba helyezi. Innen kiindulva magyarázza, természetesen vallási terminológiával és sokszor naivul, az egész emberiség egységes eredetét.*

BODOR ANDRÁS

CATECHESIS CHRISTIANA

Részlet a Kolozsvárt őrzött Thoroczkai-kódexből

A negyedik nap

A megbeszélés résztvevői: Samuel, a Pap, Paulus, A kar, Telephus.

SAMUEL: Uram, bocsásson meg nekem, mert a ma tartandó megbeszélésről semmiképpen sem akarok hiányozni, márpedig az alkalmatlan időben való elkötelezettségünk az idegenekkel szemben rendszerint terhes szokott lenni.

PAP: Gyülekezetünkben a pap háza, akárcsak egykor Rómában a néptribünöké, nyitva áll mindenki befogadására, és mindez kötelességünk, ami a hivatalhoz tartozik, sőt kellemes kötelességünk, hogy senki se érezze magát alkalmatlankodónak. Hiszen mi magunk is korai alkalmatlankodók vagyunk, és éppen azért jöttünk, hogy meghívjunk másokat is, és minden vágyunk az, hogy másoknak kedvében járjunk.

KAR: (Helyét elfoglalva.) Jó napot kívánunk.

PAULUS: Adjon az Isten nektek minden jót. Foglalatok helyet.

KAR: Ma nagy dolgokat akarunk hallani, és ezeknek elkezdésére e férfiúnk veled folytatott megbeszélése nyújtott alkalmat, amelyen véletlenül éppen jelen voltunk.

* Átvéve a Korunk 1968. 7. számából, 1057—1059. l.

PAULUS: Bizonyos kérdések megvitatásával még hátralékban vagyunk és most azokat kellene megvizsgáljunk.

KAR: A megegyezés alapján a mai nap minket illet meg, annál is inkább, mert mi kérjük ezt, akik többen vagyunk, mint ti, akik csak ketten vagytok. S minthogy számbelileg fölényben vagyunk, úgy illik, hogy beszélgetésünk és vizsgálódásunk sorrendjét illetően a miénk legyen az elsőség.

PAP: Jól van, no, véget vetek e vitának, mihelyt megtudom, hogy hogyan kényszerítettek a tegnapi megbeszélésre, és mindazt, ami hátralékban van, azzal együtt, ami most marad el, máskorra halasztom, mert bizony a mai beszélgetéseinkből sem fognak hiányozni az olyan kérdések, amelyek megvitatása elmarad.

PAULUS: Nem fárasztani akarunk téged, de arra kérünk, velük együtt, hogy a mai napot szenteld nekünk.

KAR: Ti a böngészésnél vagytok, mi a szünetben és fennáll a veszély, hogy munkánk késedelmet szenved. Ezért itt az ideje, hogy ki-ki elfoglalja a helyét, melyet fenntartott magának.

PAULUS: Történjék hát, ami hasznosabbnak látszik.

PAP: Újjetek rendbe és ha valakinek kétsége támad, hogy a felszólaló esetleg figyelmen kívül hagy valamit, tegyétek szóvá, nehogy az elmaradt kérdések száma még nagyobb legyen.

KAR: Telephus, minthogy az érdeklődés a te és bátyád dolgai felé irányul, átengedjük számodra ezt az előre elkészített helyet.

TELEPHUS: Tisztelendő Uram, én és a bátyám a spanyoloktól az utóbbi években leigázott Indiából valók vagyunk. És amint hazánkából, Mexikóból Spanyolországba, Valle Olivetanába hajóztunk, hogy mint rabszolgákat eladás végett közszemlére kitegyenek, hajótörést szenvedtünk, és nagyon kevesen, én egy gerenda segítségével, mások más módon egy olyan földre menekültünk, ahol kietlen nagy pusztaság volt. Menekülés közben arra is figyeltem, nehogy ez a kisebbik testvérem elmerüljön. Sok bolyongás után egy városba értünk, ahol jó emberek fogadtak vendégül, és nemcsak ruhát adtak, hanem sok éven át eltartásunkról is gondoskodtak. Közöttük volt egy, aki gyermekei mellett latin nevelőt tartott. Ez a nevelő azt hitte rólunk, hogy erről a féltékéről valók vagyunk, és hogy beszélni tudjon velünk, a rábízott gyermekekkel együtt minket is megtanított latinul. Így tanultuk meg azt a nyelvet, amely később olyan nagy hasznunkra volt. Sok időbe telnék, ha mindent részletesen el akarnánk nektek mondani: hogy milyen sokáig bolyongtunk és hanyódtunk, milyen nagy veszélyekben forogtunk, míg végül oda eljutottunk. Ezeket majd máskor fogom elbeszélni. Azt azonban megjegyzem, mindenütt úgy éltünk, hogy noha nem voltunk keresztények, mégis mindenki azoknak tartott minket. És hogy hitelünk még nagyobb legyen, mindazt, amit más keresztényektől otthon vagy a templomokban láttunk, a legnagyobb szorgalmatossággal utánoztuk. Nem is kérdezte tőlünk senki, hogy milyen hitet vallunk. Az a tény, hogy idegenek voltunk, és baráti kapcsolatban álltunk azzal, aki a latin nyelv titkaiba beavatott, arról győzte meg az embereket, hogy mi is ugyanazt a hitet valljuk, melyet praeceptorunk. A valóságban mi sem keresztények nem voltunk, és azért sem törtük magunkat, hogy

valamennyire is megismerjük a keresztény hitet, mert azt láttuk, hogy mindenütt üldöztetéseket és kínzásokat kell elszenvedniök azoknak, akik azt vallják, amit hisznek, és nem azt, amit hinni látszanak. De amikor véletlenül ezekkel az urakkal hozzád jöttünk és hallottuk, hogy miket mondottál ennek a férfiúnak, aki itt ül velünk együtt, szomszédaink fülébe azt súgtuk, szíveskedjenek tőled egy napot kérni ezeknek megvitatására. Ugyanis előre azt mondtam, egy ilyen megbeszélés csak üdvös lehet számomra és bátyám számára, mert egész lelkemmel, annak minden érzésével előadásodon csüngtem. Most már tudod, ki vagyok, és hogy nincs semmi hitvallásom. A hallgatóság pedig itt ma tudja azt, amiről a tegnap még fogalma sem volt. Ám nem is tértem volna rá mindennek elmondására, ha e férfiúval tartott megbeszélésedből nem hallottam volna, hogy szerinted milyen sok reményünk lehet az üdvösség könnyű elnyerésére mind most, mind pedig mulandó testünk halála után.

KAR: Bizony, mi azt hittük, hogy te keresztény vagy.

PAP: Milyen a vallás nálatok és mit imádnak az emberek?

SAMUEL: Mondd kérlek, vannak-e nálatok zsidók? Milyen becsülete van a kereskedelemnek?

PAULUS: Tisztelik-e a tudományokat? Milyen erényt művelnek a leginkább?

TELEPHUS: Én és testvérem itt, Actius, népünkről részletesen csak annyit mondhatunk, amennyit róla gyermekkorunkban és ifjúságunk kezdetén megtudtunk. Mert miután a spanyolok meghódították, új erkölcsöket, szokásokat és törvényeket ismertünk meg és népünk intézményeiről csak mások elbeszéléseiből szerezhettünk tudomást. Mégis nagyon is emlékezetünkben marad, hogy népünk előtt a béke és a földművelés volt a legkedvesebb. Nem volt közöttünk háború, a vezetőket pedig olyan nagy tisztelet övezte, amelyhez hasonlót a Régi Világban sehol sem láttam. A mieink tisztelték a felkelő napot, nem mintha a nap lett volna az ő istenük, hanem, hogy azt, aki a napot küldte, hogy látni tudjunk és észrevegyük, mi van a lábunk előtt, a legnagyobb tisztelet illesse. A többi csillag és bolygó felkeltét nem méltatják figyelemre. A holdnak és a tűznek szintén megvolt a tisztelete, sőt áldozatot is szenteltek nekik. Mindenről, amit kedvesnek tartottak, szobrokat faragtak, képmásokat festettek, és ezeket otthon ki-ki külön is tisztelte. A mieinknek nem volt semmiféle hitvallása, kivéve azt, hogy a hit az emberi társadalom összetartó köteléke. Ezt a hitet mindaddig, amíg léteztek, a legodaadóbban ápolták. Hiszen miután szabadságunk elveszett, létük is megszűnt.

Kereskedelem, igenis van nálunk. Voltak vásárok, de adásvétele mindennek árucserével történt, nem pénzermével. Amikor aztán hozánk jöttek a spanyolok, ők iskolákat nyitottak, új isteneket vezettek be, és arra törekedtek, hogy minden városban új, addig ismeretlen törvényszékeket létesítsenek. Mindebből azonban a legyőzöttek számára, mi, akik hazánk leigázása ellen saját testünkkel harcoltunk a spanyolokkal, csak két előnyt tapasztaltunk: látványosságul szolgáltunk nekik, és kijelentették előttünk, hogy a vallás szempontjából az Újvilág

erkölcsileg és törvényileg a régihez tétetik hasonlóvá. Az Isten azonban másképpen rendelkezett. Most pedig szeretném megtudni tőled, vajon komolyan készülsz arra, hogy a mi jelenlétünkben a férfiúval megvitasd a keresztény hit tételeit? Te ugyanis valahogy másképp határozta meg a keresztény hitet, mint ahogyan azt nálunk a spanyolok szokták tenni. Ők ugyanis azt állították, hogy a keresztényeknek egy Istenük van, de az mégis három. Akárcsak egy olyan öltözék, amely egy, és mégis három nyílása van. Vagy egy olyan férfi, aki ugyan egy, de mégis három feje van. Mindezt még sok mással tetézték, olyasféllel, amelyek nem voltak ínyemre, és ezért hamar kihulltak emlékezetemből. Mi otthon könnyen elfogadtuk azt a hitet, mely szerint egy az Isten, és azt az állítást is, hogy általa kel fel és nyugszik le a nap örök rendelés szerint, a hold és valamennyi, a föld körül keringő bolygó és állócsillag. A spanyolok, akik minél többet beszéltek, annál kevésbé hittünk, az istenekről nemcsak azt állították, amit elmondottam, hanem azt is mondották, hogy a lélek nem olyan alkotású, mely szerint a jó erkölcsökre irányulna, a száj egyáltalán nem kész minden órában az Istent imádni és az az ember, aki négyszögletes kalapot hord, néhány fitying ellenében minden büntől feloldoz. Ez az állítás volt számunkra mindenek fölött a leggyűlöletesebb. Soha és sehol sem akartam e dolgokról bárkivel is tárgyalni és inkább arra törekedtem, hogy mindig kereszténynek tartsanak, mintsem vitába szálljak a keresztényekkel, mert eddig senkitől sem hallottam olyasmit, amiket te ezzel a férfiúval beszéltél.

PAP: Nehogy azt gondold, hogy amit neki itt elmondtam, komolytalan dolog volna. Ezeknek legnagyobb részéről ő maga is tudja, hogy benne van a szent iratokban, melyeket ő is tanulmányoz. A többi, amit hozzájuk fűztem, a valamikor végbement események történetéből merítettem. Mintha csak komolyan azt állítanám, te azért vagy most nálam, mert tudod, hogy nálunk vagy. Ugyanígy apád, nagybátyáid, őseid, mindegyik a maga idejében létezett, ámbár most nincsenek itt; komolyra fordítva a szót, amikről te látod, hogy vannak és megtörténnek, az eljövendő kor nem fogja látni, de megtudhatja azoktól, akik mesélik, mint ahogyan mi sem látjuk, amiket az előző kor látott, és amik valaha megtörténtek, mi azokat csak hallani és olvasni tudjuk. Mindazt, ami most végbemegy, a jövőben majd úgy mesélik el, mint ami a múltban volt. Továbbá a dolgok egyetlen valóságaként fogják elbeszélni azokat, amik történnek, megtörténtek, és készen állanak arra, hogy megtörténjenek, annak ellenére, hogy nem minden egyazon időben és a mi színünk előtt ment végbe.

TELEPHUS: Amiket mondasz, igazak, és könnyű az út, amely oda visz, ahová el szeretnék jutni.

PAP: Noha az írás-olvasás még ismeretlen volt, és nem maradtak fenn írott krónikák, amelyek tanúságot tehetnének az elmúlt, az őseinktől és elődeinktől látott, tekintetükkel átfogott eseményekről, akárcsak ti az Újvilágban három istent: a napot, holdat és a tüzet tiszteltétek, ugyanúgy nálunk a régi világban is megvolt a három, sőt a négy isten tisztelete, mert a pápa — ez a cseppet se lekicsinyelhető istenség — a legnagyobbak közé számított. Emiatt azután az írás-olvasás meg-

teremtette a történelmet, ezt a mindig az idők világosságának tartott tudományt, azért, hogy a jelen, vagyis az általunk látott események ismeretéről. az elmúlt, a régi: az általunk nem látott, de őseinktől jelenként szemlélt események felé fordítsuk figyelmünk, és azokat, amelyek az idők viszontagsága vagy az emberi erőszakoskodás következtében a feledés homályába merültek, vagy amelyeket idegen és hamis szín lepett meg, állítsuk vissza a régi fényükbe, hogy ismét olyanok legyenek, amilyenek akkor voltak, amikor keletkeztek és először látták őket. Vannak ugyanis bizonyos írott forrásaink, amelyek igen nagy részletességgel beszélnek ezekről a dolgokról. Így azután Isten segítségével lehetővé vált, hogy a kereszténységet illetően eljussunk odáig, ahol a kereszténység akkor volt, amikor keletkezett és amikor keresztények magukat ezzel a névvel kezdték jelölni. Azok azonban, akik magukat most vallják keresztényeknek, ha ezt a formát látják, vagy róla hallanak, nem ismerik el, hogy keresztény volna és nem tartják méltónak a „keresztény“ elnevezésre. Minket azonban kielégít, ha azokat hisszük és másokat is arra buzdítunk, hogy higgyék, amiknek hitében a test és a lélek egész üdvét helyezte az, aki az embernek üdvösséget adhatott. Nem sokat törődünk azokkal az emberekkel és az emberek azon fiaival, akikben üdvösség nem található, s a megadatott üdvösséget elnyerni és azt, amit Isten nem adott, megadni nem képesek.

TELEPHUS: Ezek nagyon is igaz dolgok, hiszen üdvösséget senki másnak nem adhat, ha önmaga annak híjával van. Márpedig az üdvösséget minden ember Istentől kéri, de nem kéré, ha az emberek között lennének némelyek, akik azt mind magunknak, mind másoknak meg tudnák adni. Ebből következőleg tehát az emberek számára az üdvösség egyes-egyedül attól származik, aki anélkül adhat bárkinek, hogy maga más üdvösségre szorulna.

PAP: Telephus, nem vagy nagyon távol az Isten országától. Bár csak olvasni is tudnál valamit, mert a sok olvasás nem kevésbé tanít, mint az ékesszóló oktató, és anélkül győzedelmeskedik az olvasó lelkén és vonja a maga véleményére, hogy szégyenkezést váltana ki belőle. Más formában ugyanis a legyőzetést nyugodt lélekkel senki sem szenved el, és nincsen olyan ember, aki a dicsőség pálmáját másoknak engedné át. De ha akarod — a tanulást nem szabad szégyenletesnek és lealázónak tartani —, én elmondhatom neked, mi volt egykor őseinknél a keresztény hit, és tőlük átvéve, miben áll az most nálunk. Megértheted belőle, hogy a keresztény hit más, mint aminek azok a spanyolok állították, akik a régi féltékéről hozzátok, az Újvilágban lakóhoz hajóztak.

TELEPHUS: Ezt hallottam. Mert, amint tudod, jelen voltam, amikor Sámuel éppen erre tanítottad.

PAP: Ha te nem vagy zsidó, akkor azok, amiket neki mondottam, rád nem vonatkoznak.

TELEPHUS: Mi az, hogy zsidó, én csak akkor értettem meg, amikor erre a féltékére hajóztam. A mi féltékénk végtelen világában erről az elnevezésről senki sem hallott, zsidót pedig soha senki sem látott.

És mivel éppen a körülmetelésről beszéltél, elmondom, hogy is van ez azoknál, akikkel együtt éltem. Amikor mint ifjak a szomszédságunkban levő tóban megfürödtünk, senkit sem láttam, aki körülmetélt lett volna, de észrevettem, hogy a mi testünk is olyan, mint a nálunk született spanyol ifjaké és azoké, akik velem együtt a hajótörésből a partra kiúsztak. Emiatt azután engemet is, bátyámat is mindig úgy tekintetek, mintha közülük valók lettünk volna, már annál is inkább, mert nem voltunk leányok.

PAP: Körülmetéltek az Újvilágban is vannak. Hogy nálunk a körülmetelés honnan származik, még bizonytalan. Feltételezhető, hogy népi szokás, akárcsak a mi féltekénken levő Ázsiában sok népnél. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a magukat körülmetelő népek Ázsia és Líbia határai mentén laknak. De ennek megvitatását hagyjuk másokra.

TELEPHUS: Az a tény, hogy nálunk a „zsidó“ név, valamint a „pogány“ ismeretlen, amellelt bizonyít, hogy mi nem származunk Ábrahám nemzetségéből. Ezért a keresztény hitet nekünk másképpen kell magyaráznod, mint Sámuelnek, aki zsidó és Ábrahám igen tiszteletre méltó nemzetségéből származik.

SÁMUEL: Eszerint nemcsak egy, az üdvösségre vivő keresztény hit volna?

PAP: A hit az egyetlen, a nép azonban nem. Vajon nem fejtetem-e ki előtted, hogy különbséget kell tenni a között a nép között, amelytől az üdvösség szükségképpen származott, és a között, amely részesült benne, és a két népből a nekik juttatott egyetlen üdvösség miatt, az egyetlen hit által egy nép, egy egyház és egy ország lett? Vajon nem mást cselekszik-e az, aki a magáéból ad, mint az, aki azt kapja, amije neki nincs? Az előbbi a zsidók népe, az utóbbi a pogányoké...

TELEPHUS: Mint ifjú hallottam, hogy a spanyolok gyakran kérdezték embereinktől, honnan származtatja eredetét nemzetségünk, mert köztudomású dolog, hogy amióta létezik földünk, hozzánk sem tengeren, sem szárazföldön egyetlen idegen sem érkezett. A spanyolok ezért úgy vélekedtek, hogy mi önmagunknak voltunk szülőatyái, önmagunknak voltunk a fiai, mert annak semmi jele nincsen, hogy nemzetségünk máshonnan jött és megtelepült volna ezeken a helyeken.

PAP: Nem meglepő, hogy őseitekről nincsenek hagyományaitok, mert nincsen semmi történelmi feljegyzések sem arra vonatkozólag, hogy a régi időkben hány nép élt ottan, sem pedig a ti nemzetségekről. Nálunk is ugyanaz volna a helyzet, ha nem volnának évkönyveink, amelyekből a sokféle nép mesélni tud a különböző korokban élt elődeiről és őseiről, úgy, amint rólunk a történetírók külön-külön feljegyeztek. Mert életünk rövid, és ha azokat, amiket megtudunk, vagy amikről hallunk maguktól az események szemlélőitől, nem mesélnénk el olyanoknak, akiknek egyrészt emlékező képességük jó, másrészt erős az elhatározásuk, hogy a rájuk bízottakat az utódoknak átadják, akik ugyanazokat a javakat továbbadják az ő utódaiknak, vagy ha mindezeket nem őrizné meg az írás, akkor az egész történelmi hagyomány, vagyis

mindaz, amit láttunk és megtudtunk, megsemmisülne. Ha valamikor azokról, amelyekről érzékszerveink közvetítésével tudjuk, hogy léteztek, az emberek nem vennének tudomást, akkor hamarosan előállhatnának egyesek, és azt mondhatnák, hogy amit mi a legigazabbnak ismerünk, hamis. Amire én ki akarok lyukadni, az tulajdonképpen az, hogy honnan származtok, az lényegében nem fontos, mert bármely nép megállapíthatja, hogy legrégebb ősei szükségképpen a földből származtak, hiszen azt tapasztaljuk, hogy az emberi test a földben porlad el. Mégis a mi irataink szerint — a miénk, akiknek ősei, Telephus, a te őseidhez hasonlóan elsősorban pogányok, és amint megfigyelted, Európának, ennek a mélyen barázdált régi földrésznek a lakói nem egészen ostobák; a mi irataink szerint, amint mondám, amelyek először a zsidókéi voltak, és mi keresztények, miután a zsidókkal együtt egy államnak lettünk a tagjai, átvettük és mintegy eredetinek és igaznak nevezük őket — mindegyik nép legősibb elejét egyetlen, az első emberhez vezeti vissza, amelyből az egész emberi faj származott. Ezt az első embert nem valamelyik korábbi emberből, hanem a földből alkotta, és Ádámnak, vagy ha latinul akarnánk mondani, földnek nevezte el, mint-hogy szülőatyja a föld volt. Állítólag Ádám korában és az azt követő időkben az Isten olyan szoros kapcsolatban élt az emberrel, hogy barátságosabb kapcsolatot kívánni sem lehetett volna. Idővel azonban, ahogyan ez rendszerint történni szokott, a meghitt bizalmasság olyan elhidegülést szült, hogy az ember lenézte teremő Istenét, gyámoltóját, az embernek védelmezőjét, fenntartóját és atyját, mivel azonban isten nélkül élni nem tud és olyan istent, amelyet ne vetett volna meg, nem talált, magának isteneket és bálványokat kezdett csinálni, azoknak emberi érzéseket tulajdonítva, őket imádta otthon és a templomban. Számukra emberalakú szobrokat, képmásokat meg bálványokat emelt, férfiaknak és nőknek ábrázolta őket, különböző korúaknak, az emberi életkorhoz hasonlóan. Így alakult ki az istenek sokasága, noha a valóságban csak egy Isten volt. Ezt a sok istent, mindegyiket a maga külön szertartásával — és mivel később valamennyi nép külön isteneket, istennőket, szertartásokat és szentségeket alakított ki a maga számára, és mivel az emberek, azért is, mert sokáig éltek, azért is, mert közülük egy sem volt gyermektelen, és mert sok feleséget tartottak, elszaporodtak és sokaságukat egyetlen hely befogadni nem volt képes — minden tájra magukkal vitték. Így aztán az egyetlen Isten hagyománya kihalt és a később, néhány évszázad múlva született emberek azt gondolták, hogy az őseiktől kapott és a maguk csinálta isteneken kívül más isten nincsen. Mivel azonban az igazi Isten, aki mindeneket alkotott, nem szűnt meg gondoskodni róluk, hanem mindegyiket ellátta élelemmel és tudománnyal, noha lenézték és megvetették, és mivel megkönyörült rajtuk, elsőnek Ábrahámot, a mi Sámuelünk Ábrahámját választotta ki, és az ő nemzetségének atyjává téve, kinyilatkoztatta magát előtte és megparancsolta néki, hogy tartsa magát távol azoktól az istenektől, amelyek sehol sincsenek, tehetetlenek, semmik, olyanok, mint az emberi álmok, míg az Isten mindenütt jelen van, mindenható és szükség-

képpen létezik, és felszólította, hogy csak őt ismerje, őt tisztelje, és mint egyetlen és egyedülvalót fogja fel, megvetve az összes többi istent, azok képmásait és szobraikat.*

Az eredeti latin szövegből fordította
BODOR ANDRÁS

ADATOK DÁVID FERENC ÉLETRAJZÁHOZ

Az alábbiakban Dávid Ferenc tanulmányi éveiről és pályakezdéséről igyekszünk összefoglaló képet nyújtani. Az utóbbi időben felbukkant új adatok és a történelmi irodalom fényében követjük nyomon Dávid Ferenc 1545—1555 közötti életútját. Mivel ebben az évtizedben szász környezetben, majd német egyetemeken tanult, illetve élt, igyekeztünk kiaknázni e korra vonatkozó gazdag erdélyi szász történelmi dokumentációt is.

1. *Dávid Ferenc hazai iskoláztatása*

Dávid Ferenc tanuló éveiről és különösen hazai iskoláiról a szakirodalom eltérő véleményt nyilvánít. Jakab Elek¹ régebbi írókra támaszkodva azt írja, hogy hazai oktatása valószínűen a kolozsvári és Alba Iulia-i iskolában történt; mint Alba Iulia-i segédpap vagy tanár, a királyi helytartó (Martinuzzi) tanácsosával (Pesti Gábor) bizalmas viszonyban állott; Szinnyeai József szerint Dávid „iskoláit szülővárosában kezdte s talán Gyulafehérvárt végezte; 1547-ben a wittenbergai egyetem hallgatója volt; némelyek szerint a páduai egyetemen is tanult, de ez nem bizonyos“. Sokkal többet ír Dávid fiatal éveiről Horváth János: „Előbb szülővárosában, a ferenceseknél, aztán Gyulafehérvárt a káptalani iskolában tanult s itt pappá lett még Statileo (†1542) püspöksége alatt. Ugyanazon humanista körbe került itt, mint Kálmáncsehi. Itt vette fel, humanista divat szerint, apja keresztnéve alapján a Franciscus Davidis nevet, s abból magyarosította utóbb a „Dávid“ vezetéknevet. Luther iránti érdeklődése már itt felébredt, mikor az 1543-i egyházgyűlésen a brassói szász lutheristák Honter János magukkal hozott Apológiáját vitatták meg. Két gyulafehérvári kanonok, Medgyesi Ferenc és Pesti Gábor támogatásával csakhamar kimehetett Wittenbergbe, s négyévi ott-tartózkodás után már erasmista-lutheri szellemben kezdte meg tanítói és papi pályáját, és folytatta ugyane szellemben vagy nyolc esztendőn át“.²

* Átvéve a *Korunk* 1968. 7. számából, 1060—1064. l.

Jóval józanabban és tartózkodóbban fogalmaz Dávid tanulmányi éveiről az 1968-as unitárius emlékkönyv³: „Miután iskoláit Kolozsváron és Gyulafehérváron elvégezte, Medgyesi Ferenc és Pesti Gábor jótevői támogatásával, hat évig Németországban tanult, a wittenbergi és az Odera menti frankfurti egyetemen“.

Amint láttuk, az irodalom és egyháztörténeti szakirodalom nem említi Dávid brassói tanulását, ellenben sok esetben hosszasan elemzi a hiteles történelmi források által nem igazolt gyulafehérvári tanulmányait.

Wittenbergi tanulmányai előtt Dávid Ferenc az 1544. decemberében újjászervezett brassói protestáns iskola anyagkönyvében szerepel. Délkelet-Európa eme legrégebbi matrikólája⁴ 1545. januárjában Dávid Ferenc nevét is tartalmazza: „Franciscus Colosvarinus“⁵.

Az 1544-es iskolai évben, Valentin Wagner (Coronensis) rektorsága alatt csak hét diák van beírva, köztük a 16. századbeli művelődési életünk olyan neves alakjai, mint a brassói Matthias Fronius, a későbbi jogtudós,⁶ Georg Hoffgreff⁷ a kolozsvári nyomda egyik alapítója, Árkosi Veres Péter brassói lelkész és Nyirő Kálmán kolozsvári magyar polgár. A következő évben már huszonnégy tanuló látogatta a „Matthias Fronius Coronensis“⁸ rektor vezette gimnáziumot. Dávid Ferenc alias Franciscus Colosvarinus közvetlen iskolatársai közül⁹ Nicolaus Fuchs alias Vulpinus és Jakobus Fischer Kyzdensis (Szászkezdői Fischer Jakab) a brassói Honterus iskola rektorai lettek.

Figyelemreméltó az a tény, hogy már az első évtizedekben a brassói iskola tanulói között, a szász diákok mellett számos magyar ifjút is találunk. Így Dávid Ferenc társai közül a magyar nemzetiségű diákok közé sorolható Almási Benedek és Szentmártoni Ambrus.

A brassói humanista szellemű iskola nagy szerepe hazánk művelődéstörténetében közismert tény. 1543-ban Johannes Honterus a Wittenbergből hazatért Valentin Wagner segítségével végrehajtotta a brassói iskola reformálását.¹⁰ Ekkor állították össze a híres iskolatörvényeket, az ún. „Constitutiones Scholae Coronensis“-t.¹¹ Valentin Wagner 1544-ben az iskola rektora, később mint tanár működött.^{11a} Ezek szerint 1545-ben Dávid Ferenc tanára is volt Wagner, a reformáció korabeli Erdély legnevesebb görög nyelvésze.

Túl messzire mennénk, ha részletesen ismertetnénk a Dávid Ferenc korabeli brassói iskola szervezését és működését. Röviden csak annyit, hogy hazánk legelső gimnáziuma a mai Honterus líceum helyén, a Fekete templom mellett működött. Az iskola pedagógiai szempontból a németországi iskolákat, főleg Sebaldus Heyden neves nürnbergi gimnáziumát követte. A németországi protestáns szellemű tankönyvek mellett 1544 után a brassói diákok rendelkezésére állottak a Honterus-nyomda teológiai, jogi, irodalmi, földrajzi, latin, görög és német nyelvű termékei is.^{11b} Dávid Ferenc kétségtelenül személyesen ismerte az 1549-ben elhunyt Honterust, akit Luther Márton „Evangelista Domini apud Hungaros“-nak nevezett.

2. Dávid Ferenc külföldi tanulmányai

Dávid Ferenc külföldi tanulmányait a wittenbergi egyetemen kezdte.

Jakab Elek szerint a wittenbergi egyetem anyakönyvében Dávid Ferencre két bejegyzés vonatkozik:

1545—46: Ferenc, kolozsvári deák-ember

1547—48: Ferenc, kolozsvári fi, Erdélyből¹²

A Karl Fabritius kiadású anyakönyv-kivonat¹³ a következőket jegyezte fel Dávid Ferencről és erdélyi diáktársairól:

1545 nyári félévben

Bartholomaeus Melas, Coronensis Transsilvanus 13 Iunii

1545/46. téli félévben

Franciscus Litteratus. Klausenburg. Ungarus. Mense Octobri.

Matthias Teschner, Bisticianus, Mense Februario.

1546—1548:

Nicolaus Vulpinus, Coronensis, 27 Janu (1547).

Bartholomeus Weyrauch Coronensis, Eodem.

Franciscus Clausenburgensis Trassylva. 20 Januarii 1548.

1549/50. téli félévben.

Laurentius Klein, Pisticien, Transsilv.

Martinus Plecker, Coronensis, 26 Februarij¹⁴

Petrus Arcusinus, Transsilvanus, 8 Marti¹⁵.

1550/51. téli félévben.

Valentinus Henricus Schengensis, 7 April.¹⁶

Fennebb azért soroltuk fel Dávid Ferenc több erdélyi társát is, hogy ezek későbbi életútjából következtetéseket vonhassunk le az unitárius egyház alapítójának értelmiségi nemzedékéről.

Jakab Elek szerint Dávid Ferencre vonatkozik úgy az 1545, mint az 1548. január 20-i bejegyzés. Szerintünk ez több okból valószínűtlen. Elsősorban is az anyakönyvbe a diákok rendszerint csak egyszer vannak bejegyezve. Másodsorban Dávid Ferenc máskor nem nevezte magát diáknak, azaz litteratusnak. „Franciscus Litteratus Klausenburgensis“ magát határozottan magyarnak (Ungarus) vallja. Ez 1545-ben szerintünk nem állítható egyértelműen David Hertel kolozsvári szász varga fiáról, akit különben 1555-ben a szebeni szászok papjuknak hívnak. Véleményünk szerint Dávid Ferencre csak az 1548-as „Franciscus Clausenburgensis“ név vonatkozik. Az 1545 januárjában Brassóban bejegyzett „Franciscus Colossvarinus“ körülbelül két évig (1545—1546) Brassóban tanult s csak azután kezdte el külföldi peregrinációját.

Az 1545-ös wittenbergi bejegyzés máskülönben is nincs összhangban az Odera menti Frankfurt egyetemének anyakönyvével sem. Ugyanis itt 1546-ban a tanulók névsorában többek között a következő két név szerepel:

„Mathias Fronius Transsilvanus 4 (grossos solvit).

Franciscus Transsilvanus 10 (grossos solvit)¹⁷

Az utóbbi azonosítása Dávid Ferencsel nem biztos. Ha valóban ő „Franciscus Transsylvanus“, akkor tanulmányainak kronológiája a következő volna: 1545—46-ban Brassóban diák, 1546—1547-ben az Odera menti Frankfurtban, s majd 1548-ban a wittenbergi egyetemen folytatja tanulmányait.

Dávid Ferenc diáktársainak kronológiai adatai is hozzásegítenek, hogy tisztábban lássuk külföldi peregrinációját, fiatalkorának eme fontos korszakát.

Az 1546 februárjában beírt Matthias Totschner ugyanazon év júliusában már Beszterce vidékére hívják papnak.^{17a} Totschner később kisdemeteri (Dumitrița, Wallendorf), majd 1560 után dipsei (Dipșa, Dürrbach) lelkész lesz s 1552-ben Dávid Ferenc lelkésztestvérsége a királynémeti evangélikus esperességben.^{17b}

Az 1545-ben beírt brassói Bartholomäus Melas 1546-ban brassói prédikátor lett, majd haláláig (†1554) feketehalmi lelképásztor.^{17c}

Nicolaus Fuchs alias Vulpinus 1547-ben szerepel a wittenbergi anyakönyvben (január 27), s rá négy nappal, február 1-én már Brassóba rendelik.^{17d} Vulpinus először Keresztényfalván (1549—1556), majd haláláig Szászhermányon volt lelkész (1556—1569. április 16).

Bartholomäus Weyrauch beírása (1545. jan. 27) után 10 nappal (febr. 9) jegyezték be a wittenbergi egyetem ordinációs könyvébe. Hazatérése után Kőhalom (Rupea, Repe) lelkésze lett.^{17e}

Dávid Ferenc többi brassói diáktársai közül vidombáki Matthias Servatianus (†1592) a barcasági Botfalú papja lett.^{17f} Paulus Hangass már 1548-ban mint lelkész tért vissza Brassóba.^{17g} Egy másik iskolatárs, a brassói Martin Plecker 1550 február 26-án van bejegyezve az anyakönyvbe és 1551 február 11-én rendelik Brassóba,^{17h} mint szászvolkányi pap (1578—1581) halt meg. A szászkezdői Jacob Fischer (1524—1577) 1551-ben jön haza Wittenbergből s haláláig (1577 okt. 4) földvári evangélikus lelkész.¹⁷ⁱ Az 1549/50-ben beírt Laurentius Klein először a Beszterce melletti Zsolna (1557), majd Segesvár lelkésze lett (1563).^{17j}

Dávid Ferenc brassói és wittenbergi szász diáktársainak életrajzi adataiból a következőket állapíthatjuk meg:

Ketten közülük — Nicolaus Vulpinus^{17k} és Jakob Fischer¹⁸ — egyetemi tanulmányaik előtt brassói rektorok, majd ordinációjuk után barcasági evangélikus lelkészek. Az említett diákok a wittenbergi egyetem anyakönyvébe való bejegyzés után Erdélybe, lelkészi szolgálatra rendeltettek. Rövid ideig tartó brassói prédikátorság után nagy részük a Barcaság falvaiba és mezővárosaiba kerül evangélikus lelkészek.

Dávid Ferencre sajnos nem található vonatkozó adat a wittenbergi egyetem ordinációs könyvében. „Franciscus Clasenburgensis“ más adat szerint is 1548-ban kezdi wittenbergi tanulmányait. A Sibiu-i Andreas Scherer-Oltard, az „Album Oltardianum“ néven ismert folytatásos krónika egyik szerzője¹⁸ azt írja, hogy „Franciscus Klausenburger“ 1548-ban utazott Wittenbergbe.¹⁹

„Franciscus Clasenburgensis“ valóban csak 1548 január 20-án van beírva az ottani egyetem anyakönyvébe. Külön figyelmet érdemel az a feljegyzés, mely Dávid bécsi leveléről ír. Amint ismeretes, a román származású Majlát Istvánt, Fogaras urát és Erdély vajdáját Petru Rareș

moldovai vajda és a törökök 1541-ben elfogták²⁰ s hosszú éveken át raboskodott a hírhedt isztambuli Héttoronyban, 1551 május 2-án bekövetkezett haláláig.^{20a} Úgy családja (felesége Nádasdi Anna volt), mint az erdélyiek, valamint a bécsi császári és francia királyi udvar hasztalanul fáradozott kiszabadításáért.

Dávid Ferenc levele az osztrák császár legátusának isztambuli fáradozásairól értesíti az erdélyieket.

3. Újabb adatok Dávid Ferenc mecénásairól

Jakab Elek szerint Medgyesi Ferenc és Pesti Gáspár gyulafehérvári kanonok támogatásával folytatta Dávid Ferenc németországi tanulmányait. Közölte „Franciscus Daudis Colosuarinus“-nak a két jótévéjéhez szóló elégiáját²¹, és részletesen taglalta ezeknek jelentőségét. Pesti Gáspárról Dávid Ferenc többek között azt írja, hogy ismeri az igaz vallás és az erdélyi eklézsiák békéje iránti érdeklődését, valamint mostani szomorú állapotuk részvételtjes fájlalását. Elismerését fejezte ki iránta, ki mindig segélyére volt azoknak, kik Isten egyházának dolgaiban foglalatoskodtak; kéri, hogy ismerje őt azok egyikének, s igazát, amennyiben rajta áll, pártfogójánál (Medgyesi Ferenc) mozdítsa elő. Jakab Elek szerint, Dávid Ferenc volószínűleg mint gyulafehérvári segédpap, vagy tanár, a királyi helytartó (Martinuzzi) tanácsosával bizalmas viszonyban állott s írásának célja a püspöki helyettes kegyének megnyerése volt. Medgyesinek azt írja, hogy levele abból a tartományból jut hozzá, ahol az Elba folyása hóval takart hegyek szirtfalait mossa. Versét így fejezi be: „És most védened, én ajánlom magamat neked, nagy férfi! Kívánom, hogy soká élj! A mindenható Atya téged erényekben gazdagon tartson meg mostani sorsodban s pajzsával védjen; tegyen kincsekkel s mások segítségére való igyekezetben bővelkedővé, hogy kezed segélyre mindig készen legyen“.²² Jakab Elek véleménye szerint a fent említett versek a wittenbergi tanuló érettségét, Pesti Gáspárt a reformáció hívének, Dávid Ferencet lélekben az új irány felé hajlónak tüntetik fel. Látszik a papi pálya iránti szeretete, hogy egyetemre menése előtt egyházi szolgálatban volt, a püspökhelyettes kegyét bírta, s mint ilyen kérte további pártfogoltatását. A kezdő és bezáró részek arra engednek következtetni, hogy Dávid Ferencet a wittenbergi egyetemre Medgyesi Ferenc küldte, ő gondoskodott róla, s költeményének célja a hazájába való visszatérés után állás megnyerése volt.²³ A levelen átcsillámló reformáció felé hajlás bizonyítja, hogy a levél címzettje nem volt konzervatív főpap. Jakab bizonyításképpen felsorolja, hogy ebben a korban több katolikus főpap barátkozott protestáns értelmiségiekkel. A kor ezen vallásos türelmét fontolóra véve, Jakab szerint feltűnő, hogy Medgyesi Ferencet a szász történetírók erős katolikus érzelműnek írják, aki annyira ellenezte a reformációt, hogy azért muzsnai plébániájából elűzték. Schesaeus és Haner szász egyháztörténészek szerint Medgyesi Ferenc Alba Iulia-i kanonok Martinúzzival együtt csírájában igyekeztek elfojtani a reformációt. Ha ezek valók —

fejezi ki csodálkozását Jakab — lélektanilag meg nem fogható: hogyan pártfogóhatott és segíeyezhetett az Alba Iulia-i püspökhelyettes a reformáció főtűzhelyén tanuló tehetséges ifjakat. A továbbiakban újabb tényeket sorol fel, melyek Medgyesi Ferenc vikárius szabadelvűségét bizonyítanák.²⁴

Jakab Eleknek ezelőtt száz évvel természetesen kevesebb adat állott rendelkezésére Medgyesi Ferencről és Pesti Gáspárról, mint a mai kutatónak. A továbbiakban talán nem lesz érdektelen felvázolni az említett két férfi életrajzát s kinyomozni, hogy hol és milyen körülmények között érintkezhettek Dáviddal.

Medgyesi Ferenc egyházi pályáját magyar és német nyelven Juhász Kálmán írta meg bőséges adatokkal alátámasztott alapossággal.²⁵ Medgyesi Ferenc a Küküllő menti Medgyesről származott, majd doktori címének megvédése után a szülővárosa melletti Szászmuksna (Moşna, Meschen) plébános lett. Innen az Alba Iulia-i káptalanhoz került s fokozatosan emelkedett az egyházi ranglétrán. 1545-ben²⁶ már dobokai esperes és püspökhelyettes. Mint vikárius vezette a Statileo János halálával megüresedett erdélyi püspökséget. Támogatójától, Martinuzzitól elnyerte a váradi prépost (Praepositus maior ecclesiae Varadiensis sancti regis Ladislai) és a kolozsmonostori apáti címet s az ezekkel járó jövedelmet. Medgyesi vagyonát Mártontelkén (Motiş, Mortesdorf) bírt jobbágytelkek és a hajdan az egresi kolostorhoz tartozó négy szász jobbágyfalu (Szászcsanád, Csicsóholdvilág, Sorostély és Monora) birtoklása is gyarapította. 1551. június 12-én az erdélyi rendek őt akarták püspöknek választani. Ezt a stallumot nem kapja meg, de Bornemisza Pál erdélyi püspökké való kinevezésével egyidejűleg 1553. május 26-án elnyeri a csanádi püspöki címet. Mivel Bornemisza sokat tartózkodott Cyaluban, Medgyesi Ferenc továbbra is az erdélyi püspök helyettese és a püspökség tulajdonképpeni vezetője maradt.

Juhász Kálmán szerint Medgyesi hithű katolikus volt, és harcolt a reformáció ellen. Rudolf Bzenski jezsuita megítélése szerint ezért a protestánsok elűzték a szászmuksnai plébániáról. Martinuzzi halála után a protestánsok elűzték a szerzeteseket s 1553-ban tehát, mikor Kolozsváron Heltai Gáspár volt a főpap s Dávid Ferenc az iskola rektora, a kolozsváriak a Kolozsmonostoron átutazóban lévő Medgyesi Ferencet megölték.²⁷

Juhász Kálmán katolikus egyháztörténész véleménye szerint Medgyesi Ferenc, aki 1545—1553 között, tehát Dávid Ferenc hazai és külföldi tanulmányainak, valamint pályakezdésének éveiben, az erdélyi püspök vikáriusa volt s mint ilyen intézte a püspökség ügyeit, konzervatív katolikus volt. A legújabb szász evangélikus egyháztörténeti munkák is azon a véleményen vannak, hogy a szász reformációnak három fő ellensége volt: Statileo püspök, Martinuzzi és Medgyesi Ferenc.²⁸

Gustav Gündisch kutatásainak köszönhetjük Pesti Gáspár hozzáértéssel összeállított életrajzát.²⁹ A pesti születésű humanista Zápolya János király titkáraként került Erdélybe 1540-ben. A török foglalás előtt budai kanonok volt. Mivel Pesti Gáspár nem tudott szülővárosába visszatérni, Zápolya halála után Brassóban telepedett le. Habár már előbb a brassói tanács szolgálatában állott, csak 1541 februárjában telepszik

meg Brassóban, ahol Mathäus Gereb tanácsos házában lakott. Pesti jó barátságban volt Johannes Honterusszal. A Honterus által kiadott Erasmus gyűjtötte szőlásgyűjtemény (Epitome adagiarum Coronae 1541) ajánlását „Gaspar Pestiensis“ írta.

Miután Izabella királyné visszatér Alba Iuliára, Pesti Gáspár 1541 karácsonyán elhagyja Brassót s a királyi udvar környezetébe kerül. 1543-ban már mint Martinuzzi titkára küld levelet Szebenbe. 1545—47 között Pesti Gáspár, Medgyesi Ferenc társaságában több ízben folytat tárgyalásokat a török Ali Csausszal. 1547-ben Petrus Haller Sibiu-i polgármester társaságában, V. Károly császár udvarában folytat tárgyalásokat. Mint Martinuzzi főtitkára (protonotariusus)³⁰ részt vesz azon a tanácskozáson, mely Erdélynek a Habsburgok által 1551-ben történt elfoglalásához vezetett. 1553. november 20-án még birtokot kap, de Pesti Gábor hamarosan a Habsburg-hatóságok kegyvesztettje lesz. Pesti Gáspár 1554-ben Sibiu-ban hal meg. Valószínűleg a szeptemberi pestisjárvány oltotta ki az ő életét is.

Gustav Gündisch szerint a Dávid Ferenc 1550-es elégiáinak elemzése nem vezethet olyan következtetésre, hogy Pesti a reformáció fele hajlott volna. Éppen ellenkezőleg, ebben a versben Pesti inkább a régi katolikus egyház képviselőjeként szerepel. Gündisch megcáfolja Horváth János azon állítását is, hogy Dávid Ferencet Pesti Gáspár küldte volna a wittenbergi egyetemre.³¹

Dávid Ferenc mecénásaival kapcsolatosan felvetődik a következő kérdés is: hol kerültek egymással közelebbi kapcsolatba? Amint láttuk, Medgyesi Ferenc 1545-ben, Pesti Gáspár már 1542-ben Alba Iulián lakott. A régi szerzők természetesen vélték, hogy az ismerkedés Fehérváron történt s ezért hiteles történelmi források mellőzésével azt állították, hogy Dávid Ferenc is Fehérváron tanult, s itt pap is lehetett.

Korabeli adatokkal nem cáfolhatjuk, mint ahogy egyelőre mások sem bizonyíthatják, Dávid Ferenc Alba Iulia-i tartózkodását. Az azonban tény, hogy „Franciscus Colossvarinus“ 1545-ben a brassói iskola tanulója volt. A brassói számadáskönyvek ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy 1545—1547 között, tehát Dávid Ferenc tanulása alatt Medgyesi Ferenc és Pesti Gáspár, néha együtt is gyakran átutazott Brassón, vagy ott tárgyalt a török küldöttekkel.³² Ezekből az adatokból nyilván az a következtetés vonható le, hogy Dávid Ferenc és mecénásai Brassóban is megismerkedhettek.

Jakab Elek, Dávid Ferenc versének azon részét, hogy Medgyesi Ferenc több „külpolitikai“ küldetést végzett, az 1548-as francia királyi udvari útjával hozza összefüggésbe.³³ Dávid Ferenc azonban 1545-ben személyesen is tanúja lehetett Brassóban Medgyesi külpolitikai tárgyalásainak és küldetéseinek.

Összegezőképpen, hogy ki költségén tanult Dávid Ferenc 1548—1551 között, az biztosan nem állapítható meg. Katolikus mecénásaival Medgyesi Ferenc püspöki vikáriussal és Pesti Gáspárral, Martinuzzi főtitkárával Brassóban is megismerkedhetett. Talán nekik köszönhető, hogy 1548-ban a bécsi udvarban hallott híreket továbbította Erdélybe. 1550-ben Németországban, Wittenbergben írja mecénásaihoz küldött elégiáit. Mivel Medgyesi Ferenc^{37a} és Pesti Gáspár katolikusságához és Mar-

tinuzzi pártiságához (aki közismerten a reformáció ellensége volt), nem fér kétség, versei elemzése alapján Dávid Ferencről nem állíthatjuk, hogy protestáns hangnemet használt volna. Elégiáinak célja a még katolikus vezetés alatt álló erdélyi egyház tényleges vezetője jóakarátának elnyerése. Ez azonban további életútjából következően valószínűleg nem sikerült. Amíg ugyanis legtöbb brassói és wittenbergi iskola-társa hazatérése után jól jövedelmező prédikatori és papi állásokba jutott, Dávid egyleg a beszercei városi iskola rektori állásával kellett megelégedjen.

4. Dávid Ferenc mint beszercei iskolamester

A beszercei gimnázium 1771-ben összeállított albuma (Series Rector Scholae Bistriciensis e vetere manuscripto huc inserta... 1771 die 6-a januarii) a kilencedik helyen ezt jegyezte fel: „Dávid Ferenc, kolozsvári, 1551. Ezen kilenc igazgató szolgálata még a pápistaság korára esik. Ezután az ágostai hitvallásúak következnek”.³⁴

Jakab Elek alapvető munkája megjelenése (1879) óta több száz helytörténeti munka foglalkozik az 1550-es évek Besztercájével. Friedrich Kramer alapvető tanulmánya³⁵ s más források fényében érdemesnek ígérkezik felvázolni az 1550-es évek Besztercájének egyházi és iskolai viszonyait s kiegészíteni a Dávid Ferencre vonatkozó szegényes forrásanyagot.³⁶

Úgy a régebbi, mint az újabb irodalom³⁷ 1551—1552-re teszi Dávid Ferenc beszercei iskolamesteri működését.

1547-ben Mathäus Teutsch. 1548—1551-ben Vincentius Pellio (Kürschner), 1552—1554-ben ismét Mathäus Teutsch volt a beszercei főbíró (dominus iudex primarius). A város piacán álló Szt. Miklós templom plébánosa 1547—1548 között Michael Fleischer volt. Alatta teljesebb ki Besztercén a reformáció. Michael Fleischer 1548 végén halt meg. Mivel Heltai Gáspár nem fogadta el a beszerceiek meghívását, a plébánosi hivatal sokáig betöltetlen maradt. 1549 január 11-én a prédikátor, Albert Wurmloch hivatalos beiktatása azonban sokáig késett. Még 1552 decemberében is járnak beszercei küldöttek Fehérváron, hogy elnyerjék az új pap elismerését.³⁸ A prédikátorok közül Albert nevét említik a számadások (1547—1548), aki havi 50 forint fizetést kapott, majd egy György nevű prédikátorról van adat (1551—1552: dominus Georgio Concionatori). Akárcsak a többi száz városban, Kolozsváron, Brassóban vagy akár Szebenben. Besztercén is volt magyar prédikátor. 1548 december 28-án „dominus Martino praedicatori Hungaro“ és egy magyar diák (scholari) kap szolgálataiért fizetést.³⁹

A plébániatemplommal szoros kapcsolatban álló iskola élén az iskolamester állott (a forrásokban rektor scholae ludimagister vagy ludipraefectus). 1549-ben Lukás, majd 1550-ben Nicolaus Honnius volt a beszercei iskolamester. Ez utóbbit a következő évben elbocsátották és helyébe Dávid Ferencet alkalmazták. A régi iskolamester végkielégítésképpen 20 forint fizetést kapott.

Fontossága miatt teljes terjedelmében közöljük a számadáskönyv erre vonatkozó feljegyzéseit: Eodem die (ferie sexta post ephiphaniarum 1551 január 9) Nicolao ludipraefecto anni prioris cum ob adventum moderni praefecti scholae absolveretur et licentiaretur, dedimus intuitu servitiorum flor 15 (Szélgjegyzet): Hanc pecuniam accipere noluit sed reportata est (213 old.). Eodem die (feria secunda post Dorotheae virginis, 1552 feb. 8) Nicolao ludipraefecto anni 1550 elapsi ex eo, quod ob adventum inexpectatum Francisci Davidis absolveretur et licentiaretur, dedimus honoris intuitu flor 20.

Dávid Ferenc, akárcsak elődei (1548—1550) évi 90 forint fizetést kapott a városi pénztárból. Ugyanebben az időben a Sibiu-i iskolamester fizetése 120 forint (1570), a segesvárié pedig csak 50 forint volt.

Dávid Ferenc iskolamesterről, illetve az általa vezetett iskoláról két korabeli adat áll rendelkezésünkre.

— 1551 szeptember 21-én Literatus/Deák/Mihály/Maros/vásárhelyi bíró levélben értesíti a besztercei tanácsot, hogy Vásárhely mellett a rablók megtámadták a besztercei iskola mesterét. Ebben az időben, amint láttuk, Dávid Ferenc volt a rektor.⁴⁰

— A besztercei számadáskönyvek feljegyezték, hogy a tanács 1552 február 7-én két forinttal jutalmazta az iskola mesterét, mivel a város tiszteletére a tanácsházban egy színdarabot (Comedia) adott elő a tanulóifjúsággal.⁴¹

Joseph Trausch szerint Dávid Ferenc utóda a besztercei iskolamesterségben 1552-ben a berethalmi Michael Raidel lett.⁴²

5. Dávid Ferenc mint petresi lutheránus lelkipásztor (1552)

Dávid Ferenc, mint lutheránus lelkipásztor, Petres^{42a} nevű faluban kezdi meg szolgálatát.

A XVI. században, s később is ennek a Beszterce-vidéki szász falunak a helyes neve Petres vagy Petresfalva,⁴³ és nem Péterfalva. Gustav Kisch a neves besztercei származású szász nyelvész, a kolozsvári egyetem német nyelv professzora kimutatta, hogy a Beszterce-vidéki Petersdorf (Petriș, Petres) a szász tájszólásban sohasem volt „Pitterschdorf“, azaz Péterfalva, hanem „Päterschdorf“. Ezek szerint a név etimológiája nem a Péter bibliai névből, hanem a latin petra (kő) szóból ered.⁴⁴

A besztercei egyháztörténeti adatok sajnos nem jelzik, mettől meddig volt Dávid Ferenc petresi pap. A Jakab Elek által idézett 1660-as lelkész-összeírás a káptalan területén 1550-től, vagyis az ott végbement reformáció első éve óta szolgált plébánosokat a következő névvel kezdi:

„Petresi p'ebános Franciscus David.“ Folytatólagos megjegyzés: „félelemből Szebenbe menekű't“.

Egy 1710-ben összeállított lelkészjegyzékben a következő feljegyzés olvasható:

„Petresi plébános, kolozsvári Dávid Ferenc, aki Kolozsvárra menekűlt“⁴⁵

Richard Schuller, Christian Pomariusról írt alapvető művében megállapítja, hogy a Wilhelm Wenrich másolatából ismert besztercei esperességi tagok jegyzékében a petresi lelkészek között Dávid a következőképpen szerepel:

„Franciscus David ex metu anffugit“. Schuller megjegyzi, hogy Dávid volt Petres első protestáns lelkésze.⁴⁶

1552-ben Beszterce vidékén még két különálló esperesség létezett: a Besztercei és a Királynémeti (Baierdsdorf). A királynémeti káptalan, amelybe Dávid is tartozott, a következő evangélikus egyházakat foglalta magában: Lekence, Vermes, Szászszentgyörgy, Dipse, Fehéregyháza, Kisdemeter, Petres, Nagyfalú, Szentiván, Billak (filia) Tacs és Zselyk. Az utóbbi két község ekkor már magyar többségű. A két esperesség csak 1560-ban egyesült Christian Pomarius esperessége alatt.

Dávid Ferenc esperességi lelkész-kollégája volt Matthias Totschner dipsei, valamint Christian Pomarius lekencei pap. Az utóbbihoz fűződő barátsága, melyet az 1557-ben írt Dávid-levél is bizonyít^{46a} az 1552-es közös paposkodásra is visszavezethető. A Stancarus és Kálmáncsehi elleni teológiai viták korszakában Dávid Ferenc és Christian Pomarius egy elven voltak. Dávid, aki lelkészi szolgálatát Petresen kezdte a „Concens doctrina“-ba (1557 június 17) Pomarius nevét is bevette.⁴⁷ A ketőjük barátsága csak 1558 után szakad meg, miután Dávid Ferenc szakít a luteránizmussal. Jakab Elek szerint az 1554-es esperesi felterjesztést⁴⁸ Dávid írta a Beszterce-vidéki papság nevében.^{48a} Az új kutatások azonban ennek az állításnak ellentmondanak. Dávid Ferenc 1554-ben már nem volt petresi lelkész, tehát nem tartozott a királynémeti, illetve besztercei esperesség kötelékébe. A kérdéses felterjesztés inkább Pomarius stílusára vall, ami nagyon is valószínű, hiszen sokáig ő volt a királynémeti esperesség dékánja.

Dávid Ferenc hamarosan elhagyta Beszterce vidékét és Kolozsváron telepszik le mint iskolamester.⁴⁹ Egy újabb adat (Nyíró Jakab kolozsvári jegyző levele külföldön tanuló testvéréhez) szerint Dávid Ferenc 1553 január 1-én a Vízaknai Gergely halálával megüresedett kolozsvári iskolamesteri állást töltötte be már 1552 végétől kezdve.⁵⁰

6. Dávid Ferenc Sibiu-ba való hivatása (1555).

Jakab Elek közölte Dávid Ferencnek a Sibiu-i tanácshoz 1555 szeptember 24-én Kolozsvárról időhaladék nyereséig írt levelét.^{50a} Mi ez alkalommal csak a Sibiu-i lelkészváltás körülményeit szeretnénk felvázolni.

Dávid Ferenc szebeni meghívására azután került sor, miután 1554 augusztus 16-án elhunyt Paul Wiener Sibiu-i főpap és 1553 után evangélikus püspök,^{50b} fiatal korában Laibachi (Ljubljana, ma Szlovénia—Jugoszlávia) kanonok.⁵¹ Halála után a Sibiu-i tanács vikáriusokkal adminisztrálta a Sibiu-i egyházat és jövedelmét. A több mint egy évig tartó időközben a Sibiu-i tanács⁵² Dávid Ferencet hívta meg lelképásztorának. Dávid azonban hű maradt szülővárosához, halasztást kért, illetve nem

fogadta el a Sibiu-ba, majd a Kassára szóló meghívást. Ebben a helyzetben a szebeniek a helyi prédikátorok közül hívtak maguknak főpapot, mégpedig a korponai (Szlovákia) származású Mathias Heblert. Hebler 1551—1553 között Sibiu-i iskolamestert (tehát valószínűleg az akkor Besztercén tartózkodó Dávid Ferenc kollégája a rektori tisztségben), 1555-ben választották meg főpapnak.^{52a} 1556-ban a szász lelkészek Heblert választották meg evangélikus püspöknek; ebben a hivatalában 1571-ben bekövetkezett haláláig sokat harcolt Dávid Ferenc „eretnekségei“ ellen.⁵³

Ezek szerint Paul Wiener halála után a Sibiu-i tanács először Dávid Ferencet hívta meg főpapnak, s csak kitérő levele után esett választásuk Mathias Hebler Sibiu-i prédikátorra. A két, nagyjából egyidős, egyházi férfiú életútja, akárcsak az általuk vezetett felekezetek, nemsokára ezután messze eltávolodtak egymástól.

SEBESI PÁL

JEGYZETEK

¹ Jakab Elek, Dávid Ferenc emléke. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest, 1879, 3, 6.

² Horváth János, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Budapest, 1957, 345.

³ Négy száz év 1568—1968. Emlékkönyv az unitárius egyház alapításának négy századik évfordulója alkalmából. Kolozsvár, 1968, 17.

⁴ „Civium Gymnasii Coron(ensis) Matricula cui non solum omnes ejus Rectores verum etiam Lectores et Collaboratores nonnulli; praecipue vero Studiosi ac Adolescentes, quotquot inde a beata ipsius, per B. Honterum facta Reformatione Sua ei nomina dedurent, inscripti sequuntur Reparata opera studiosae, Martini Ziegleri Coronensis Gymnasii ejusdem Rectore Anno MDCXCIX“. A brassói Fekete Templom levéltárában őrzött eredeti alapján közli Friderich Schiel, Matrikel des Kronstädter Gymnasiums vom Jahre 1544—1810. Programm des evangelischen Gymnasiums in Kronstadt 1862/63. Kronstadt. 1863.

⁵ Dávid Ferenc brassói tanulásáról lásd: Adatok a Királyföld protestáns egyházainak történetéhez a XVI. században. Református Egyház XIX, 1967. 3. (március), 60.

⁶ „Matthias Fronius Coronensis, Georgius Hogrevius (sic!) Clausenburgens, Johannes Lucius Naidorfius, Stephanus Hustinus Maramorasiense, Petrus Veresius Arcusiense, Nicolaus Dasius Gogiensis, Colomanus Nir. Clausenburgense vö. Friderich Schiel i. m. 12.

⁷ Végh Ferenc, Hoffgreff György életéhez, Magyar Könyvszemle 1957 ápr.—jún. 154—155 és Jakó Zsigmond, Újabb adatok a kolozsvári Heltai nyomda kezdetéhez. Magyar Könyvszemle 1962. Jan.—márc. 349—353.

⁸ Matthias, Andreas Fronius barcaszentpéteri pap fia 1522-ben született és 1543-ban a Luther és Melancthon vezette wittenbergi főiskola diákja. Hazatérte után 1545—46-ban a Honterus-gimnázium rektora, majd városi jegyző (1545—1569), tanácsúr. 1573-ban a tanács folnaggyá választja. Lukas Hirscher főbíró betegsége alatt albíró (proiudex), de már 1588-ban meghal. Főműve a latinul és németül kiadott erdélyi szász jogkönyv (Statuta Jurium Municipalium Saxonum im Transsilvania Corona, 1583. Der Sachsen im Siebenbürgen Statuta. Durch Matthiam Fronium 1583) vö. Joseph Trausch Schriftsteller Lexikon oder bio-

grafisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen I. Kronstadt, 358—366 és Régi magyarországi nyomtatványok. Budapest, 1971, 523, 524.

⁹ „M.F.C. (Marcus Fronius Coronensis) Anno 1545. Mens. Jan. Nicolaus Vulpinus Coron., Fridericus Albinus, Balthasar-Regensis (Szászrégeni sz. j.), Martinus Pleckerus Coron., Matthias Servatianus Wydebachens, Benedictus Almasius. Bartholomeus Durlesius, Valentinus Schinkius, Jakobus Fischer, Kyzdensis, Franciscus Colossvarinus, Fabianus Hegendorfinus, Stephanus Kasnius. Mense Febr.: Paulus Hangass. Joannes Hoschoger Ramasius, Ambrosius Zentmartinus, Ambrosius Hom, Joannes Tornatoris, Blasius Victoris Kertzensis. Mens. Maji: Lucas Literati Bistriciensis, Cristanus Steyler Schelkensis, Andreas Gundest, Stephanus Solnensis“ vö. Friderich Schiel. i. m. 12. „1545. 24 Junii Dominus Jakobus Fischer catechista ecclesiae coronensis constitutus est per Magistratum Johannem Honterum anno suae aetatis 21“ vö. Quellen IV. 490.

¹⁰ Gustav Gündisch, O contribuție la biografia umanistului brașovean Valentin Wagner (1510—1557), Studii XI. 1958. 2, 116.

¹¹ „Constitutio Scholae Coronensis ab M(agister) Johanne Hontero. Primo Reformatore Ecclesiae Coronensis consentiente et aprobante Amplissimo Senatu Anno MDXLIII lata et promulgata“. Közölve Joseph Dück. Geschichte des Kronstädter Gymnasiums. Kronstadt, 1845, 123—138, újabban Ute Monika Schuller, Der Coetus am Honterus-Gymnasium zu Kronstadt in Siebenbürgen 1544—1941 München, 1963.

^{11a} 1546, Szept. 28: „missis manusculis ad nuptias Valentini Wagneri ludilitteratori nostro...“ vö. Archiv des Vereins für siebenbürgisches Landeskunde XVI. 244. 1545-ben „D. Matthia (Fronius) ludirectori flor 25“ és „Valent. Wagner flor 12 asp. 25“ fizetést kap a tanácstól. vö. Joseph Dück i. m. 30.

^{11b} Lásd R.M Ny. 95—125 old.

¹² Magyar Történelmi Tár VI. Pest. 1859. 221, apud Jakab Elek. i. m. 2.

¹³ Karl Fabritius, Die siebenbürgischen Studierenden auf der Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter, Archiv des Vereins. Neue Folge II. 137—138.

¹⁴ Dávid brassói kollégája 1545-ben: „Martinus Pleckerus Coronensis“.

¹⁵ A brassói iskola anyakönyvében már 1544-ben van beírva. Az egyetem elvégzése után 1552—56-ban brassói rektor.

¹⁶ Valószínűleg azonos Valentinus Schinkius, azaz Nagysinki Bálint Dávid Ferenc egyik brassói kollégájával.

¹⁷ Franz Schuller, Siebenbürger Studierende an der Universität in Frankfurt an der Oder, Archiv des Vereins 22. 1889, 405.

^{17a} „Matthias Totschner von der Lechnitz aus Siebenbürgen Beruffen gein Noessen zum priesteramt“ vö. J. Duldner, Sächsische Geistliche unter den Wittenberger Ordinierten. Korrespondenzblatt für siebenbürgische landeskunde 28. 1905 nr. 1. Kivonat Dr. Georg Buchwald könyvéből: Wittenberger Ordiniertenbuch 1894 I (1537—1560) 1894, II (1560—1572) 1895 Halle-Wittenberg. Lásd még Asztalos Miklós, Személyi vonatkozású adatok a wittenbergi egyetem erdélyi hallgatóiról (1554—1750). Erdélyi Múzeum, 1931, 7—9. A besztercei iskola protestáns átszervezése után az első rektor Matthias Totschner volt (1544). A következő évben Wittenbergben folytatja tanulmányait vö. A Wittstock, Beiträge zur Reformations Geschichte des Nösnergaues. Wien, 1858, 34. Matthias Totschnerus Lechniciensis 1544 (iskolamester-névsor) vö. Erster Program der ev. Gymnasiums zu Bistritz. 1852, 36.

^{17b} 1565-ben Matthias Totschner dipsei lelkész az esperesség seniorja. Fiait ő is a Brassói iskolában tanította: 1571 — Totschner Dipsens, 1576: Matthias Joannes Totschnerus Dipschensis, 1577: Gaspar Totschner Dipschensis vö. Fr. Schiel i. m. 27.

^{17c} 1546: Bartholomeus Melas aus Siebenbürgen gein Cronenstadt zum priester amt. vö. J. Duldner i. m. 3.

1550. június 13: „Ad solvendum tapetum quod datum est in nuptiis Bartholomae Melae contionatoris Cronensis fl. 2“ vö. Quellen III. 613.

Joseph Trausch, Geschichte des Burzenländer Capituls vö. Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens III. 1852 nr. 1 10 és Quellen V. L. (55) old.

^{17d} Nicolaus Fuchs von Cronen aus Siebenbürgen, daselbsthin beruffen zum predigamt vö. I. Duldner i. m. 9.

^{17e} Bartholomeus Weyrach von Cronstadt in Siebenbürgen, daselbsthin beruffen zum Priesteramt vö. J. Duldner i. m. 9.

1573-ban született fia, David Wairaüch, a későbbi evangélikus szász püspök vö, Archiv des Vereins 39, 437.

^{17f} 1549: Mathias Servatianus von der Widenbach aus Siebenbürgen. Aus der Universitet beruffen gein Corona zum Priesteramt doselbst. i. m.

I. Trausch i. m. 84.

^{17g} 1548 július 25 „Paulus Hancastius aus Siebenbürgen von Cron, aus dieser Universitet doselbsthin beruffen zum Priesteramt. vö. I. Duldner i. m. 9. Később a Medgyes vidéki Kisselyk (Kleinschelken) ev. lelkésze lett.

^{17h} 1551: Martinus Plecker von Coron, inn Hungern, aus dieser Universitet beruffen doselbsthin zum predigambt i. m. I. Trausch i. m. 89.

¹⁷ⁱ 1551 augusztus 19: „Jakobus Fischer Siebenbürger, Aus dieser Universitet beruffen gein Corona zum predigambt. vö. I. Duldner 9 és 1551. 191 Augusti. Eruditione et pietate praestans vir dominus. Jakobus Fischer sacros ordines suscepit Wittenbergae vö. Quellen IV. 490.

I. Trausch i. m. 90.

^{17j} Archiv des Vereins 39.19, 3.238. Fiatalkorában a berethalmi Klein (Lukas Parvus, BIRTHALBENSIS) aki valószínűleg azonos Laurentius Kleinnal, 1546-ban a beszercei városi iskola rektora volt. vö. Erstes Programm des ev. Gymnasiums zu Bistritz in Siebenbürgen 1852, 36.

^{17k} 1546-ban rektor, 1547-ben wittenbergi diák s még ugyanazon évben prédikátornak Brassóba rendelik. 1549 február 4-én Keresztényfalva papjává választja.

¹⁸ 1549—29. Jan. (Honterus halála után) „Magister Valentinus Wagnerus in parochum Coronensem electus et in templum praesentatus est sub rectoratu domini Jacobi Fischeri“ vö. Quellen IV. 490.

¹⁹ 1548: Eodem Anno ist Franciscus Clausenburger nach der Wittenberg vereyset, und hat von Wyenn auss Brief geschrieben die 11 Augusti und geschickt: „Der Röm. Kayserl. Mayestät Erklärung wie es der Religion halben im Heyl. Reich bis zu Auftrag des gemeinen Concilii gehalten werden soll, publiert auf dem Reychtstag zu. Auch hat Clasenburger uns bemeldet wie dem Legato zu Constantinopel durch Röm. Kayserl. Majestät, als auch durch Khunig Fernando anbefhlen worden, zur Befreiung des Stephani Maylad alles zu tun“, vö. Eugen von Trauschenfels. Deutsche Fundgruben zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen. Kronstadt, 1860, 16.

²⁰ „Eodem Anno, (1541) D. Stephanus Mayladus a duobus Waywodis vicinis captus, in Turciam captivitatem abducitur, for non amplius rediturus. Perit.“ vö. Eugen von Trauschenfels i. m. 13, „1541 die vero 20 hujus mensis (Julii) Magnificus dominus Maylad captus est per petrum Wayvodam Moldaviensem“, vö. K. Fabritius, Aus alten Messbüchern und Brevieren. Archiv der Vereins X. 383. lásd még Tinódi Lantos Krónikáját is: Szilády Áron, Régi Magyar költők tára III. Budapest. 1881, 277—278.

^{20a} „1551 Die May ist zu Galatha in Turkischer schwerer Gefangenschaft gesl torben Stephanus Maylad Valachus...“ vö. Eugen von Trauschenfels. i. m. 191.

²¹ Elegia scripta ad eximium D. Franciscum, I. V. Doctorem, ac Vicarium Ecclesiae Albensis in Transsylvania, necnon Ecclesiae Musnarum, Dominum et Mecae-natem suum semper colendum a Francisco Davidis Colosvarino. Cui praeposita est Epistola eiusdem ad insignem pietate et eruditione virum, Casparum Pesthinum, Consiliarium ac Protonotarium Locumtenentis Regiae Maiestatis in Hungaria 1550“. vö. Jakab Elek. Dávid Ferenc irodalmi emlékei i. m. 24—27. Jakab szerint a nyomtatás helye nincs megjelölve, de a betűk szépsége németországinak gyaníttatja.

²² „Littera, quam cernis, gelidis aduenit ab oris Albis ubi niuei moenia montis adit“! Wittenberg városa (ma Német Demokratikus Köztársaság) valóban az Elba mellett van, de meglehetősen messze az Erchegység áttörésétől, amire vonatkozhatik Dávid utalása.

²³ Jakab Elek i. m. 5—7.

²⁴ Jakab Elek i. m. 7—9.

²⁵ Juhász Kálmán, Két kolozsmonostori püspökcapát a VI. századból. Erdélyi Tudományos Füzetek. Kolozsvár 62, 1933, 224 és Koloman Juhász, Franz von

Mediasch, Pleban von Meschen und Tschanader Bischof zur Zeit der Reformation (†1553), Siebenbürgische Vierteljahrschrift 57, 1934 nr. 1. (Jan—März) 21—31.

Talán rá vonatkozik a bécsi egyetem matrikolájának következő bejegyzése 1525-ből: „Georgius Doborcka, Franciscus Sartoris: presbiteri Transilvani“ vö. Die Matrikel der Universität Wien III. 1518—1579. Graz—Köln, 1959, 40.

²⁶ Juhász Kálmán szerint csak 1547-től. Ezzel szemben lásd: „1545: „vicarius doctor Franciscus...“ vö. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. III. 282.

1547: Medgyesi Ferenc dobokai főesperes Mártontelkén 8 jobbágytelket birt. vö. Történelmi Tár 1893 nr. 3. 459.

Lásd Georg Werner jelentését: Călători străini despre țările române vol. II. Volum îngrijit de Maria Holban. București 1970, 63.

²⁷ R. Bzenski: „Itineri accintus, cum in Monostor quiesceret ab insidiatoribus haereticis interceptus, ac pulvillis ori violenter impositis suffocatus fuit“ apud Kálmán Juhász, i. m. 30 és Jakab Elek, Kolozsvár története II (Üjabb kor. 1540—1690) Budapest. 1888, 79 és Matthias Miles, Siebenbürgische Würg—Engel... Hermann Stadt, 1670, 53.

²⁸ Vö. G. Gündisch, Franz Salicäus. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte Siebenbürgens, Geschichtswirklichkeit und Glaubensbewshrung. Festschrift für Bischof D. Dr. h.c. Friederich Müller. Herausgegeben von Franklin Clark Fry. Stuttgart, 1967, 204.

²⁹ Gustav Gündisch, Zur Lebensgeschichte des Humanisten Kaspar von Pest, Magyar Könyvszemle, 81, 1965, nr. 1, 1—13; Quellen III. 64, R M Ny, 43.

³⁰ Ennek nevezi Dávid Ferenc is 1550-ben: „Casparem Pesthinum, Consilium ac Protonotarium Locumtenentis Regiae Majestatis in Hungaria“ A királyi helytartó köztudomásúlag Utiesenovič—Martinuzzi György.

Gustav Gündisch i. m. 8—10.

³¹ Wir haben diesen Auslassungen des David etwas mehr Raum gegeben, weil sie Einiges über die Stellung Pesters inmitten der reformatorischen Bewegungen der Zeit aussagen. Wenn Ad. Schullerus (Das Mediascher Predigtbuch Arch. Vereins Siebenbürg. LandeskBd. 41. 1924 Seite 157) behauptet, Pester werde in diesem Schreiben von David als „Vertreter des Wortes Gottes“ und als „rechter Verwalter des Sakraments“ gefeiert so kann nur einer flüchtigen Interpretierung des Briefinhalts entspringen. Tatsächlich ist davon gar keine Rede. Pester erscheint hier vielmehr durch aus als Anhänger der alte Kirche. Aus die Auffassung von Horváth János, A reformáció jegyében Budapest, 1953, 5, 351 wonach Kaspar von Pest den David zum Studium in Wittenberg angeeifert habe, ist unseres Erachtens nicht stichhältig. vö. Gündisch i. m. 7—8, 42-es széljegyzet. Horváth János azt a hibát is elkövette, hogy Pesti Gáspárt Alba-Iulia-i kanonoknak nevezte.

³² 1545 okt. 22: „Aly Chausso, Emerico Byka et d. Gaspari“... auch der vicarius doctor Franciscus (Medgyesi Ferenc sz. j) hinzu kommt, erhalten bis zum Tag „Simonis et Judae“ Lebensmittel fl. 13 asp. 27, 12, 1547 jan. 7.: Eodem die venit huc. d. doctor Franciscus Vicarius Albensis ab imperatore (a török szultánhoz sz. j) cui misi 2 vicibus „Lebensmittel für asp. 48, darunter mel“, derselbe erhält auch während der nächsten Tage bis f. 6 „Trium regum“ eine ähnliche Sendung allein, später mit andere Gästen zusammen; 1547: május 20: D. Gasparo litterato (Pesti sz. j) d vicario (Medgyesi Ferenc sz. j.) av. vinum similes missi sunt fl. 1. Május 7: Sabb. p. crucis venit huc in civ. d. vicarius doctor Franciscus plebanus Musnensis. mansit hic dies 5, in quem este insumptum ratione vini, panis, carnis bubalae stb. facit 1 summa fl. 6 asp 42, 1547 nov. 18 Catharinae venit huc d. Franciscus doctor vicarius cum 2 Turcis, Joanne Glesan, Joanne Draway et Joanni Wanchy manserunt hic usque ad f. 5 quos omnes tenuimus in exp. liberis stb. vö. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt III. 282, 335, 393, 404, 408.

³³ Jakab Elek i. m. 8—9.

^{33a} Jakab Elek (i. m.) téved, mikor arról ír, hogy Ferenc vikáriusnak, mint gazdag főpapnak akkor még az erdélyi szász lutheránus püspökségre is kilátása lehetett.

³⁴ Dávid neve után következik az alábbi megjegyzés: „Hi novem sub Patu adhoc extitere Rectores“ vö. Joseph Trausch, Schriftsteller—Lexikon der Siebenbürger Deutschen. I. Kronstadt 1868, 236 és Jakab Elek i. m. 10.

³⁵ Fridrich Kramer, Bistritz um die Mitte des 16 Jahrhunderts. Auf Grund eines Rechnungsbuches für die Jahre 1547 bis 1553, Archiv des Vereins 21, 1887, 28—86. Kramer föorrása a „Liber erogatorum et expensarum civitatis et reipublicae Bistriciensis“ 1547—1553.

³⁶ Jakab Elek idézte Carl Wittstock munkáját, megjegyzi, hogy Dávid 1551—52. évi igazgatói működéséről semmi sincs fenntartva. Annyi tény, állítja még Jakab, hogy Dávid Ferenc meghivatva vagy mecénása (azaz Medgyesi Ferenc) által kirendelve 1551—52-ben külsőleg még mint római katolikus szolgált. Jakab Elek i. m. 11.

³⁷ Szinyei József szerint Dávid 1551-ig a beszercei gimnázium igazgatója 1551—1554-ig péterfalvi plébános volt (i. m. 642). Richard Schuller (Cristian Pomarius, Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande, Archiv des Vereins, 39. 1933, 229.) szerint 1551—1552 között volt rektor: „berufen die Bistritzer den jungen Franz Davidis, zum Rektor ihrer Schule (1551—1552)“. Horváth János (i. m. 346.) csak annyit mond, hogy Wittenbergből hazatérte után rövid ideig a beszercei iskola igazgatója.

³⁸ Eodem die (1552 dec. 15) missis dominis Jakobo Wreschner, Johanne Groo et Gregorio Speck Albam ad confirmandum dominum parochum dedimus expensas flor 5. Item eodem die in sortem decimarum ad confirmationem plebani flor, 100. vö. Friederich Kramer i. m. 73.

³⁹ Eodem die (ferio sexta in die innocentum) domino Martino praedicatori Hungaro ratione et intuitu servitorum flor, 4, Eodem die honoris intuitu scholari Hungaro flor 2. vö. Fr. Kramer i. m. 73. Nicolaus Honnius Lechniciensis 1550. vö. Erstes Programm des ev. Gymnasiums zu Bistritz 1852, 36.

⁴⁰ Nach einem Schreiben des Vásárhelyer Richters Michael Literatus dto Marosvásárhely 21 Sept. 1551 wir ein Magister der Bistritzer Schule, wahrscheinlich ist Franz Davidis gemeint, in der Nähe von Vásárhely von Räubern überfallen vö. Programm des Gymnasiums zu Bistritz 1895, 21.

⁴¹ „Dominco die post Blasii (1552 febr. 7) donavimus ludimagistro honoris intuitu ex eo, quod pro honore civitatis in domo ista praetorii comoediam seu ludum scaenicum egerit flor 2. 299. vö. Fr. Kramer, 74. 2. 299 old.

⁴² Schriftsteller Lexikon I. (i. m.) 236.

^{42a} Négyszáz év... A Dr. Kovács Lajos az 1968. augusztus 17—19 között tartott jubileumi fotanácscról tartott beszámolóban (Keresztény Magvető 77, 1971. nr. 1—2, 43. oldal) Michael Schuller a beszercei egyházkör esperesének beszédéből Petersdorfot nem fordította magyarra: „Abban az evangélikus gyülekezetben, ahol mint lelkész szolgálók, a Beszerce mellett Petersdorfban Dávid Ferenc volt az első evangélikus lelkész 1552-ig“.

⁴³ „Comitatus Dobocensis-Petresfalva“ vö. Jakó Zsigmond, Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához. Kolozsvár, 1945, 45.

⁴⁴ „...Nur unser Petersdorf im Bistritzer Kirchenbezirk heisst siebenbürgisch-sächsisch nie Pitterschdref-sondern Päterschdref.“ vö. G. Kisch. Zur Wortforschung 4. Petersdorf? Korrespondenzblatt siebenbürgische Landeskunde 33, 1910 nr. 8—9, 110—111.

⁴⁵ Jakab Elek i. m. nr. 10.

⁴⁶ „Franz Davids Rektor in Bistritz 1551—1552. Dann Pfarrer in Petersdorf, wo er zuerst die neue Lehre predigte, geht dann nach Klausenburg.“ vö. Richard Schuller i. m. 230.

^{46a} Külső cím: Doctrina pariter et humanitate insigni praedito viro D. Christiano Pomorio, vero pastori Ecclesiae Lechniciensis... Aláírás: „Franciscus Davidis tuus ex animo.“ vö. Jakab Elek, Oklevelek 3.

R M Ny 143.

⁴⁷ Aber dafür kämpfte Franz Davidis noch mit allem Waffen seiner genialen Begabung und wunderbaren Beredsamkeit im Lager der Wittenberger Reformation. Christian Pomarius war dem ehrgeizigen Manne, der seine praktische theologische Laufbahn im Bistritzer Kapitel begonnen hatte, damals noch enge befreundet vö. P. Schuller i. m. 230.

⁴⁸ Közölve, Archiv des Vereins I. 1853, 375—383.

^{48a} Jakab Elek i. m. 11—16.

⁴⁹ Az „Apologia... Claudiopoli, 1558“ (R M Ny 148) szerzőjére vonatkozólag Adolf Schullerus a nagyszebeni evangélikus szuperintendencia levéltárának Liber

Chanad című XVI. századi kéziratából közölte a következő, későbbi kéztől származó bejegyzést: *Author huius Apologiae fuit Franciscus Davidis rector scholae Claudopolitanae eo tempore Lutheranus*” vö. *Archiv des Vereins* 1923—1928. 41, 179. Horváth János szerint (i. m. 346) Dávid 1553-tól fogva a kibetegedett Vízaknai Gergely helyébe a kolozsvári iskola igazgatója lett.

⁵⁰ „Jakobus Nyrew notarii viceregens notarius civitatis Colosuarensis levele: „litterarum ad fratrem datorum, in die circumcissionis domini anni eiusdem 1553”: Francisci Davidis amicus tuus a morte Gregori Vyzaknai munere scholastico fungitur” vö. S. Goldenberg, Clujul in sec. XVI. București, 1958, 51.

^{50a} Jakab Elek i. m. 1—3.

^{50b} „1553. 7 Febr... suffragiis pastorum in Transylvania ordinatio ministrorum Cibini instituta et Paulus Wiener. eiusdem loci pastor, electus est in superintendentem”. vö. *Quellen* IV. 490.

⁵¹ „Paulus Wiener, canonicus et concionator Laibacensis propter evangelii confessionem in Transylvania exulans ac per trienium Cibinii verbum dei docens publico senatus stipendio in eiusdem ecclesiae pastorem electus est XI mensis Maji anno domini etc liij (1552 május 11) ...Decessit ex hac mortali vita 1554 die 16 Augusti cuius anima quiscat in domino” vö. Gustav Seiwert, *Das älteste hermannstädter Kirchenbuch*, *Archiv des Vereins* XI. 366.

⁵² Franz Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884*, *Archiv des Vereins* XIX, 535, 567.

^{52a} Mathias Hebler Carponensis cum Witteberga Cibinium venisset functus est primum officio collegae in schola Cibiniensi anno 1551. Sequentibus 52 et 53 acceptavit regimen scholae. Deinde vero instante pastore Paulo Wiener et senatu concionatoris munus suscepit anno 1554. Post mortem vero domini Pauli consensu senatus et communitatis electus in pastorem ecclesiae Cibinensis anno 1555. vö. G. Seiwert i. m. 366.

⁵³ *Sequenti 56 suffragiis omnium pastorum electus est in superintendentem ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania ipso die beatorum Petri et Pauli apostolorum. Scandalis et haeresibus multiplicibus quae in Transylvania exorta sunt, auctoribus D.G.B. Francisco Davidis pastore ecclesiae Colosvariensis, annis 16 constantissime sincera et pura fide restitit magno animo, in quo agone infinitas aerumnas et suorum ingratitudinem tantam pertulit ut dici nequerat et vere similis fuerit istis sumis viris qui de ecclesia Christi bene meruerunt* *ibid.* 366, 1571. 18. Septembrio moritur... Dominus Mathias Heblerus vö. *Quellen* IV. 493.

BRASSÓI UNITÁRIUSOK

Kevés erdélyi helységről írtak olyan sok krónikát, történelmet, mint erről a Cenk tövében húzóódó, messze földön szépségéről és szorgalmas munkásairól híres városról. Mégis olyan sok hiteles adat pihen itt még feltáratlan, annyi történést fedett be a feledés pora. De ha valaki itt szorgalmasan búvárkodik, úgy gyakran bukkanhat érdekeségekre, történelmi gyöngyszemekre.

A brassói unitárius egyházközséget 1885-ben alapították, a mai köztudat innen számítja e felekezethez tartozó közösségi életet. Pedig ha jól utána kutatunk, sok feljegyzés tanúskodik régebbi unitárius múlttól. Sőt azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy 1568-tól, az unitárius egyház megalakulása óta, megcsakisításokkal, a Székelyföldről ide betelepülő unitáriusok sokszor egymásra találtak, és különböző módon pró-

bálkoztak hitközösségi életet kialakítani. Írott emlékeink szerint lelkes unitárius emberek jóvoltából az idők folyamán többször is felbukkant a brassói unitárius eklézsia neve.

Az első unitárius istentisztelet Brassóban egy korabeli feljegyzés szerint 1568. február 10-én volt az egykori Péter és Pálról elnevezett magyar templomban, amikor Dávid Ferenc prédikált János Zsigmond fejedelem jelenlétében. Feltételezhetjük, hogy ettől kezdve unitárius lelkész is működött Brassóban. Erre enged következtetni Molnár János brassói református krónikás és Gödri János magyar evangélikus történetíró, akik egybehangzóan 1598 óta sorolják fel felekezetük brassói papjait. Lehetséges, hogy a 17. század első évtizede vagy a Székely Sándor unitárius egyháztörténész által említett 1622-es esztendő vetett véget a brassói unitárius ősekléziának. Gödri szerint azonban még 1628-ban nyoma volt itt a megszűnt unitárius egyházközösségnek. Később ugyancsak nyoma veszett az itteni református gyülekezetnek is, és a magyar anyanyelvű hívek a szász egyházba bekebelezett evangélikus gyülekezetekhez tartoztak. Az evangélikus egyházközség anyakönyvében azonban évről évre bukkannak fel unitárius keresztelesek, esketések és temetések. A városi levéltár hatalmas percsomója egy 1777-ben létezett itteni unitárius egyházközségről ad számot. Ebből tudjuk, hogy Gedő István sepsikőröspataki pap szolgált ide be; az iratok sajnos egyetlen egyházközségi tag nevét sem említik fel. A per anyagából és alulírott személyes kutatásából megállapítható, hogy az unitárius imaház a Hosszú utcában (mai 191. házszám) volt.

Gödri idézett krónikája jegyezte fel az unitáriusok későbbi létezését ezekben a sorokban: „Kéréseket teszik elő, hogy engedjük nekik Templomunkat esztendőnkint négyszer, még pedig a meg-született, meg-feszített, meg-holt és fel-támadott Jézusnak nevére... Szükségeket panaszolják, hogy itt egy érdemes emberük sint; egy szitás vala, kinek felesége Lutherana, de jószága nintsen, a'hol Comunis végett öszvegyülhetnének... A Subscriptio e' vala: Ugyan azon egy élő igaz Isten: Sz. Fia által imádó keresztény felebarátjai Nemes Brassó Városában és körülötte mulatozó Unitaria Sz.' valláson levők közönségesen... (Nota) De kik ezek vezetői: Egy Szitás, egy Cartétsoló legény és egy vén Szolgáló, ez a: Gotsmánnéjok. Tsak egy sem neveztetik nevén!”

Érdekes, hogy ezen kérés elutasítására ürügyet keresve, az evangélikus lelkipásztor csúfolódásnak vett egy íráshibát, amit a valószínűleg járatlan beadvány-másoló elkövetett, ugyanis a szokásos „atyánkfia“ helyett tévedésből „atyánkfá“-t írt. Az ügy végleges lezárását így jegyezte fel: „A kimenetele? Ezeket meg tselekedtem: az hozzám jött egy Mészáros Unitárius legénynek eleibe raktam, ki azzal pirulva elmenvén, soha többé dolgukat nem sürgették.“

Ugyancsak nekem jutott a szerencse 1954-ben felfedezni Kolozsváron az egyházi levéltárban néhány későbbi brassói unitárius adatot. Egy Székelj Kata nevű „Curatrix“ (gondnoknő!) 1798. január 19-én kelt levelét Lázár István püspökhöz így kezdte: „Alázatosan jelentem Tisztelendő Fő Püspök Ur[na]k és a Generale Sz. Consistorium tisztelendő urai[na]k], hogy a Brassai unitaria kitsin Ecclésia naponként szépen nevededik de mégis az Isteni tiszteletre való tulajdon helj' s al-

kalmatosság nélkül tsak szükölködik, melj miatt tsendesen és szép rendel az Isteni szolgálat alig mehet véghez. Tsak a most közelebről el mult karátsoni sz. Innepek[nek] alkalmatosságával minden felől az Atyafiak egyben gyülvén igen sokan valának, ugy hogy a' szokot kitsin heljen alig lehetet férnünk, még tsak álló helyéből is a' sz. urivatsorát osztó Tiszt. Pap nem mozdulhat vala.“ Az aláírás: „alázatos öreg szolgálója Székely Kata a Brassai kitsin Unitaria Ecclesia igazgatója“.

A következő biztos nyomot az itteni eklézsia létezéséről 1807 júniusából találjuk, amikor is a következő szövegű levelet küldötték Brassóból Kolozsvárra:

„Fő Tisztelendő Püspök Ur! s Méltóságos General Consistorium! Mi kik itten Brassó N[eme]js Városában az Unitaria Religion felesen öszve gyülekezet, Christuss Nyájainak Isteni Szolgálatra Rendeltetett alkalmatosságunk nem lévén, alázatosan folyamodván Jelentjük a Fő Tisztelendő Püspök Urnak s az M[é]l[tósá]gos Fő Consistoriumnak, hogy mind öszve gyülvén 200 és egy néhányan vagyunk, de Isteni Tiszteletre Szabados heljünk nem lévén, most az itt ugy nevezni szokot Oh Brassóban Találtunk egy bizonyos jó alkalmatosságot, Melyet megvásárlani magunk közt el végeztük, de ennek Summás le fizetésére tehetetlenek lévén, mivel az alkalmatosságnak egész ára teszen két ezer azaz 2000 forintokat, ez iránt pedig folyamodunk alázatossággal bizodalmason az Fő Tisztelendő Püspök Urhoz és az M[é]l[tósá]gos Fő Consistoriumhoz, hogy az közöséges Status pénzéből fel segélleni Méltoztasson, mert különben az alkalmatosság igen jó és Szép helyen vagyon és ezen kívül Három Házok vadnak Rajta, ugy hogy a középső leg nagyobb lévén, ebben Isteni Szolgálatra éppen jó hely volna...“

Fenti levél aláírói: Karátsonfalvi Kováts Mihálj Curator, R[a]vai Kállai János Tóth István. Ugy látszik, kérésük jó visszhangot keített, mert már 1807. szeptember 20-ra beérkezett a püspökségre a helyzet kivizsgálására kiküldött bizottság jelentése az alábbi tartalommal:

„Fő Consistoriumnak az Adámosi Eklézsia Filialissában Sövényfalván ezen folyó 1807-dik esztendőben Julius 2-dik Napján tartatott Gyüléséből datált s' hozzánk utasított Parancsolattyát egész tisztelettel vévén az aránt, hogy mennénk Brassóba és ottan tökéletes végire járván mind annak Hány Vallásunkon lévő 's maguk örökségeiken lakó egész Gazdák. Hány szolgálatban lévőek légyenek Brassóban; mind pedig annak, hogy a Brassai Hitünk Sorsossai' Kérelem Levelekben ki-nevezett Telek mitsoda Statusban vagyon 's mind ezekről környüállásosan a' T. Representativum Consistoriumnak Opinionkkal együtt referálnánk: ennél fogva mi is a' parantsolt Helyre bé-mentünk e' folyó 1807-dik esztendőben Augusztusnak 20-dik napján és ottan a' lehetőségig a' parantsolt tárgyakban foglalatoskodtunk 's ugy találtuk, hogy Vallásunkon lévő Házas Gazdák, kik egész házok' népével Hitünk Sorsosai, vagynak 4-én, Felemás Házas Személyek, kik között vagy a' Férfi, vagy az Asszony tartozik vallásunkhoz, vagynak 7-en, ezek közül pedig haton a' maguk tulajdon örökségeiken, öton béres házban lagnak s' mindnyájan többire Mester emberek. Taláztatott továbbá hét Vallásunkon lévő s' Brassóban lakó s' magukat ott is fundálni kívánó Egyes Legények; ezeken kívül Szolgák és Szolgálók az Uri vatsorának alkal-

matosságával néha 80-non, néha 100-zan s' többen is szoktanak megjelenni. A mi pedig a Telket illeti, aztat megjárván s' meg vizsgálván úgy láttyuk, hogy ha a Status meg veszi s, Kárt nem vall benne, lévén a Telek Szép helyen, a' fundus ugyan nem nagy, de a rajta lévő 's Sendellyel tsak most fedett Épület jó pintzjével 's Három Szobáival együtt föltalálható. Alázatos szolgái: Donáth Mihály, Maurer Sándor és Mikó Sámuel Aktuarius.“

Hamar válasz is született erre a „Fő Consistorium“ részéről, melynek lényege: „minthogy a közönségünk Cassajának elégtelen volta miatt alamizsna szedés által kelletik kipótoltatni, míg a jó moddal megeshetnék a' vásárnak teljesítésére nem találhatott ezen Consistorium a' költsönzésen kívül más módot“, egyben utasította a brassóiakat, hogy „ennek előmozdítására valaoda benn lévő Hitbéli Atyánkfia, Nagy Ajtai oskolamester Bentze András ó kelmétől törvényes Interest mellett annyi pénzt kölcsönözni, a' mennyi kívántatik a' fenn érdekelt Isteni tisztelet heljéül szolgálható nem valami felette nagy árru Ház megvásárlására“.

Később Sárosi János panaszleveléhez utóiratként hozzáírva feljegyzést találunk: „A Szegény Brassai leányok az N[agy] Ajtai sz. Sinatban alázatos memorialissokot be atták vala, a Sz. Sinat T. Veres Uramnak committált vala, de azok szegények Siránkoznak, hogj egyszer bé ment ó kegjelme Brassóba, hogj valamit effectualjon, de 200 ház lévén el adó, egj sem tetszett ó kegjelmének (mert nem akart concurálni) jól lehet ók szegények 100 forintot készek voltak deponálni.“

1808. március 10-én a bizottságba küldött inspector curátor jelentette, hogy „annyi summa pénzt törvényes Interestre nem találhatának, mert 100 ra 12 RM. Forintokat kívánván csak a Fő Consistorium facultálásával vállalkozhatnék“. Úgy látszik, az akkori egyházi Főhatóság nem „facultálta“ a házvételt, mert az megghiúsult, s az 1812. esztendeig összegyűjtött iratokra ez az apró feljegyzés került: „A' Brassai léjendő Unitaria Ecclát illető, és a' Kolozsvári T. Unitarium Superintendientiale Archivumb[an] 1812-ig találtatott levelek.“

Valószínűleg időszakonként buzgó egyháztagok hiányában lankadt az itteni unitárius élet, de éppen egy ilyen negatívum szól valamilyen egyházközösségi életről. Az 1814. évi nagyajtai egyházköri közgyűlés jegyzőkönyvéből hadd idézzük idevonatkozó állításunk igazolását:

„Olvastatik mostan Brassóban tartozkodó Brassai Mihálj és Göntzi Mihálj Unitaria Religion lévő atyánkfiainak T. Esperes Atyánkfiához utasított Levele, melyben jelentvén, hogy ók hol ketten volnának Brassóban állandóul Unitárius Gazdák 's Feleségeik is más részen valók volnának 'S minthogy ók az Uri Szt. Vatsora vétele véget a Közlebi Unitaria Eklézsiába annyak szokott idejében a mikor környül állásaik engedik ki mehetnének, meljre nézve Szükségtelennek tartván azt, hogy az eddig gyakorlott szokás szerént az Uri Vatsorának ki szolgáltatása végett magok terheltetésekkel Papok fáradjanak bé, hogy hozzájok a fenn említett végre Pap ne terheltessék Brassóba, kérik.“

Úgy látszik azonban, a közgyűlés tagjai más véleményen voltak, ami kitűnik a kérelemre hozott határozatból, mely szerint:

„De tudva lévén az is más felől, hogy Brassóban a kérelmeseken kívül feles számú hitünk sorsossai legyenek szolgálatban, kiknek kötelességeik mellől Ur vatsora vétele végett Brassóból Falura ki jönni sem egyszer sem máskor meg nem engedtetik, kik azonban kívánnának ojkor ojkor ezen Szt. jelekkel élni, azoknak kedvezést szükségesnek láttya a Partialis Synodis esztendőnkint avagy tsak egyszer, úgy mint a Pünköszt Szt. Innepet meg előző Vasárnap alkalmatosságával az Uri Szt. Vatsorának kiszolgáltatására Brassóba Papot küldeni bé, meljet a Partialis Synodis ezennel meg is határoz azon fel tétel alatt: hogy ha a Fő Tisztelendő Consistorium ezen határozását heljben hagyni méltóztatik.“

Erre a Főtanács 1818. évi 26/27 számú határozattal így rendelkezett:

„Végeztetett. Tekintetbe vétetvén ezen Consistorium által is, valamint a fel adók okai, úgy a Partialis által emlegetett Fundamentum is, ezeknél fogva a Partialis Határozása olyan hozzáadással hagyatik heljbe, hogy az említett Papság Brassóba Esztendőnkint nem egyszer, hanemha két versen, t.i. Pünköszt és Szt. Mihály nap táján esmerje magát kötelesnek 's az Brassai Atyakfiaknak adattassék értésére.“

Elszörtan, de később is találunk feljegyzéseket a brassói unitáriusokról. Így például az 1825. január 5-én Sepsiszentkirályon tartott köri közgyűlésen ismét szó került az egykor létezett brassai eklézsiáról, sőt annak jegyzőkönyve 40. lapja 111. pontja alatt „Körispataki mester Lőfi János kéri magát Brassai papi hivatalba tétetni Sallarium nélkül“. Erre a „Válasz: a partialis ebben nem ellenkezik, ha a Consistorium megteszi“. Az erre adott határozat ismeretlen, de a Lőfi kinevezéséről nem tudunk.

1833. augusztus 29-én Úrmösön tartott zsinat határozata szerint „a Háromszéki Esperesnek meg hagyatik, hogy Brassóba Istentiszteletre járni köteles papokra nézve tegyen szükséges rendelést“.

Többet tudunk meg Székely Sándor püspök 295/1846. évi leiratából: „Tisztelendő Esperes Úr! Tisztelendőségednek idei Május 8-káról tett hivatalos jelentéséből az E. K. Tanács látván, hogy Tisztelendőséged a T. Brassai hitsorsosainak állapotja kitudakolására, úgy az Úrasztali készületnek is át vétele iránt lépéseket tett, de egyikről is teljes tudósítást nem tévén, sőt még ezen tudósítás szerint azt is említvén, hogy a Brassai hitsorsosainak 2000 (kettőezer!) mtfra rugó pénztára az úri vacsora osztásra bėjáró papjainak által nagy részibe felemésztetett volna.

Ennek következésibe meghagyatik Tisztelendőségednek, hogy az érintett tárgyban nem csak arról, hogy mostan hány unitárius lelkek vannak Brassóban, hanem, hogy az Úr asztali készület kinél áll, és az írott 2000 Mft. kinél állott, és abból még valami nem maradott-e fenn: ezeknek végire járván ide mettől elébb felvilágosító tudósítását küldje fel.“

Megszakadt szálak bogozgatása közben bukkanunk 1847-ben ismét egy Egyházi Képviseelő Tanácsi leiratra (172 számú), mely igazolja, hogy „a Brassai leány megye régebbi időktől fogva Bölöni eklézsiánkhoz tartozott, s ennek papjai jártak bé Brassai hitsorsosainkhoz isteni tisztelet kiszolgáltatása végett“. Ugyancsak ennek alapján hallunk először árkosi származású Weress György brassói unitárius ügyvédéről is, mint az ak-

kori unitáriusok nevezetes emberéről, ki minden valószínűség szerint azonos az 1838-ban Brassóban megjelent első magyar újság, az „Erdélyi Hírlap“ szerkesztőjével.

Az 1847-ben Sepsiszentkirályon tartott egyházköri gyűlés jegyzőkönyvében találjuk az utolsó nyomokat a régi brassói egyházi felszereletről ezekben a sorokban:

„...egy Gyerő nevű Brassai reform. ember, kinek unitaria neje meghalt vala, az előtt mintegy hét vagy nyolc évvel az ottani úrvacsora vételhez tartozó ón poharat, ón tányért 's más szövet fészületeket kezéhez vette volt, de hová tette, nem tudatik — az ottani lehető pénzjövedelemről és tőkéről pedig, minthogy sehol 'a Traktus tudatára nem esett 's nincs is semmi számadás, se Vida József, se Máté István, erre nézve kinevezve volt végrehajtó követ nem mondhatának semmi valót.“ (A fent nevezett óntányér minden valószínűség szerint azonos azzal az úrvacsorai kenyérszító tányérral, amit e sorok írója jó pár évvel ezelőtt Brassóban megtalált, és az ottani eklézsiának visszaadományozott.)

A Bath-korszakban brassói unitárius nyomra még nem bukkanunk. Csak 1871-ből hallunk ismét egyházzervezésről. Az E.K.T. 367—1871. számú leiratában Kriza János püspök a Háromszék körüli esperesnek ilyen utasítást adott:

„Az 1871-ik évi Főtanácsnak 30 sz. alatti meghagyása következtében ezennel felhívjuk az egyhkpv. Tanács a Tisztelendő esperes urat, hogy adjon ide véleményes javaslatot az iránt: Brassót és S. Szt. Györgyöt mely anya ecclesiájukhoz volna legcélszerűbb filia ecclesiaként csatolni? 's mi módon lehetne nevezett városokban legalább koronkinti rendes isteni tisztelet tartást és úrvacsora osztást indítani folyamatba?“

Ezt a kérdést A Sepsiszentkirályon 1872. június 10-én tartott Környéki Egyház Gyűlés tárgyalta és megállapította:

„A S.Szt.Györgyi Unitáriusok pedig mint filia Kilyéni Anya ecclesiához tartozván, az ezutánra is azon lábon hagyandó.

S egyszersmind élő Szóval is mondja ki Elnök a közgyűlésünk azon óhajját, lenne szíves Mt. Egyh. Fő Tanács még erőfeszítéssel is Brassóba egy köztanítót, ki egyszersmind papi teendőkkel is föl lenne bízva, ruházva, küldeni status költségén.“

A kicsi háromszéki egyházkör jóakarataira vall az a próbálkozás, amellyel anyagi alapot próbált teremteni ezelőtt száz esztendővel két városi gyülekezetében egyházközség szervezésére. Elindulásáról had beszéljen az alábbi dokumentum:

SZABÁLY TERV

„A háromszéki unitárius egyház kör gyűlésének Előpatakon 1872. évi Június hó 5-én hozott határozata nyomán megállapítatik a környéki pénztár, melynek:

I. CZÉLJA a S.Szentgyörgyön és Brassóban lakó számos hitkoznaknak az unitárius hitközséggé, Ecclová alakulásra való segítése.

E szerint már a czélt tekintve önként értetődik, hogy a »pénztár« csak akkor kezdheti meg kiadás működését, ha a pénztár legalább tízezer (10000) ausztriai forintra nevededett.

A pénztár ezen nevededését elősegítik:

1. Önkéntes adományok (évenkéntes adakozások).
2. A köri alpapi Szék által meg Szavazott:
 - a) papszéki díjából egy rendes ülnökéhez hasonló részlet,
 - b) szülői erőltetés czimen ítéltetni szokott 6,12 osz. frt. pénzbírság,
 - c) a köri egyházgyűléseken és a pénztári egylet gyűlésein menség nélkül meg nem jelent tagok büntetéséből járandó összegek egészben (3,12 frtig),
 - d) a tőkének alábbi meg írandó módóni kamatoztatása.
3. Egyház környékünkben ujjonon belépő lelkész és ének vezér tartozik a pénztár részére egy forintot fizetni avatás czim alatt.

II. TAGJAI a Három Széki Unitárius Egyházköri pénztárnak mind azok Egyházi és világi hitrokonaink, akik abba egyszer mindenkorra leg alább 1 (egy) osztrák forintot befizetnek.

III. HIVATALI SZEMÉJZET (díj nélkül):

1. Egy Elnök. 2. Egy Jegyző. 3. Egy pénztárnok. 4. Egy ellenőr, mindenik az Egyház Szeméjzetből, Szabad szavazattal választva.“

Érdekes, de hosszadalmas az egylet alapszabályának minden pontját felsorolni. Témánkhoz azonban még leginkább csak az alábbi pont tartozik:

„VIII. A pénztár mindaddig fönn áll és folytatja működését, valamedig három (3) tagja lesz.“

A Háromszéki Unitárius Egyházi Pénztár vagyona volt:

1874. július 17-én Sepsiszentgyörgyön vizsgálva:	88 frt. 26 kr.
1878. augusztus 9. Kőröspatakon számba véve:	212 „ 72 „
1880. július 3-án Szentkirályon beszámolva:	278 „ 39 „
1881. július 14-én laborfalvi állag:	304 „ 77 „
1882. július 13-án Kilyénben összegezve:	339 „ 83 „
1883. július 5-én Bölönben érthetetlenül apadva:	287 „ 83 „
1884. július 10-én Nagyajtán számolva:	311 „ 9 „
1886. július 15-én Árkoson találtatott:	386 „ 3 „
1890. július 9-én Bölönben tartott beszámoló:	465 „ 93 „
1892. július 7-én Sepsikálnokon megvolt:	516 „ 29 „
1894. július 12. Árkoson 210 frt. 25 kr. kiadás (?)	374 „ 70 „
1897. szeptember 7-én Kőkösön feljegyezték: „a köri pénztár megvizsgálva [nem közölnek semmi adatot róla] a lelkész kör birtokába áthelyeztetett“. Így tűnt el egy nagyszerű elgondolás, aminek sem Brassó, sem Sepsiszentgyörgy nem vette hasznát.	

Közben azonban ettől függetlenül megérett arra a helyzet, hogy belső erőkre alapozva megalakulhatott a mai két megyeszékhelyen létező városi gyülekezet, a ma már nagy múltra visszatekintő sepsiszentgyörgyi és brassói unitárius egyházközség.

SZABÓ SÁMUEL

ÜRMÖSI EGYHÁZKÖZSÉGÜNK TÖRTÉNETÉBŐL

Ürmös ott fekszik az Oltvize bal partján, abban a 45 fokos könyök-törésben, melyet a folyó — addigi dél—észak irányú folyását Ágostonfalvánál kelet—nyugatira váltva — alkot.

Azok a forrásmunkák, melyeket elérhettem, nagyon kevés eligazítást adnak Ürmösről. Orbán Balázs nagy művében pár sornyi adatot közöl csupán. Uzoni Fosztó kéziratos egyháztörténetében talált feljegyzés szerint az ürmösi unitaria ecclesiát Nagyteremi Sükösd György alapította, kinek 1631-ben kelt testamentum-leveléből kitűnik, hogy Ürmösön már sok éve virágzik az „unitaria religia“. Ez a munka említi azt is, hogy 1639-ben a csikszentmártoni (Nyárádszentmárton) zsinaton válóper ügyben szó esik Ürmösi György unitárius papról.

Az utóbbi 200 esztendőről megbízható források, az egyházközség jegyzőkönyvei, állanak rendelkezésre, melyek segítségével 1770-től végigjárható máig a történelmi út.

Öregeink közt elevenen él az a hagyomány, hogy Ürmöst I. Rákóczi György fejedelem adományozta, hűséges udvari szolgálatai jutalmazásaképpen, 1642-ben Maurer Mihálynak, kinek felesége Petrichevich Horváth Mária volt.

Az említett jegyzőkönyvek tanúsága szerint tényleg ez a Szepeségből beszármazott Maurer család volt Ürmös földesura, illetve az egyházközség patrónusa, egészen a jobbágyfelszabadulásig.

Az ürmösi Maurereket Ferencz József Unitárius Kis Tükör c. művében „a között a 8 főúri család között említi, amelyek a nehéz 300 esztendő“ alatt is megmaradtak unitáriusoknak. E család egyes ágai, beházasodás következtében, kiváltak egyházunkból. Unitárius tagjai, mint világi vezetők, az egyházkör megszervezésétől (1665) a Felső-fehéri Egyházkör felügyelőség gondnoki tisztében egymást követték. Egyházi főgondnokaik sorában is több ürmösi Maurer szerepel: Sámuel 1771—86; László 1786—89.

Annak az Ürmösnek, melyet 1770-től máig jegyzőkönyveinkben végigkísértem, lelki arcán találtam meg néhány erős jellemző vonást: hűség, nyers erő, életrevalóság, növekedés, építés.

*

Az egyházközséget alkotó 330 családnak 33⁰/₀-a vegyes felekezetű. A vegyes felekezetű család: alkalom a felekezetközi békés együttélésre. Ennek sok szép példáját látjuk a községben.

Ahogy az egyházközség nőtt, lelkészeinek Ürmösön töltött szolgálati ideje is nyúlt. Az 1639—1972 közötti 333 esztendő alatt 18 lelkésze volt az egyházközségnek. Az első időszakban (1639—1768) 10 lelkész átlag 5 és fél évet szolgált; közülök egy sem ment innen nyugdíjba, egy sincs az egyházközség temetőjébe temetve. A második időszakban (1768—1972) 8 lelkész átlag 25 évet szolgált; Gálfalvi István 56 évet, Kisgyörgy Simon 44-et, Osváth Gábor 31-et. A 8 közül 6 innen ment nyugdíjba, illetve itt halt meg és itt van eltemetve.

Amilyen kicsi település lehetett Ūrmös valamikor a reformáció előtt, olyan kicsi lehetett temploma is, mikor megépült a település szívében, erre a kicsi dombocskára. Kicsi katolikus kápolna volt, nem volt tornya, nem voltak harangjai, sem karzatai, sem orgonája; Miklósvár filiája lehetett.

Jegyzőkönyveink gondosan végigkísérik az eredeti kicsi imaháznak a mai templommá növést.

Az első növelők: az építő patrónusok. Az első jegyzőkönyvet is ők adják: „Az Ūrmösi Unitaria Ecclesia jegyzőkönyve, mellyet Istenéhez, Jézus Krisztusához és SzEcclesiájához való buzgó szeretetiből s kegyes indulattyából önként készítettett maga különös költségin Tekéntetes Nemzetes Maurer László Ur, világi élete Párjával, Tekéntetes Nemzetes Simény Anna Aszszonnyal edgyütt, az Ezer Hétszáz Hetvenedik Esztendőben Szt.György Havában.“

A templom növekedésére vonatkozó első feljegyzés így hangzik: „Anno 1787. Diebus Aprilis, hozá fogatván Mlgs Maurer László Curátor Ur az Ūrmösi Templomnak restauratiojához, tehát a Templomnak a Papság háza felöll való részit egészen kitsin boltozattyával edgyütt lerontván meghosszabbította egy egész Nimet öllel, ugyanazon részit a Templomnak kiszélesítette fél Nimet ölig, hogy tudniillik egyarányu szélességü lenne a Templom mindenfelé egészen (mivel az előtt az ajtón alöll felöll, az erdő, vagy Torony felöll volt szélesebb fél öllel)... A Templomban a Predokálló Széket a maga különös költségin építette Ūrmösi Györö János Egyházfi. A Chorust, vagy a Paraszt ifjuság Templomban való helyét, melyet parasztosan hivnak Karnak, építette az Ūrmösi Unitárius Ifjuság a Pappal Kús-György Simonnal edgyütt, esvén minden Személyre egy-egy Mforint és 18 Magyar forintokért rakta fel Sáfrányi Ferenc Kőmives Pallér a Chorust, melly mais elég tisztességes, láthattya akinek szeme van. Not. a Pap tette ki leg először az egy magyar forintot s ugy annak utánna az ifjuság egy-egy for.“

E feljegyzésből kitűnik, hogy az építésre lelkesült patrónus Kús-György Simon lelkészben és Györö János egyházfiban méltó segitőtársat talált magának. Györö János 33 évig viselte az egyháziúti tisztet (1748—1781), és minden esztendőben épített valamit „a maga különös költségin“. Gondnokról egészen 1828-ig nem beszél a régi jegyzőkönyv.

„Anno 1812 Diebus Augusti Méltóságos Inspector Curator Maurer Sándor Ur Istenéhez vonzó buzgó indulattyából, maga tulajdon költségin, a földingás mián egybe hasadozott és romlásra indult kőfalait a Templomnak hosszú vasrudakkal egybefoglaltatta és csaknem erősebbé tétette, mind volt annak előtte.“ Kiss István ebben az esztendőben kezdte lelkési szolgálatát Ūrmösön.

Maurer Sándor ebben az időben felügyelő gondnok volt. Felesége, Petrichevich Horváth Susanna, buzgóságban méltó párja a férjének. Ő készítettette templomunk szósék-koronáját 1797-ben; varrta azt a szép, lenge, arany úri-hímzéssel ékített úrvacsorai terítőt 1805-ben, melyet, mint áldozatos élete emlékét, féltve őrzünk klenodiumaink között. A templom első húzószíjas orgonája szintén az ő ajándéka, 1816-ban vásárolta Bodfalván 300 forintért.

A templomjavítást Nágó István alsórákosi mesterember végezte 2000 forintért.

1859-ben a templom boltozatját ismét földrengés károsítja.

A jobbágyfelszabadulás után vagyunk; nincsenek „a maguk különös költségén” építő patrónusok.

Ürmös közben felnőtt a terhek közösségi hordozásához. A letűntek helyébe méltó előjárókat állít magából. Gálfalvi István a lelkész 1834 óta. Ő vezette át a gyülekezetet a patrónus világból a szabadfelelős egyházközségi életbe. Ez a próba megmutatja, mit épített 25 év alatt az ürmösi unitárius lelkekben. 1860-ban méltó munkatársakat talál maga mellé és tart maga mellett szolgálati ideje végéig: Erdő Mihály gondnok, Szász János egyházi; előbbi 14, utóbbi 17 évig viselte tisztét. 1863-ban hozzáfognak a templom általános rendbehozatalához, befogadóképességének bővítéséhez. Lebontják a templom nehéz kőboltozatát és a kőkarzatot. A mennyezetet a mai könnyű faboltozattal borítják, s a lebontott anyagból a templom két végébe 2 kőkarzatot építenek. A munka — közbeesett szűk esztendőök miatt — évekre elhúzódik. 1863-ban közadakozásból hat font híján 5 mázsás harangot öntetnek. Ez a mi mai nagyharangunk. 1871-ben újrifestik a templomi padokat; a cinteremre két kaput állítanak, az északit Szász János egyházi és felesége, Győrő Anna, a maguk költségén 21 forintért. A templom környékének a kiképzését is beindítja Szász János: 1870-ben gesztenyefákat és akácfákat vásárol és ültet a templom köré és a hozzá vezető út két oldalára. A valláserkölcsei élet szintjének emelésére is gondolnak. A vadházasságokat számba veszik, s a feleket az esperesi vizsgálószerk elé idézik. Iskolaszéket alakítanak.

1880-ban Nagy József brassói orgonamestertől megvásárolják ma is használatban lévő orgonánkat, és elhelyezik a keleti karzatra; gondnok Bódi Mihály és egyházi Bódi András.

1898-ban Gyerő János gondnokságában, Gyerő János és Nagy György egyháziak idejében nagy munkához fognak. Az egész templomot egy méterrel feltöltik és újrapadolják. Kibontják a templom déli falát, és hozzáépítik a ma is „kieresztés”-nek nevezett részt. Lebontják a kőkarzatokat, fából megépítik a mai kettőt a templom keleti és nyugati végébe, és az orgonát áthelyeztetik mai helyére. Új padokat, ajtókat, ablakokat csináltatnak. Ebben az időben Deák Miklós volt a lelkész.

A templom befogadóképessége utoljára 1965-ben, a harmadik karzattal bővül. Bódi János afia építette a világháborúban odavesztett fia emlékére.

A századforduló óta a templom belső szépítése és környékének kiképzése képezte a gyülekezet gondját. Erről majd később esik szó.

•

Az első torony 1724-ben épült valamelyik patrónus jóvoltából, fából, zsindellyel fedve: „Anno 1777 Diebus Apr a Tornytot újjólag sendelyeztette Győrő János.”

„Az 1820-ik esztendőben Április és Május holnapjaiban Ürmösi Mltgs Kapitány Maurer László Ur, a már szarvazattyában elrongyolódott Ürmösi Unitaria Ecclesia Tornytát, Istenhez viseltető tiszteletből és

vallásához vonszó buzgóságából kőfalában két német ölet emelvén felyebb, újólag szarvaztatta s cseréppel befedettette, melyre az Ecclesia egyebb költséget nem tett, hanem tsak a Mester emberek mellé kívántató munkásokat álitotta ki maga kebeléből; ami pénzbe kerülendő vala és a Mester emberek intertentzioját is mind a fen tisztelt Natságos Ur álotta ki és tsupán tsak az egy gomb rajta, mellynek szárán kívül gombja 57 kupás, áll a tsillagba járó vasrudakkal együtt 100 Rhforintba és egy köből tiszta buzába.“ Curator Bódi György, lelkész Kis István.

1898-ban, a templom bővítése alkalmával a torony fedelét mai formájára átépítették, bádoggal fedték és villámhárítóval látták el.

A 1827. évi püspöki vizsgálat jegyzőkönyvében szó van Maurer Mihály 1683-ban kelt testamentum-leveléről, mely szerint említett Maurer Mihály két harangot, melyeket a törököktől zsákmányolt, olyan kikötéssel adja az „Ürmösi Unitaria Ecclesiának“, hogyha megmaradnak unitárius vallásukban, az övék legyen, ha fiaik vagy a falu akár jóakarattjukból, akár kényszerítésből más vallásra térnének, az unitárius püspök a harangokat oda vitethesse, ahova akarja. Sem fiai, sem a falu nem lett hűtlen, de a harangok vagy használhatatlanná váltak, vagy kicsik voltak, mert az adományozó utódai: Ferenc, Gábor, István és József beolvasztatták abba a harangba, melyet ők adtak az eklézsiának. Ezt viszont 1868-ban beleöntötték abba a nagyharangba, melyet közadakozásból szereztek. Ez az egyházközség mai nagyharangja.

A templomkert kőkerítéséről a következő feljegyzést idézem: „Az 1821-ik Esztendőben Szent Istvány Havában Inspector Curator Mlgs Maurer Sándor Ur a Czinterem kerítését kőfalba vette a Papi és Mesteri Jóság felől való részen, mellybe az Ecclesiának tsupán tsak a Mester emberek mellé megkívántató munkások kiállítására jött belé, egyéb költségek mind a tisztelt Mlgs Ur Istenéhez és vallásához való buzgósága tiszta áldozattya, fizetvén minden öl kőfal felrakásáért 2 Rhforintot“. Erdő András volt akkor a kurátor.

1828-ig a kántor harangozott, amiért külön harangozói kévéket kapott a hívektől. „1828-ban a czinteremkapun kívül veres cseréppel fedett kőház készült a harangozó számára, amidőn is a hajnali és déli harangozás béhozattatott és felállítatott ezen SzEcclában, Erdő György Curatorsága alatt, által adván a Mester a templomi harangozásért a harangozó kévéket, a déli és hajnali harangozásért minden Márkás gazda ígért egy terü fát a harangozónak, melyért orgona szíjját huzni, templomot seperni, czintermet tsinosan tartani tartozik.“ Sükei József a mester (1812—1852). A jeleni harangozói lakás és tanácsterem Nagy István gondnoksága alatt épült (1903—1906).

„1842. A harangozói házhoz egy fali óra vásároltatott Curator Erdő György által 10 mforint 80 pénzen.“

A belsőemberi lakások és melléképületek a 19. század végén épültek, Gálfalvi István, illetve Deák Miklós lelkész idejében.

*

A már többször említett 1827. évi püspöki látogatás jegyzőkönyve szerint az egyházközségnek akkor 18 darabból álló úrasztali készlete volt. Minden darabját a patrónus család tagjai adományozták. Ebből ma

már csak 5 van birtokunkban: a már említett aranyhímzések terítő mellett egy török keszkenő, Maurer László adománya 1790-ből, egy óntál 1762-ből, egy ónkancsó, Szolga Imre kapitány és Püspök Mária adománya és egy zöldmázás cserépkorsó.

A patrónus család utolsó adománya az a történelmi és iparművészeti értéket képviselő nyolcszögletű, talpas ezüst úrasztali kehely, melyet Maurer József egyházi tanácsos adományozott az egyházközségnek 1864-ben.

*

Századunk első felében, a két világháború nehéz árnyékában nincs erősebb arányú építő munkára. Az egyházközség lélekszáma csökkent, anyagi gondjai fokozódtak.

A második világháború utáni idevonatkozó dokumentumok: jegyzőkönyvek, aranykönyvek tanulmányozása méltán igazolja, hogy az unokák az elődök nyomdokain járnak.

Ebben az időszakban inkább a templom belsejének és környékének a szépítése, otthonosabbá tétele, kiképzése tartja mozgásban a hívek kedvét, áldozatkészségét. Szinte évről évre támad valakinek a szívében ilyen irányú ötlet, mely a keblitanács és a gazdasági bizottság elé kerül, s ha egészséges, kialakul a megvalósítás módja.

Régen az orgonakarzatra a tornyon át volt a feljárata. 1934-ben ajtót vágnak kívül a torony fala mellett, kőlépcsőt hozzá Balázs János és felesége, Szász Kata rakat.

A második világháború után a konfirmáló növendékek megkezdik, a következő évek folytatják az úrasztali edénykészlet kiegészítését. A készletet teljessé tette a konfirmált ifjúság használatára adományozott két kis kehely. Az egyik 1953-ból való, és Ferenczy Géza egyházi főgondnok emlékét őrzi, a másikat Gál Gyuluka emlékére adományozták a szülei.

1955-ben az egyházközség fogadta és vendégül látta az egyházköri közgyűlést.

1956—1957-ben megtörtént a templomkert kikövezése.

1957—1958, felkészülés a templom általános javítására és annak végrehajtására.

Az 1961. évi konfirmációra népi mintás szószéktakarót és úrasztali terítőt hímezett, gyermekeik konfirmációja emlékére négy édesanya: Bódi Jánosné, Fekete Árpádné, Szócs Dávidné és Tóth Andrásné.

1962-ben fiuk, József emlékére szószéki és úrasztali terítőkészletet adományozott Nagy József és neje.

1963-ban a hívek adományából megvalósult a villanyvilágítás.

1965-ben cserefából, nagy munkával faragott, díszes csillárral lepte meg templomunkat Bódi György, Gyerő János, Ábel András és Ambrus János.

1966-ban betonlépcső épült a kieresztésbeli karzathoz.

1968-ban, a 400 éves évforduló alkalmából, 196 énekeskönyvet vettek a hívek templomi használatra.

1969-ben Ábel András a karzatra adományozott saját kezűleg faragott számtáblát.

Ugyanebben az évben ültette körül a temetőt 66 afia jegenyecsemetével.

1970-ben megtörtént a templomban a karzatelők és padelők népi mintás festése, mely 1972-ben jutott befejezéshez.

1971-ben Kovács Teréz szőszéki és úrasztali terítőkészletet adományozott a templomnak.

1970—1971 a felkészülés ideje volt templom és lakóépületek általános javítására.

1972-ben az általános javítások végrehajtása következett. A vállalkozás közben elkészült közhasználatra 8 asztal és 16 pad. Ugyanebben az évben készült a templomkert déli bejáratára a székelykapu. Mind a kapu, mind az asztalok tervezési, anyagelőkészítési és kiszabási munkáját Tóth Ernő gondnok végezte. A kapu mintáját ifj. Ágoston Béla tervezte és rajzolta elő, Boros Sándor és Ambrus János faragta ki. A kapuhoz is az anyagot a hívek adták. A templom és a lakóépületek javításához a hívek anyagot adtak és közmunkát végeztek. Az 1972. évi javítások végrehajtásánál a hívek hűségét és áldozatkészségét nagy értékű adomány, közmunka és pénzadomány igazolja.

1972-ben fogadta és vendégül látta Ürmös az egyházköri közgyűlést; anyagadománnyal, közmunkával járult hozzá sikeréhez.

A rendelkezésre álló források: jegyzőkönyvek 1770-től, aranykönyvünk pedig 1922-től kezdődőleg azt mutatják, hogy a patrónusok, amíg ők voltak a felelősek az egyházközség sorsáért, az ősök, mikor Isten jóvoltából ők vették át ezt a felelősséget, mint előljárók jó példával előljárva, a hűség, áldozatkészség és építés-növekedés útján vezették a gyülekezetet. És úgy látszik, hogy az ősi erények élnek az utódokban is.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

MIT JELENT UNITÁRIUSNAK LENNI?

Mik 6, 9

Nagy örömmel és várakozással készültem a mai napra, hogy a romániai unitárius egyház központjának templomába beléphessek és erről a szószékről köszönthessem azokat, akik négy évszázad egymás után következő nemzedékeinek örökségeként az unitárius hitet fenntartották, ápolják, és életük alapjává teszik.

Mindenekelőtt megragadom az alkalmat, hogy kifejezésre juttassam hálámat és köszönetemet a meleg fogadtatásért és vendégszeretetért, amelyben részesítettek, s egyben köszöntsem püspöküket, Kovács Lajost, nemrég történt és kiérdemelt megválasztása alkalmából. De nem csupán személyes üdvözlétemet hozom e gyülekezetnek és az egyház híveinek, hanem tolmácsolom az észak-amerikai unitárius univerzalista egyház híveinek testvéri köszöntését is.

Észak-Amerika méreteihez képest, mi unitáriusok viszonylag kis közösséget alkotunk. De rendíthetetlen hittel és erős akarattal gyakoroljuk vallásunkat mindennapi életünkben azzal a szent céllal, hogy általa társadalmunk életét jobbra formáljuk. Az unitárius vallás országunk történetének alakulásában minden időben jelentős szerepet töltött be; hazám nagyon sok kiváló vezetője, a haladásért, a jó ügyéért küzdő magasrendű szellemisége. — köztük az Egyesült Államok öt elnöke — unitárius volt.

A romániai és az észak-amerikai unitáriusok között évszázados és szeretetkapcsolat áll fenn, s egy közös cél forraszt testvéri közösségbe: a lehető legteljesebben megélni vallásunkat és emberi hivatásunkat.

És ha ehhez hozzávesszük a személyes érintkezés formáit, az egymással való szentől szemben állást, az egymással való találkozást és beszélgetést, a közös kenyérnek a megtörését, boldogan állapíthatjuk meg, hogy a minket egymással összekötő kapocs valóban élő és szétbonthatatlan.

Kötelességemnek teszek eleget, amikor e helyről is köszönetet mondok mindazért, amit az unitárius egyház történelme folyamán ebben az országban megvalósított, és azért, amit a romániai unitárius egyház minden észak-amerikai unitárius életében jelentett a múltban és jelent ma is.

A mai ünnepnapon szeretnék néhány olyan gondolatnak kifejezést adni, amelyek a mai észak-amerikai unitárius vallásban központi sze-

repet játszanak és amelyek engem, mint az ottani unitárius egyház jelenlegi vezetőjét, különösképpen foglalkoztatnak.

Mindenekelőtt szeretnék világos feleletet adni arra a kérdésre, hogy mit jelent unitáriusnak lenni ma és mit jelent az unitárius vallás napjainkban. Meg vagyok győződve, hogy ha világosan meg tudjuk fogalmazni a feleletet erre a kérdésre, az segítségünkre lesz abban, hogy mi magunk is tisztán lássunk, és vallásunk lényegét mások előtt is világossá, érthetővé tegyük.

Következőkben arról szeretnék beszélni, hogy ezek a fogalmak: egyedüllét, melegség, közösség, mit jelentenek gyülekezeti életünkben. Meggyőződésem szerint az egyedüllét érzése bizonyos tekintetben elhatarozó fontosságú, döntő tényező abban, hogy vallásunkat napiainkban sokan értékelik. Gyülekezeteink lelkészeinek és tagjainak mindent meg kell tenniük azért, hogy az egyedüllét érzése a hívek lelkében tiszta, megnyugtató és boldogító közösségi érzéssé változzék át. Ezért mi különösen nagy súlyt helyezünk arra, hogy gyülekezeteinkben a melegség, a bensőségesség, a tiszta közösségi tudat minél nagyobb mértékben érvényesüljön, mert felismertük annak jelentőségét nemcsak gyülekezeti, hanem mindennapi életünkben is.

Különösképpen ki szeretném hangsúlyozni szerepét és jelentőségét e szónak: **mélység**, és annak szükségességét, hogy egyházunknak nagyon mélyrehatóan, rendkívül komolyan foglalkoznia kell életünk végső nagy kérdéseivel.

Ezelőtt mintegy húsz esztendővel az egyik kaliforniai egyetem biológusa elmesélte, milyen különös élményt jelentett számára egy Arizona államban élő indián férfival folytatott beszélgetése. Az indián többek között azt kérdezte tőle, hogy szeretné-e megtudni, mi a legfontosabb, legértékesebb dolog az életben. A tanár azt felelte: igen, nagyon szeretné. Akkor az indián kivitte őt egy elhagyott puszta helyre, és amikor biztos volt abban, hogy teljesen egyedül vannak és senki sem láthatja őket, elővette zsebkendőjét. Mély áhítattal és remegő lélekkel kioldotta a zsebkendő bogját és megmutatta annak tartalmát. Kiderült, hogy számára a világon a legnagyobb érték egy kerek, sima kődarab, egy színes madártoll és egy csontdarab volt.

Ezek jelentették számára a szentséget. Hite, meggyőződése szerint a kő, a csont és a madártoll titokzatos, megmagyarázhatatlan erőt, hatalmat rejtett önmagában.

És most én is felteszem a kérdést: Mi a ti életetekben a legfontosabb dolog? Mi a szent? Mit jelent vallásosnak lenni?

Nem tudom, mit feleltek erre a kérdésre, de szilárd meggyőződésem, hogy a vallásnak feltétlenül kapcsolata van a szeretet, a jóság és a barátság fogalmával. És kapcsolata van az ősidőktől ismert tapasztalattal, hogy a vallás lényege elsősorban:

1. minden titkunk örök forrásával, Istennel való személyes kapcsolatunk;
2. a sorssal való kapcsolatunk, amely az előbbi kapcsolatból egyenesen folyik;
3. és végül a mód, ahogyan ezeknek a kapcsolatoknak az alapján éljük mi hivatás szerinti, felelősségteljes életünket.

Tapasztalataink és ismereteink alapján tudjuk, hogy a vallás korszakonként, időről időre változásokon megy át. Meggyőződésünk, hogy az új ismeretekkel és tapasztalatokkal összhangban a vallásnak is állandóan változnia és fejlődnie kell.

Sok felvilágosult és hívő lélek számára elfogadhatatlan az a mód, ahogyan a szentség fogalmát az életben értelmezni szokták. Ezt az állásfoglalást teljes mértékben igazoltnak látjuk. A vallás nevében, a szentség nevében ugyanis a múltban sokan durván visszaéltek. Az elmúlt évszázadok folyamán a vallásos üldözést, elnyomást, megalázást, ártatlanok megbélyegzését mind a szentség nevében és jelszavával gyakorolták. A történelem folyamán bálványimádás és merev, lezárt hitvallások megfogalmazása által gyakran meghamisították a szentség fogalmának eredeti értelmét.

Nagyon kell azonban ügyelnünk arra, hogy amint a közmondás is mondja: ne dobjunk el a gazzal együtt a tiszta búzát is. Minőségi válogatást kell gyakorolnunk és azt, ami valóban tiszta és szent, életünk alapelemévé kell formálnunk: az emberi érzések sokféleségében, az embereknek embertársaikkal való kapcsolatában; a természetben a szépség különböző megnyilatkozási formáiban, zenében, költészetben, mindenképp pedig az életünk irányát és tartalmát meghatározó végső valóságok iránti mély tiszteletünkben.

Mély, vallásos alázattal és tiszta áhitattal kell meghajolnunk, megálázkodnunk a szentséges és megfoghatatlan, a felmérhetetlen és megismerhetetlen isteni akarat, az el nem érhető, de egész életünket irányító és meghatározó legfőbb, végső valóság: Isten előtt.

Meggyőződésem szerint vallásosnak lenni azt jelenti, hogy igyekszünk tiszta érzések között, becsületes életszemlélettel önmagunk benső lényének a mélységeit, igazi értékeit felszínre hozni és mindennapi életünket annak alapján magasrendűvé formálni.

A gyülekezeti élet minden hívőnek segítséget nyújt, hogy vallásos meggyőződését gyakorlotta tegye és a különböző hitfelfogásúakat a jézusi szeretet megélésére segítse.

Sokszor hullattam könnyeket azoknak sírjánál, akik az életben számomra példát mutattak; gyakran állottam kórházi betegágyakon szenvedők mellett; újra meg újra, a válság és a nyomorúságok idején szeretettel, őszinte részvétellel és segíteniakarással öleltem magamhoz embertársaimat. Mindez a valláshoz való unitárius közeledés mélységeiből táplálkozott és újra meg újra megnemesítette, széppé és tartalmassá tette életemet. Természetesen számolnunk kell gyengeségeinkkel is, amelyek gondolataink tisztaságát és cselekedeteink magasrendűségét akadályozzák. De a hívő lélek, aki őszintén, szent sóvárgással vágyódik vallásos mélységek után, istenfiává magasztosul emberi magatartása, tiszta lelkiülete és az erkölcsi törvény gyakorlása által.

Befejezésül egy emberről szeretnék szólni, aki az észak-amerikai nemzet kialakulása idején Washington tábornok alatt szolgált. Ez az ember éles különbséget tett a köztársasági és a királysági államforma között. A királyság, mondotta, olyan, mint egy kereskedelmi hajó, mely bár büszkén szeli a hullámokat, de ha sziklába ütközik, menthetetlenül elsüllyed. A köztársaság azonban olyan, mint a tutaj, amelyet a hul-

lámok könnyen ragadnak, de el nem süllyed, bár az embernek a lába, aki benne ül, mindig nedves.

Néha arra gondolok, hogy a mi vallásunk is olyan, mint a tutaj. Mi hisszük, hogy ez a tutaj értékes embereket, értékes árut visz magával és folytatja szolgálatát az élet minden változásában, ha teljesítjük hivatásunkat Isten és embertársaink iránt. Mert „megjelentette néked, óh ember, mi légyen a jó, és mit kíván az Úr tetőled! Csak azt, hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot, és hogy alázatosan járd a te Isteneddel.“ Ámen.

Dr. ROBERT NELSON WEST

SZÜLETÉS — ÉLET — HALÁL

Mt 1, 25
Lk 23, 46

Úgy tűnhetik, hogy a felolvasott mondatokban nincs semmi karácsony ünnepének hangulatából. Én mégis alkalmasnak tartom arra, hogy elmélkedésünkben azokból induljunk ki.

Ebben a pár mondatban Jézus születése és halála van megörökítve. Nagyon egyszerűek ezek a mondatok. Olyan egyszerűek, mint amilyen egyszerű és természetes tartozéka az életnek a születés és a halál. Mária „szülé az ő elsőszülött fiát és nevezé annak nevét Jézusnak“. Jézus, kiáltván a kereszten, monda: „Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet.“ És ezeket mondván, meghala. Alanyon és állítmányon kívül alig van ezekben a mondatokban díszítő elem, értelmező mondatrészt.

Annnyival, amennyi a felolvasottakban el van mondva, karácsony ünnepén nem elégedhetünk meg. Nem töltik meg a lelkünket gyermekkorunk karácsonyi hangulataival. Hozzájuk kell gondolnunk, hallanunk, vagy olvasnunk azt, amit az evangéliumok Jézus születéséről mondanak. Látnunk kell azt a megrendítő színekkel elénk festett képet, melyen Jézus kereszthalálát elénk rajzolják.

Mennyei seregek zengését kell hallanunk, melynek közepette angyalok adják tudtul az örömhírt: Jézus megszületett. Látnunk kell a pásztorokat és bölcseket, amint örömmel körülsereglük a betlehemi jászolbölcsőt.

Jézus halálának megrendítő voltát is csak úgy tudjuk ismételten átélni, ha tudomásul vesszük, hogy kiáltására a templom kárpitja tetejétől aljáig megszakadt, a föld megindult és a kősziklák megrepedtek; halálát látva a Nap homályba borult és 6-tól 9 óráig sötétség borította a Földet.

Óh, csodálatos emberi szív! akit szeretsz, azt már bölcsőjében magad fölé emeled, meseszöví fantáziád színes pólyájába takarod s annak halálát egyszerű ténynek elfogadni nem tudod.

Kellett ez ahhoz, hogy Jézus „a világ öröme“, „az ember megváltója“ legyen.

Közben, amint az idő távolodott az evangélium közvetlen élményén „megtért“ első keresztény nemzedékektől, mindjobban kiszikkadtak azok az élőforrások, melyekre az első gyülekezetek olyan mohó szomjúsággal tapadtak rá. Mindjobban gyérült azoknak a testvéri közösségeknek a száma, amelyekben „mindnyájan egyek valának és mindenük köz vala, s akik minden nap megtörve a kenyeret részesedének vala eledelben örömmel és tiszta szívvel“. A hívő ember lelki gondja mindinkább a maga egyéni üdvössége lett s azt a könnyebb, széles úton kereste. A Jézus által megmutatott, élet-igényes, keskeny ösvényt mind gyérebben taposták a „szentek“ lábai.

•

A keresztény világ karácsony ünnepét ünnepli ma. Az ünnepi hangulatot, karácsony élményét karácsonyfák idézik, az első karácsony legendákba öltöztetett képeit szószékek hirdetik.

Keresztény hívők milliószámra veszik ma magunkhoz — ki-ki a maga felekezete szertartása és tanítása szerint — az úrvacsorai jegyeket, és idézik Jézus életét és halálát.

Vajon mi mai keresztények (akik a magunk és a „világ“ sorsát hoztuk ide és forgatjuk a szívünkben), megelégedhetünk-e azzal, hogy örvendezünk Jézus születésén és idézzük az ő halálát? Vajon születésekor nem betelendő ígélet és drága reménység volt Ő is, mint minden gyermek? Vajon nem élete avatta-e születését a világ örömevé? Vajon csak a halálával lett-e világ megváltója? Vajon nem életével szentelte-e halálát számunkra is megváltó halállá?

Vajon nem a drága hagyatékán: tanításain, evangéliumán, példaadó életén fellelkesült szívek szeretete takargatta-e a betlehemi jászol lakóját az evangéliumi legendákba? S vajon halála s halálában önmaga, nem azért nőtt-e döbbenetesen nagygyá, mert halálával is életét, evangéliumát, önmagát igazolta?

Élete a benne született ígélet beteljesülése; nagyszerű halála, ezen a beteljesülésen, a véres pecsét.

Karácsony: örömnep: „Egy gyermek született nekünk!“ Az úrasztala emlékeztet: „Egy ember meghalt érettünk!“ De ami születése és halála között történt, ami ajkáról elhangzott, ami tett tőle ered, az is a miénk!

Nekünk szól, mindnyájunknak!

Amit gyermekszívvél, a templomban, 12 éves korában mond, az a gyermekeknek szól: „Avagy nem tudjátok-e, hogy nekem azokban kell foglalatosnak lennem, amelyek az én Atyámnak dolgai?“ — Lehet, hogy nem így mondotta, ilyen nagyosan; hanem valahogy így, gyermekiben: „Ne neheztelj, édesanyám, hiszen Te magad tanítottál, nem egyszer, hogy nekünk a mi Atyánk dolgaival is foglalkoznunk kell!“ Ez azoknak is szól, akikre Isten a gyermek gondját bízta, a szülőknek. Ha ők is, mint Mária, ezt a kedves jelenetet forgatják a szívükben, a rájuk bízottak is gazdagon növekednek Isten és emberek előtt való kedvességben, azaz: Isten és emberek iránti szeretetben.

Hivatásuk betöltésére készülő ifjú lelkészeink a pusztában önmagával vívódó Jézust vegyék maguknak követendő példának. Mielőtt „fel-lépik“, mielőtt elindul, hogy hivatását betöltse, mielőtt Istenországát a hívekben építeni kezdi, a saját belső világát rendezi, a saját szívében leleselkedő gonoszra kiált rá: „Távozz tőlem sátán!“, mert tudja, hogy az „az ajtó előtt leleselkedik és reá van vágyódása“. — S később is, valahányszor belső világát rendezni akarja, mikor az „isten erővel való feltöltekedés“-nek szükségét érzi, a „pusztát“: a magányt, a csendet keresi. Ilyenkor, mint fogyó erejű ember, rákapcsolja magát az örök erőforrásra és mindig, mint „mosolygó bajvívó“, új erőre kapva jelenik meg a küzdőtéren.

Minden felnőtt szívében, mint a gyermekkor legmaradandóbb élményei, élnek Jézus példázatai s az evangéliumi történetek. Ne feledjük el, Jézus azokat nem gyermekeknek mondta. Felnőtt szíveket hódított meg velük Istenországa számára.

Drága örökség ez, melyet meg kell őriznünk és kamatoztatnunk kell egész életünkben. Nagyon gazdag lelki arcképtár maradt reánk az evangéliumokban. Lelki életünknek hol ebből, hol abból a szögéből hordozva végig kutató tekintetünket rajtuk, vagy egyikben, vagy másikkban magunkra ismerünk s adott esetben — mint Péter és társai — tudjuk, mit kell tennünk.

Örvendezzünk ez áldott ünnepen a pásztorokkal és bölcsekkel, és menjünk el velük mind Betlehemig. Hiszen a mi örömünk nagyobb lehet, mint az övék volt. Mi tudjuk, amit ők nem is sejtettek, hogy „a gyermek“ az egész világ öröme lett.

És emlékezzünk az ő halálára. Álljunk megrendült szívvel az emlékezetére megterített asztal mellett, mint hívei álltak a keresztre körül. Megrendülésünk mélyebb lehet, hiszen mi tudjuk, hogy élete és halála őt a mi példaképünké avatta.

De legyen drága számunkra az is, amivel Isten Jézus életében megajándékozott minket: evangéliuma, hiszen általa munkálja az őt követők lelkében a testvéri szeretetet, hogy legyen „békesség a földön s jóakarát az emberek között“. Ámen.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

BARTIMEUS

Mk 10, 46—52

Egy vak meggyógyításának történetét olvastam fel a Márk szerinti evangéliumból. Lehetséges-e, elihető-e ez a történet? Elfogadható-e, hogy Jézus egyik pillanatról a másikra meggyógyított egy született vakot? Az emberek véleménye e tekintetben megoszlik, különböző nézetek alakultak ki:

1. Vannak, akik azt állítják, hogy a vak meggyógyítása nem történeti valóság, hanem legenda csupán. A nagy emberek lépteit legendák színes köde kíséri.

2. Vannak, akik a jerikói jelenetben csodát látnak, szerintük Jézus Isten volt, s mint ilyennek hatalmában állott természetfeletti dolgokat művelni, sőt éppen e csodákon keresztül igazolta istenségét.

3. Vannak, akik azt állítják, hogy a jerikói történet csupán példázat. A Szentírásban igen sok olyan elbeszélés van, melyeket Jézus példázat címen mondott el, de amelyeket aztán halála után úgy írtak meg, mintha ezeknek a főszereplője Jézus lett volna. A példázat ilyenképpen átalakult valóságos történetté. Hogy a Bartimeusról szóló eset ilyen-e, nehéz megmondani. De ha netalán kiderülne, hogy nem történet, hanem példázat, akkor sem vonna le semmit értékéből. Vannak értékesebb példázatok, mint a valóságos történetek. A tékozló fiúról szóló példázat százszorta értékesebb minden valóságos történetnél.

4. Jézus gyógyításait s így Bartimeus gyógyítását is sokan a titokzatos erők tudományának a segítségével magyarázzák. Ezek szerint Jézusban valamilyen titokzatos erő lakozott. Ezzel az erővel ő hatalmába ejtette az embereket, s a betegeket gyógyulásra kényszerítette. Rendkívüli lelki erőben mi is hiszünk, csakhogy azokat nem tartjuk titokzatosaknak. A miszticizmus minden formája távol áll tőlünk, mint ahogy távol állott Jézustól is. Egy másik feltevés az, hogy Jézus orvos volt. Orvosi tudományát 12 éves korától 30 éves koráig szerezte valahol Kelet iskoláiban. Orvosi mivoltát azonban titokban tartotta. Jézus tehát mint orvos gyógyította meg a vak Bartimeust, azonban a gyógyítás körülményeit nem árulta el, s ezért azt az evangélisták sem jegyezhettk fel, csupán egy rövid tudósítást adtak róla.

S aki ismeri a lélek titkait, aki mestere a léleknek, mint Jézus is, az hittel, lelki eszközökkel is gyógyíthat.

„Amit a lélek sebzett meg, azt a lélek be is kötözi“, írja egy tudós.

6. A teljesség kedvéért hadd hozzam fel még azt a felfogást is, mely talán a legvalószínűbbnek tűnik. Eszerint Bartimeusban Jézus nem testi, hanem lelki vakot gyógyított meg. Bartimeus koldussága és vaksága egyaránt lelki, erkölcsi természetű koldusság és vakság lehetett. A vakot az jellemzi, hogy a fény iránt érzéketlen. Az erkölcsi vaknak is az a jellemzője, hogy néz, de nem lát, mert csak szemével, fizikai, testi értelemben néz és lát, nem pedig a lelkével, a szívével is. Vannak ma is egyesek, akik jól látják a napot, a holdat, a földet, a kenyeret, a pénzt, a vagyont, az italt, a nőt, a fegyvert, a testet... de a jóság, a szeretet, az igazság, a béke, az emberiség ügye iránt vakok, érzéketlenek.

a) Bartimeus is ilyen vak lehetett. Láta a harmatos világot, látta a piac zajló életét, látta a pénz hatalmát, látta a kényelem és a jólét forrásait, de vak volt a lelkiakkal szemben, Istennel, a szeretettel, az evangélium ügyével szemben. Lelki vak volt, érzéketlen, képtelen az erkölcsi és vallási értékek megismerésére, megragadására, felismerésére, cselekvésére és megélésére. Az ilyen vakságból csak hittel lehet kigyógyulni. Hinni azt jelenti, hogy ép, egész, hiánytalan lelkülettel bírni. A hit lerombol mindenfajta gátlást. Jézus visszaadta Bartimeusnak a

hitét önmagában, meggyőzte arról, hogy érdemes látni, nincs semmi értelme vakságba menekülni. Sokkal becseületesebb dolog szemünket kinyitni és feladatainkat meglátni.

b) A Szentírásban van még egy vak. Gondoljunk a könyörülő szamaritánusról szóló példázatra. Ott fekszik a szerencsétlen ember az árok szélén. Segítség után kiált, segítség-alamizsnát kér. Jön a zsidó pap. Látja... s mégsem látja. Jön a lévita. Ő is látja... s mégsem látja. Mert csak testi szemeikkel nézték a szerencsétlent s nem a szívükkel is. Vakok voltak, pedig ép volt a szemük. Látták a napot, látták a célt, mely felé loholtak, látták a templomot, a világadta fényt, de nem látták a bajba jutott embert, nem látták vérző sebeit. Vakok voltak, s vajon valaki gyógyította-e meg őket, adta-e vissza lelki, erkölcsi látásuk erejét?

c) A tékozló fiúnak otthon jó dolga volt, meg is látott mindent. Csak azt nem, amit a leginkább kellett volna: apja jóságát, szeretetét, önfeláldozását, a munka teremtő erejét, a szép élet drága gyümölcseit. Vak volt ezekkel szemben, érzéketlen, s emlékszünk ugye, milyen szenvedések árán jött meg a látása ott a disznók vályúja mellett?

Ma is vannak vak Bartimeusok. Mégpedig kétfélék:

— aki akar látni, mint Bartimeus, aki kétségbeesve kiáltotta Jézusnak: „Mester, add, hogy lássak!”

— aki nem akar látni, akinek kényelmes a vakság. Nem kell dolgozni, alkotni, erkölcsi kötelességeket teljesíteni. A vakság felment minden feladat alól, készen hull a tenyerünkbe a pénz, mint a koldus marhába az alamizsna. Ó, Jézus, ne jöjj hozzám, én nem akarok látni!

Bizony ma is vannak lelki vakok, erkölcsi vakok, hitbéli vakok, jellembeli vakok. Míg a vakság csak tétlen, passzív, mint a szegény Bartimeus esetében, nem veszélyes, legfennebb csak teher az emberiség számára. Ó, de sok az aktív vak, aki nem lát, és azt akarja, hogy más se lárson; aki nem szeret, és azt akarja, hogy más se szeressen; akinek nincs érzéke a jó iránt, és azt akarja, hogy másnak se legyen; akinek számára kéjes gyönyör mások szenvedése, és azt akarja, hogy mások számára is az legyen.

Két feladat elé állít Jézus ebben a tanításban:

1. Vizsgáljuk meg magunkat, nincs-e bennünk is bartimeusi, esetleg még veszedelmesebb vakság? Nem esett-e áldozatul valaki a mi erkölcsi vakságunknak? Ha van, menjünk Jézushoz és kiáltjuk szívből: Uram, cselekedd, hogy lássak! Uram, segíts nekem, hogy veszedelmes érzéketlenségemből gyógyuljak ki. Uram, nyitsd meg szemeimet a jónak, a szépnek, az igaznak, a szentnek, a békességesnek a meglátásáral

2. S ha vakok járnak, élnek, koldulnak, jajgatnak, rombolnak, ártanak, ha vakságuk következményeképpen végtelenre nő a szenvedés, lássuk meg és szánjuk meg őket... s hívjuk Jézushoz, hogy tanítása és példaadása által meggyógyuljanak. De ne csak hívjuk, magunk is legyünk ott, segédkezzünk mindenfajta vakság gyógyításának a szent műveletében. Amen.

GELLÉRD IMRE

AZ ÉLET SZERETETE A BÉKESÉG SZERETETE

1P 3.10—11.

„Minden ember fenség, északfok, titok, idegenség“ (Ady Endre). Mindnyájan különbözőek vagyunk, más a gondolat, a vágy, a cél, s mi-ként nincs két egyforma falevél, — úgy nincs két egyforma ember, csak rokonlelkek, szívek, gondolatok, érzések és vágyak vannak.

Más az álma, törekvése az ifjúnak, az idősnek, a gyermekeknek, a szülőnek, a férfinak, a nőnek. Ez a másság jelen van itt is, most is kö-zöttünk. Öröm és bánat, szeretet vagy harag, békesség vagy háborgás kinek-kinek lelki jellemzője.

Isten gondviselő szeretetének örök csodája, hogy túl a másság, az ellentétek tényén és valóságán létezik és van istengyermekségünknek nagy egységbe, harmonikus szépségbe összekapcsoló ténye. Ez pedig „az élet szeretetében“ nyilvánul meg.

Ez a megnyilatkozás, érzés, vágy úgy teremt egységet, mint ritka szépségű keleti szőnyeg mesefigurái egységet alkotnak a különböző szí-nek egymás mellé kötése, szövege által.

Szeretjük az életet! Legyünk boldogak, hordozzunk bánatot, legyünk lelkesedők vagy csüggedők, barátok vagy ellenségek, az élet szeretetében egyek vagyunk. A csecsemő öntudatlan sírása, amikor enni kér, a felnőtt erő megfeszítése, munkája veritéke, amikor szolgálatát végzi, minden törekvés, minden imádság az élet szeretetének tükröződése.

Minden szeretet áldozatot kíván: így az élet is áldozatot kíván. És meghozzuk ezt az áldozatot. Ebben mind egyek vagyunk. Ha kell, időt, pénzt, kényelmet: mindent-mindent áldozunk, csak az életet megtart-hassuk!

Erényeinket, hibáinkat, cselekedeteinket, tetteinket az élet szere-tetével magyarázzuk, szépítjük, vagy mentetjük.

Az élet szeretete mellett egyek vagyunk a boldogság várásában is. Jó napokat kívánunk látni. Ezért feledjük a nehézségeket, a fáradal-makat, fájdalokat, ezért tanulunk, dolgozunk, küszködünk, hogy saját és gyermekeink jövője jó legyen.

Ennek tudatában és ismeretében megdöbben és elgondolkoztat az apostol intése, tanítása: „Mert aki akarja az életet szeretni, jó napokat látni, tiltsa meg nyelvét a gonosztól, keresse a békességet és kövesse azt“.

Hogyan? Az élet szeretete, a jó napok öröme nem az evés-ivás? multság-kacagás-mámor? gazdagság-egészség-erő?

A biblia tanítása szerint az életszeretet egyenlő a békesség szere-tetével! Ennek útja, biztosítása, parancsa a „nyelv gonoszságának, az ajkak álnokságának megfékezése“.

Gyarlóságunk alapja, hogy magunkat mindig jobbnak látjuk, mint mást. Hibáinkat kisebbnek, mint a másét. Keressük a szálkát a más szemében, magunkéban, a gerendát sem vesszük észre. Mindennapi be-szélgetéseinket hányszor kezdjük e mondattal: el se kellene mondanom, s közben mondjuk-mondjuk másról a rosszat, hogy mi annál jobbnak látszodjunk.

Közösségi, társadalmi, emberi életünk alapja a kölcsönös megértés, tisztelet, szeretet, megbecsülés; ezért minden gonosz, álnok szó, mely elhagyja az ajkat, ezt az alapot gyengíti, semmisíti meg. Minden meg-gondolatlan bíráló-itélő szó valakinek lelkét, becsületét, békességét sem-misíti meg, sározza be, teszi tönkre.

A nyelv gonoszsága a legjobb tettet, a legszebb akaratot is kikezdi. A bírálatoknak nincs vége-hossza. Valaki jót tesz, de a gonosz nyelv álnokul rámondja: „Teheti, van miből. Jól tudja, miért teszi, régebb másképp tette, milyen büszke lesz azután.

Forduljunk el a gonosztól és cselekedjük a jót, keressük a békessé-
get és kövessük azt“.

Aki mindig csak a rosszat, rútat, szennyest keresi, kutatja, olyan az, mint aki egy kertben csak a száraz falevelet, szemetet látja, de sohasem néz a nyíló virágra, az aranyló gyümölcsre.

Ez a föld az emberiség paradicsomkertje, ha a szépet és jót és békességet keressük benne.

Az apostol tanítása évezredek nagy megtapasztalása: ha szereted az életet, márpedig szereted, akkor keresd mindenben és mindenkor a békességet és kövesd azt.

Atyámfiai! Testvéreim! Mi az élet szerelmesei vagyunk, ezért a békesség keresői kell legyünk. A békesség emberei, kik naponta a jót igyekszünk cselekedni.

Legyen szavunk szelíd lepke, mely a szívek kelyhére ül, mert a gonosztól van minden azon felül. Ámen.

SZABÓ DEZSŐ

SÍRÁS

Lk 19, 41—42

A Bibliát, vallásos életünk eme szent könyvét is úgy vesszük kézbe, úgy olvassuk, mint áhítatunk, Istenhez emelkedésünk útmutatóját. Is-tent kereső magasztos gondolatokat várunk — és sokszor a legemberibb megnyilatkozásokat találjuk.

Jézus jeruzsálemi útján éli meg élete legmagasztosabb perceit, ho-zsánnát kiált a tömeg, virágot hint útjára, s Bethániában drága nárdus olajjal kenik meg, pedig életére már reáborítja árnyékát a golgotai keresztra.

Magasra száll az örömujjongás boldog mámore. Minden olyan szép, tökéletes, harmonikus, vidám. Szép a kibomló tavasz, a madárdal, a ragyogó napfény Jeruzsálem márványpalotáinak diszein. Szép a város, a zsidó vallásos élet központja, és Jézus oly fenséges, mint aki Isten képmását hordozza imájában, zoltáros szívében, — és mindezek mel-lett: „Jézus sír!“ — Templomba vágyó magasztos gondolat és emberi megnyilatkozás: sírás.

Ha a hit, okos értelem, szabad akarat, lelkiismeret jellemző emberi tulajdonságok — (káténk megfogalmazása szerint) —, épp ily jellemző s talán egyetemesebb emberi szempontból a sírás. Mert élhet az ember hit nélkül, élhet értelem nélkül, élhet béklyóba, láncba vert akaratlanul, élhet lelkiismeret nélkül, de sírás nélkül nem élhet!

Sírással kezdődik az élet, az tölti be a bölcsőt, és sírással végződik, az hull a koporsóra!

És mégis szégyelljük, takargatjuk a sírást, mint ami a gyengeségnek a jele, amit szégyellni kell. Gyengeség a sírás? Lehet, hisz gyakoribb a gyermeknél s a gyenge nőnél, de miért sír akkor az „erős“ férfi? A sírás nem csak gyengeség. A sírás a tehetetlenség jele is. A fájdalomé is és az öröm jele is. A sírás az elkeseredés, szomorúság, gyász, de a boldogság jele is! És mindeneken felül és mindeneken túl: a sírás a szeretet jele is! Minél nagyobb valakiben a szeretet, annál nagyobb és gyakoribb a sírása.

„Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.“ Ez a boldogság fakaszt könnyet örömben és bánatban szülő—gyermek—testvér—ember kapcsolatában.

Jézusról az evangélikusok kétszer jegyezték fel, hogy sírt. Az egyik esetben a Lázár koporsójánál, mert amint János írja, nagyon szerette őt. A második tudósítást egyedül Lukács örököltette meg mostani szent lelkünkben. Röviden csak így: „Látván a várost, síra azon“. Milyen nagyon kellett hogy szeresse Jeruzsálemet — a szent várost, hogy pusztá látása könnyekre fakasztotta.

Jézus sírásában, könnyeiben oly közel van hozzánk, mert benne az ő emberszeretetének, földszeretetének nagyságát látjuk kiteljesedni.

Éppen ezért mi emberek mindannyian Jézusról képet, szobrot mintázunk lelkünkben úgy, ahogy ő elképzelésünkben él. A mi Jézus-szobrunk csak teljes Jézus lehet. A mi Jézusunk a tökéletes Isten gyermeke! Aki a mi gyermek-, szülő-, föld-, Isten-szeretetünket kiteljesíti. A mi Jézusunk sír, szenved, éhez, de tanít és nevet, és aki mindeneken túl végtelen nagy hittel és bizalommal Istenhez imádkozik. A mi Jézusunk a békesség embere, aki hisz a tökéletesség diadalában és mindennek megváltását hozza.

A mi Jézusunk olyan, mint mi, s mi olyanok kellene legyünk, mint ő.

Sírj, neved, imádkozz, küzdj és haladj életed jeruzsálemi útján, és faragd ki lelkedben a boldog Jézus képét. Ámen.

SZABÓ DEZSŐ

EGYHÁZI ÉLET

Egyházi Képviselő Tanács második évnegyedi gyűlését június 1-én tartotta meg dr. Kovács Lajos püspök és dr. Barabássy László főgondnok elnöklete alatt.

Egyházi Főtanács június 11—12. napjain tartotta püspökbeiktatással egybekötött rendes ülését.

Lelkész-továbbképzés. A második évnegyedi lelkeszi értekezlet „Románia hozzájárulása a békés légkör és a népek közötti megértés megvalósításához“, a „Protestáns teológia a XX. században“, a harmadik évnegyedben a „Hazaszeretet“ kérdésével foglalkozott.

Lelkésznevelés. Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet június 25-én tartotta évzáró istentiszteletét és ünnepélyét.

Légáció. A III—IV. éves hallgatóink pünkösdi alkalmával 15 egyház-községben végeztek légátusi szolgálatot.

Vizsgák. Július 4-én szakvizsgát tettek Fazakas Dénes, Nyitrai Levente és Veszélovszki Iván IV. éves hallgatók. Lelkészképesítő vizsgát tettek július 7-én Dénes György verespataki és Incze Kornél lokódi gyakorló segédlelkészek.

Ökumenikus teológiai konferenciát tartottak az ország teológiai intézetei Antonie püspök-rektor elnöklete alatt Kolozsvárt május 31-én, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet rendezésében.

A konferencia témája: Hazánk ortodox és protestáns egyházainak közös ökumenikus munkássága 1961-től napjainkig, ennek eredménye és hazai jelentősége. A konferencia előadói voltak: dr. N. Chițescu, a bukaresti Ortodox Teológiai Intézet, dr. Pitters Hermann, a Protestáns Teológiai Intézet Sibiu-i ágazatának és I. Ica, a Sibiu-i Ortodox Teológiai Intézet tanára. A konferencián részt vettek az ortodox egyház részéről: Teofil kolozsvári, Vasile nagyváradi püspök, Visarion Sibiu-i helyettes püspök, Klein Albert ág. hitv. evangélikus, dr. Nagy Gyula református, dr. Argay György evangélikus és dr. Kovács Lajos unitárius püspök.

Maros-Küküllői Egyházkör évi rendes közgyűlését augusztus 20-án tartotta Marosvásárhelyen. A közgyűlés tárgysorozatán szereplő esperesi jelentés, a katekizációról, szórványgondozásról és a pásztorális munkáról szóló beszámolók mind eleven, eredményes tevékenységről adtak számot.

Az egyházköri tisztújítás során az 1973—1976 évekre esperesnek újból Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkészt, felügyelő gondnoknak dr. Fekete József és Patakfalvi Béla fiait, jegyzőnek Csongvay Attila szentgericei, közügyigazgatónak Bíró József csókfalvi, pénztárosnak Kecskés Lajos szabédi lelkész fiait, jogtanácsosnak pedig Murvay Sámuel afiát választották meg. A közgyűlés egyházköri főtanácsi képviselőnek egyházi részről Benczédi Ferenc és Csongvay Attila lelkészeket, a világiak részéről pedig Zoltán Ferenc és Bába József fiait választotta meg.

A közgyűlés keretében tartott istentisztelet szószéki szolgálatát Kovács István bözödi gyakorló segédlelkész, az énekvezéri teendőket pedig Horváth Györgyné marosvásárhelyi megbízott énekvezér végezte.

A közgyűlési tagok nagy számban jelentek meg és élénk érdeklődést tanúsítottak a tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban.

Háromszéki Egyházkör évi rendes közgyűlését szeptember 3-án tartotta az ürmösi egyházközségben. A közgyűlésnek külön jelentőséget adott a tisztújítás és Lőrinczi László lelkészi szolgálatának 45. és ürmösi lelkészségének 25. évfordulója.

A közgyűlés középpontjában Ürmösy Gyula esperes részletes jelentése állott. Az esperesi jelentés átfogó képet nyújtott az egyházközségek életéről, a lelkész, gondnok és a presbiterek munkájáról. Eredményes tevékenységről számoltak be a katekizációs, szórványgondozási és pásztorális munkáról szóló jelentések is.

A tisztújítás során az 1973—1976 évekre egyhangúlag megválasztották esperesnek Ürmösy Gyula sepsiszentgyörgyi lelkészt, felügyelő gondnoknak Végh Imre és ifj. Jánossy Károly fiait, jegyzőnek Kőkösi Kálmán árkosi, közügyigazgatónak Nemes Dénes kálnoki lelkészt és jogtanácsosnak dr. Fazakas Miklós afiát. A közgyűlés egyházköri főtanácsi képviselőknél választotta egyházi részről Fülöp Árpád és Dimény András lelkészeket, világi részről Incze János és Tóth Péter gondnok fiait.

A közgyűlés sajnálattal vette tudomásul dr. Kiss Dezső felügyelő gondnok lemondását, aki 24 éven át töltötte be tisztségét nagy odaadással és egyházszeretettel. Közgyűlés midőn megköszönte eddigi hűséges szolgálatát, javasolta a Főtanácsnak, hogy dr. Kiss Dezső afiának adományozza a tb. felügyelő gondnoki címet. A közgyűlés javaslatot tett a Főtanácsnak több sepsiszentgyörgyi, nagyajtai, brassói és vargyasi egyházközség tisztségviselő tagjának tb. presbiter, illetve gondnoki cím adományozására.

A közgyűlés keretében ünnepelték meg Lőrinczi László lelkészi szolgálatának 45. évfordulóját is. Az egyházkör nevében Ürmösy Gyula esperes köszöntötte Lőrinczi László lelkészt és élettársát. Lelkész afia, kadácsi lelkész, vallástanár hivatástudattal szolgálta embertársait és Istenországát. Az ürmösi egyházközségben végzett szószéki szolgálata, pásztorális munkája, katekizációja, az egyházi énekkultúra érdekében végzett

tevékenysége híveinek és felettes egyházi hatóságainak teljes elismerését vívta ki. A közérdekű munka és az állampolgári köteleességek teljesítése terén példamutatóan dolgozott mind egyházközségében, mind az egyházkörben. Egyházközségi szolgálata mellett Lőrinczi László tevékenyen részt vesz az egyházi központ munkájában is.

Az ürmösi egyházközség hívei Lőrinczi László lelkészi szolgálatának 45. és ürmösi lelkészségének 25. évfordulójára, valamint az egyházköri közgyűlés tiszteletére, nagy áldozatkészséggel, az egyházi épületeket mind kijavították.

A közgyűlési istentisztelet szószéki szolgálatát Kőkösi Kálmán árkosi lelkész és az énekvezéri teendőket Gál Jenőné nagyajtai énekvezér végezte. Az istentisztelet keretében egyházi énekeket adott elő az árkosi férfikar Kőkösi Kálmánné és a felsőrákosi vegyeskar Fitori Miklós énekvezér vezetésével. Az ürmösi vegyeskar Lőrinczi László vezetésével Péterffy Gyula „Dávid Ferenc emléke“ c. énekművét adta elő.

A közgyűlés szeretetvendégséggel ért véget.

Dr. Robert N. West, az amerikai unitárius univerzalista egyház elnökének látogatása

Dr. Robert N. West nevével először látogatta meg egyházunkat április 12—17. napjain. Hivatalos látogatásának célja az volt, hogy megismerjen közelebbről minket és tovább erősítse az évszázados kapcsolatot egyházaink között.

Bukarestbe való érkezésekor elnök afiát dr. Kovács Lajos püspök és dr. Barabássy László főgondnok fogadták és kalauzolták látogatásának egész ideje alatt.

Április 13-án dr. Robert N. West tisztelegő látogatást tett a Vallásügyi Hivatal elnökénél, Dumitru Dogaru professzornál. A látogatás szíves légkörben folyt le. Útjának következő állomása Kolozsvár volt. Április 14-én megtekintette a város unitárius vonatkozású műemlékeit és az egyetemet. Ezután tisztelegő látogatást tett Teofil ortodox, dr. Nagy Gyula református és dr. Argay György evangélikus püspöknél. Meglátogatta a Protestáns Teológiai Intézetet is, ahol a tanárok és hallgatók előtt előadást tartott az észak-amerikai protestáns egyházak helyzetéről. Az előadást követő hozzászólásokkal kapcsolatban kifejtette állásfoglalását az időszerű teológia kérdéseiről. Ezt követően hivatalos megbeszélést folytatott egyházunk vezetőségével, melyen esperes afiai és meghívott E. K. Tanácsi tagok vettek részt. A megbeszélés során elnök afia ismertette az észak-amerikai unitárius univerzalista egyház helyzetét és munkáját, melyet a haladás, az igazságosság és a béke érdekében végez. A beszámoló után dr. Kovács Lajos püspök tájékoztatta dr. Robert N. West elnököt egyházunk helyzetéről és időszerű kérdéseiről.

Április 15-én dr. Robert N. West és felesége meglátogattak több maros-küküllői és kolozs-tordai egyházközséget. Április 16-án a kolozsvári templomban nagyszámú gyülekezet előtt prédikált; beszédét dr. Kovács Lajos püspök tolmácsolta. Vasárnap délután a torockói és torockó-

szentgyörgyi egyházközségeket látogatta meg, ez utóbbi gyülekezet előtt esti istentisztelet keretében prédikált is.

Dr. Robert N. West április 17-én fejezte be látogatását és távozott el országunkból. A látottak és tapasztaltak mély benyomást gyakoroltak vendégeinkre.

I.A.R.F. heidelbergi kongresszusa

Az I.A.R.F. — az unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek világszövetsége — augusztus 18—25. napjain Heidelbergben tartotta rendes kongresszusát. Az I.A.R.F. tagcsoportjai, húsz országból, mintegy 480 kiküldöttel képviselték magukat. A kongresszus „Az ember, szabadsága és jövője” címen főleg etikai kérdésekkel foglalkozott. A tárgysorozaton szereplő téma nem a hagyományos előadások formájában került a kongresszus elé, hanem az I.A.R.F. négy tanulmányi bizottságának feldolgozása és előterjesztése alapján. A bizottságok előterjesztéseinek részletes megvitatása után fogalmazta meg a kongresszus az I.A.R.F. állásfoglalását „az ember, szabadsága és jövője”-vel kapcsolatban.

A kongresszussal párhuzamosan tartotta ülését az I.A.R.F. közgyűlése is, mely foglalkozott a végrehajtó bizottság és titkárság 1969—1972. évekre szóló munkajelentésével, a szervezeti szabályzat egyes szakaszainak módosításával, új tagcsoportok felvételével, költségvetés megállapításával és a tisztújítással. A közgyűlés az I.A.R.F. elnökének a következő három évre dr. John Kielty angol unitárius lelkészt választotta meg. Kielty személyében egyházunk régi barátja került az I.A.R.F. élére, aki 1968-ban mint az angol unitárius egyház küldöttségének vezetője látogatott meg és vett részt az Egyház megalakulásának 400. évfordulója alkalmából tartott zsinaton. Az I.A.R.F. alelnökének dr. Heinz Schlötermann német unitárius lelkészt választották meg. Diether Gehrmann amerikai unitárius lelkész személyében a közgyűlés főtitkárt is választott, akinek feladata a hágai titkárság vezetése, az I.A.R.F. munkájának irányítása a kongresszusi határozatok szellemében, dialógus kezdeményezése különböző vallási és egyházi szervezetekkel, és a tagcsoportok közötti kapcsolat további mélyítése. Az újonnan választott végrehajtó bizottságban az I.A.R.F. minden tagcsoportja képviselőhöz jutott. Egyházunkat továbbra is dr. Kovács Lajos püspök képviseli, aki egyben az 1. sz. tanulmányi bizottság tagja is; a 4. sz. bizottságban dr. Erdő János vesz részt.

Az I.A.R.F. heidelbergi kongresszusán egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök vezetésével dr. Barabássy László és Székely János főgondnokok, dr. Erdő János teol. tanár, Sebe Ferenc tanácsos, dr. Szász Dénes esperes-lelkész, Nagy Ferenc és Májay Endre lelkészek, valamint dr. Mikó Imre és felesége képviselték.

A heidelbergi kongresszus, az I.A.R.F. 21. kongresszusa, eredményes munkát végzett, széleskörű érdeklődést váltott ki és jó szolgálatot tett az unitárius kereszténység és a szabadelvű vallások ügyének. (A kongresszus részletes ismertetésére a következő számban kerül sor.)

Személyi változások

Nyugalomba vonult dr. Szathmáry János, az egyházi központ gazdasági tanácsosa, 39 évi szolgálat után.

Lelkeszi kinevezések

Kovács István gyakorló segédlelkész augusztus 1-gyel Iszlórol áthelyezést nyert a bözödi egyházközségbe.

Szeptember 1-i hatállyal a szakvizsgát tett hallgatók: Fazakas Dénes a firtosmartonosi, Nyitrai Levente a komjátszegi és Veszélovszki Iván a marosvásárhelyi egyházközségbe küldettek ki gyakorló segédlelkészi szolgálatra.

Bíró Barna aranyosrákosi lelkészt Püspök afia áthelyezte október 1-i hatállyal a homoródszentpéteri egyházközségbe.

Az egyházi központnál megüresedett gazdasági tanácsosi állásba szeptember 1-i hatállyal dr. Ürmösi Károly, a Nyugdíjpénztár főkönyvelője, nyert kinevezést.

HÍREK

A *szentábrahámi egyházközség* május 7-én iktatta be hivatalába Török Áron lelkészt. A beiktatást dr. Kovács Lajos püspök és dr. Szász Dénes esperes végezték. A lelkészi kinevezést ifj. Báró József közügyigazgató olvasta fel, ezután Török Áron, az egyházközség új lelkésze tartotta meg beköszöntő prédikációját. A beiktató beszédet dr. Kovács Lajos püspök mondta, melynek keretében a hívek és a lelkész kötelességeivel foglalkozott.

A beiktató beszéd után Püspök afiát és a Főtisztelendő asszonyt az egyházkör nevében dr. Szász Dénes esperes, a *szentábrahámi gyülekezet* képviselőjében Gagy Lajosné, és a helyi református leányegyházközség részéről Vajda Domokos lelkész üdvözölték.

Az új lelkészt az egyházközség részéről Lőrinczi István, Táncos Dénesné, Fekete Jolán, Mátéfi Domokos és Lőrinczi Marika, az egyházköri lelkészek nevében Botha Dénes fiatalvi és Lukácsi Mózes csekefalvi lelkészek, valamint Vajda Domokos református lelkész üdvözölték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel fejeződött be.

A *Lupény-vulkáni egyházközség* május 14-én tartotta Léta Áron újonnan kinevezett lelkész beiktatását. Esperes képviselőjében a beiktatást Fazakas Endre petrozsényi lelkész végezte. A kinevezési irat felolvasása után az új lelkész Péld. 23, 26 verse alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját, melyet Fazakas Endre beiktató beszéde követett.

Léta Áron lelkészt az egyházközség részéről Széll István gondnok és ifj. Kuti Ferenc, a Tiszteletes asszonyt pedig Széll Istvánné üdvözölték; a helybeli református gyülekezet nevében Pongrác Gábor lelkész köszöntötte. Végül Kelemen Imre ny. lelkész fejezte ki jókívánságait utódjának. A beiktató ünnepély közebeddel ért véget.

A *Csehszlovákiai Unitárius Egyház* április 9-én ünnepelte megalakulásának 50. évfordulóját. Az ünnepség keretében megemlékeztek a mártírhalált halt alapítóról, Norbert F. Capek lelkészről, valamint az azóta szintén elhalt, sok érdemet szerzett dr. K. J. Haspl lelkészről.

Dr. K. Haspl lelkész özvegyét, aki egyébként az alapító leánya és saját maga is okleveles unitárius lelkész, az egyház tb. elnökének, Stanislav Hotek mérnököt pedig világi elnöknek választották meg. Az egyházi elnök továbbra is dr. Dusan Kaffka prágai lelkész maradt.

Hans Klein evangélikus lelkészt, Albert Klein püspök fiát, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet június 27-én, újszövetségi szakcsoportból, doktorrá avatta. Hans Klein az 1972—1973. tanévtől kezdődőleg a Teológiai Intézet Sibiu-i ágazatán fog működni előadótanári minőségben.

Dr. Dana McLean Greeley, lelkész, az I.A.R.F. elnöke vezetésével augusztus 8—13. között látogatást tett hazánkban egy nagyobb amerikai unitárius turista csoport. Amerikai hittestvéreinket fogadta Püspök afia is és ismertette előttük egyházunk történetét és jelenlegi életét.

A turista csoport megtekintette a kolozsvári templomunkat, s a város nevezetes műemlékeit. Vidéki körútjuk során meglátogatták több egyházközségünket a Kolozs-Tordai, Maros-Küküllői és Háromszéki egyházkörökben. Körútjuk során a turista csoportot dr. Lőrinczy Géza ny. teol. tanár-lelkész kísérte el. Hittestvéreink gazdag élményekkel, a történelmi múlt és dolgos jelen szép emlékeivel távoztak országunkból.

Farley W. Whellwright Cleveland-i unitárius lelkész vezetésével ugyancsak augusztus 9-én érkezett hazánkba egy másik amerikai unitárius csoport. Dr. Erdő János teol. tanár irányítása mellett megtekintették Kolozsvár műemlékeit, a Teológiai Intézetet és az unitárius templomot. Hittestvéreinket fogadta Püspök afia is. A csoport ezután több aranyosszéki egyházközséget látogatott meg.

HALOTTAINK

Dr. Bodoczi Károly, főtanácsi tag, életének 69. évében, június 20-án elhunyt. A kolozsvári házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Dr. Csiky Andor, a volt székelyudvarhelyi egyházkör volt felügyelőgondnoka, 63 éves korában, július 23-án meghalt. Július 26-án temették el a székelyudvarhelyi unitárius templomból a református temetőbe.

Emlékük legyen áldott, pihenésük csendes!

Külföldi előfizetőink figyelmébe!

A Keresztény Magvető előfizetési díja egy évre 60 lei, mely összeget kérjük a ROMPRES — Filatelia, București, Calea Victoriei nr. 29, R. S. România, P. O. Box 2001 címre befizetni.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. Romania

Volume 78

1972

Number 2—3

Cluj

CONTENTS

August the 23nd, liberation day of our country	73
In the service of State and Church, dr. Lajos Kovács	76
Installation of dr. Lajos Kovács as Bishop of the Unitarian Church from Romania	78
The principles and aim of our liturgy, dr. István Borbély	105
The principles of preaching, dr. G. Lőrinczy	107
My Father, B. Bartók	117
Palaeologus Jakab and the toleration, dr. A. Bodor	122
Contributions to the biography of Francis Dávid, P. Sebesi	133
Unitarians from Braşov, S. Szabó	148
From the history of Ormenis Unitarian Parish, L. Lőrinczi	155

SERMONS

Being a Unitarian, dr. R. N. West	161
Birth, life and death, L. Lőrinczi	164
Bartimaeus, I. Gellérd	166
The love of life is the love of peace, D. Szabó	169
Crying, D. Szabó	170
CHURCH LIFE	172
NEWS	177

Redacție — Editorial Office

Cluj, Bd. Lenin nr. 9. R.S. România, Telefon: 146—09

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Anul 78

Nr. 2—3

1972

Cluj

CUPRINSUL

23 August, ziua eliberării Patriei noastre	73
Dr. Lajos Kovács	
In slujba Statului și a Bisericii	76
Inscăunarea Episcopului dr. Lajos Kovács	78
Dr. István Borbély	
Esența și scopul liturgiei noastre	101
Dr. Géza Lőrinczy	
Preotul ca predicator și activitatea lui omiletică	107
Béla Bartók	
Tatăl meu	117
Dr. András Bodor	
Invățătura lui Palaeologus Jakab despre toleranță	122
Pál Sebesi	
Date la biografia lui Ferenc Dávid	133
Sámuel Szabó	
Unitarieni din Brașov	148
László Lőrinczi	
Din trecutul parohiei unitariene de la Ormenis	155

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Robert N. West	
Ce înseamnă a fi unitarian	161
László Lőrinczi	
Naștere — viață — moarte	164
	181

Imre Gellérd	
Bartimeus	166
Dezső Szabó	
Iubirea vieții este iubirea păcii	169
Plînsul	170
VIAȚA BISERICESCĂ	172
ȘTIRI BISERICESTI	177

Colectivul de redacție — Editors
Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád Szabó și Dezső Szabó
(redactori) și Ferenc Sebe.

Intreprinderea Poligrafică Cluj 64/1978

